

TÜRKİYE'DE KADINLARIN ADALETE VE ADLİ YARDIMA ERİŞİMİNE İLİŞKİN ENGELLERİ ANLAMAK

Hazırlayanlar:

Prof. Gülriz Uygur, Ulusal Danışman
Eileen Skinnider, Uluslararası danışman

Bu proje Avrupa Birliği ve
Avrupa Konseyi tarafından
finanse edilmektedir

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi
tarafından yürütülmektedir

Bu rapor, "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek Programı 2019 - 2022" ortak programının bir parçası olan "Türkiye'de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesinin fonları kullanılarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde taraflardan herhangi birinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Metnin bütünlüğünün korunması, yapılan alıntının bağlam dışı kullanılmaması, eksik bilgi verilmemesi veya metnin niteliği, kapsamı veya bağlamı açısından okuyucunun yanlış yönlendirilmemesi kaydıyla ve ticari amaca yönelik olarak kullanılmaması şartıyla (500 kelimeye kadar) alıntı yapılabilir. Kaynak metin "© Avrupa Konseyi, (Kasım) 2022" ibaresi ile birlikte mutlaka belirtilmelidir.

Belgenin tamamının ya da belirli kısımlarının çoğaltılması/ çevirisi ile ilgili diğer her türlü talep için Avrupa Konseyi İletişim Müdürlüğü ile irtibata geçilmelidir (F-67075 Strasbourg Cedex veya publishing@coe.int).

Bu belge ile ilgili diğer yazışmalar için Demokrasi Genel Müdürlüğü; Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bölümü, Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France, Tel. +33 (0)3 88 41 20 00 E-mail: Horizontal.Facility@coe.int ile irtibata geçilmelidir.

Kapak Fotoğrafı: Shutterstock
Sayfa düzeni: Avrupa Konseyi

© Avrupa Konseyi, Kasım 2022. Tüm hakları saklıdır. Lisans sahibi belirli koşullar altında Avrupa Birliği'dir.

İçindekiler

Kısaltmalar	7
Anahtar terimler sözlüğü	8
Yönetici Özeti	10
Bulgular	10
Öneriler	11
1. Giriş ve metodoloji	13
1.1. Bağlam ve arka plan	13
1.2 Tanımlara ilişkin sorunlar	15
1.3 Çalışmanın amacı ve kapsamı	16
1.4 Çalışmanın metodolojisi	16
2. Uluslararası hukuk kapsamında kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardıma erişim hakkı	18
2.1 Kadınların adalete erişimi	18
2.1.1 Herkes için adalete erişim	18
2.1.2 Kadınların adalete erişimi (KAE)	18
2.1.3 Kadınların adalete erişimini destekleyen anlaşmalar kapsamındaki haklar	19
2.1.4 KAE'nin birbiriyle ilişkili altı temel bileşeni	20
2.1.5 Kesişimsellik ve kadınların adalete erişimi	21
2.2 Uluslararası hukuk kapsamında adli yardım hakkı	22
2.2.1 Bağlayıcı hukuk belgeleri	22
2.2.2 Bağlayıcı olmayan hukuk belgeleri	23
2.3 Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım	24
2.3.1 CEDAW Komitesi 33 sayılı Genel Tavsiye Kararı	24
2.3.3 Kadınların adalete erişimine dair birbiriyle ilişkili altı bileşeni kullanarak devletin adli yardım sağlama yükümlülüğünü açıklamak	30
3. Türkiye'de kadınların adli yardıma erişimi: Yasa, politika ve bütçelere yönelik durum analizi	34
3.1 Ulusal adli yardıma ilişkin hukuki düzenlemeler	35
3.1.1 Anayasa	35
3.1.2 Özel Hukuk ve İdare Hukuku	35
3.1.2.1 Uygunluk kriterleri	36
3.1.2.2 Mahkeme harçlarından muafiyet	36
3.1.2.3 Adli yardımın kapsamı	36
3.1.3 Ceza hukuku	37
3.1.3.1 Şüpheliler veya sanıklar için adli yardım	37
3.1.3.2 Suç mağdurları için adli yardım	37
3.1.4 Avukatlık Kanunu	38
3.2 Adli yardım hukuk normlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı	38
3.2.1 Toplumsal cinsiyet bakımından nötr dil kullanımına yönelik kaygılar	38
3.2.2 Özel-kamusal ikiliği	39
3.2.3 Adli yardım kriterleri ve toplumsal cinsiyete yönelik olası sonuçlar	39
3.3. Adli yardıma ilişkin politikalar	40

3.4 Adli yardım politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlılığı	40
3.5 Türkiye’de adli yardım sunumunun yönetimi	41
3.5.1 Devlet destekli adli yardım	41
3.5.1 Birincil adli yardım sağlayan adli yardım kurumları	42
3.6. Adli yardım kurumlara yönelik cinsiyet analizi	42
3.6.1 Kadınlara yönelik devlet destekli adli yardım kurumları	43
3.6.2 Devlet destekli olmayan kuruluşlara güvenmek	43
3.6.1 Kadınlara hukuki bilgi sağlayan diğer kurumlar	43
3.7 Türkiye’nin adli yardım bütçesi	44
3.8 Adli yardım bütçesinin toplumsal cinsiyete duyarlılığı	44
3.9 Adli yardımın Türkiye’deki daha genel bir KAE çerçevesi kapsamında analizi	45
3.9.1 KAE ile ilgili daha geniş hukuki çerçeveye genel bakış	45
3.9.2 KAE ile ilgili politikalar	46
4. Türkiye’de kadınların adli yardıma erişimi: Hak sahipleri ve görevliler olarak kadınların karşılaştıkları zorluklara yönelik durum analizi	46
4.1. Kadınların adli yardıma erişiminin önündeki zorluklara genel bakış	47
4.2 Sorgulanabilirlikle ilgili zorluklar	48
4.2.1 Farkındalık Eksikliği	48
4.2.2 Vakaları toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan bir şekilde ele almak	50
4.2.3 Kadın adli yardım avukatları	51
4.3 Mevcudiyetle ilgili zorluklar	51
4.3.1 Coğrafi mevcudiyet	51
4.3.2 Kadın dostu adli yardım altyapısı	51
4.3.3 Adli yardıma bütünsel yaklaşım	51
4.4. Erişilebilirlikle ilgili zorluklar	52
4.4.1 Ekonomik engeller	52
4.4.2 Fiziksel engeller	52
4.4.3 Sınırlı adli yardım	53
4.4.4 Kadınların ihtiyaçları	53
4.4.5 Dilsel engeller	54
4.4.6 Engelli kadınlar	54
4.4.7 Kız çocukları	54
4.5 Adli yardımın kalitesiyle ilgili zorluklar	55
4.5.1 Bütçe sorunları	55
4.5.2 Başvuru prosedürleri – Mali kriterlerle ilgili endişeler	56
4.5.3 Bürokratik başvuru prosedürleri	57
4.5.4 Adli yardım sistemine güven eksikliği	57
4.5.5 Adli yardım sağlayıcılarının mesleki önyargıları ve toplumsal cinsiyet klişeleştirmeleri	58
4.5.6 Toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi eksikliği	58
4.5.7 Bütünsel adli yardım hizmetlerinin kapsam dışı olması	59
4.5.8 Adli yardım sağlayıcılarının görevlendirilmesine ilişkin zorluklar	59
4.5.9 Kadın adli yardım sağlayıcıların tercih edilmesi	59
4.5.10 Kadın avukatların ayrımcılığa maruz kalması	60
4.6 Çözüm yolu sağlanmasıyla ilgili zorluklar	61
4.7 Adli yardım sisteminin hesap verebilirliğine ilişkin zorluklar	61
4.7.1 Şikâyet sistemi	61
4.7.2 Denetim	62
4.7.3 Veriler	62

4.8 Özel vaka: Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarına ilişkin zorluklar	62
4.8.1 Türkiye’de kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin mevcut durumu	63
4.8.2 Kadına yönelik şiddet mağdurları ve bunların adli yardıma erişimleri	64
4.8.2.1 Mağdurun tüm hukuki ihtiyaçlarına yönelik zayıf yanıtlar	64
4.8.2.2 Kadın hakları merkezlerine yönelik yüksek talep	65
4.8.2.3 Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin dinamikleri hakkında özel eğitim	65
4.8.2.4 Toplumsal cinsiyet klişelerine dayalı görüşler	65
4.8.2.5 Kadın adli yardım avukatlarına yönelik muamele	66
4.8.2.6 Devlet destekli adli yardım yerine STK’lara güvenmek	66
5. Sonuç: Bulgular ve öneriler	67
5.1 Bulgular	67
5.1.1 Beş temel bulgu	67
5.1.2 SWOT Analizi	70
5.2 Kadınların ihtiyaçlarına ve haklarına cevap verecek adli yardımı geliştirmeye yönelik öneriler	71
5.2.1 Hukuki reform	71
5.2.2 Toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ve genel ilkeler geliştirmek	72
5.2.3 Kadınların ve kız çocuklarının hakları - adli yardım hakkı- konusunda farkındalığı arttırmak	72
5.2.4 Uzmanlaşmayı sağlamak	72
5.2.5 Kadın avukatları güçlendirmek	73
5.2.6 Eğitimi teşvik etmek	74
5.2.7 STK’lar, barolar ve kamu yetkilileri ile iş birliği yapmak	74
5.2.8 Hesap verebilirliği ve etik davranış standartlarını geliştirmek	75
5.2.9 Adli yardımın toplumsal cinsiyete duyarlı olup olmadığını izleme ve değerlendirme imkânının sağlanması	75
Kaynakça	76
EKLER	
EK 1: E-Anketten Elde Edilen Bilgiler	81
Türkiye’deki adli yardım odaklı, kadınların adalete erişimine ilişkin algı ve tutumlar üzerine e-anket	81
EK 2 Türkiye’deki İyi Uygulamalar	87

Kısaltmalar

AB	► Avrupa Birliği
AGİT	► Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
AİHS	► Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
CEDAW	► Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
CEPEJ	► Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu
CMK	► Ceza Muhakemesi Kanunu
EIGE	► Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
GT	► Genel Tavsiye
HMK	► Hukuk Muhakemeleri Kanunu
ICCPR	► Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
ICESCR	► Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
KAE	► Kadınların Adalete Erişimi
KSGM	► Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
KYTCDŞ	► Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet
OECD	► Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
OGG	► Odak Grup Görüşmeleri
SKH	► Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
STK	► Sivil Toplum Kuruluşu
STÖ	► Sivil Toplum Örgütü
SWOT	► Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler Analizi
ŞÖNİM	► Şiddet Önleme ve İzleme Hizmetleri
TBB	► Türkiye Barolar Birliği
TCDŞ	► Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet
TKDF	► Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu
UN Women	► Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Kurumu
UNDP	► Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

Anahtar terimler sözlüğü

Adalete Erişim, bu çalışma kapsamında, “kişilerin resmi veya gayiresmi adalet kurumları yoluyla insan hakları standartlarına uygun şekilde bir çözüm arayabilme ve elde edebilme gücünü” ifade eder. (UNDP, 2005).

Toplumsal cinsiyet, belirli bir toplum tarafından kadınlar ve erkekler için uygun olarak kabul edilen, toplumsal olarak inşa edilmiş roller, davranışlar, eylemler ve nitelikleri ifade eder. (Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) Madde 3).

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet rolleri ve normlarına dayalı olarak yapılan ve bir kişinin insan haklarından, kaynaklardan, fırsatlardan ve katkı ve etkide bulunma hakkından tam anlamıyla faydalanmasını engelleyen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı ifade eder. Ayrımcılık şu şekillerde olabilir:

- **Doğrudan ayrımcılık**; doğrudan ve açık bir şekilde, yalnızca cinsiyet ve kadın ve erkeklerin özelliklerine dayalı ayrımlardan doğan, tarafsız olarak meşrulaştırılmayacak farklı bir muamelenin var olduğu durumlarda ortaya çıkar.
- **Dolaylı ayrımcılık**; görünürde ayrımcı olmayan ancak uygulandığında ayrımcı etkisi olan bir yasa, politika ve programın var olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu tür ayrımcılıklar, örneğin, kadınların belirli bir fırsat veya faydadan yararlanma konusunda, önceden var olan eşitsizlikler nedeniyle erkeklere göre daha dezavantajlı olduğu durumlarda meydana gelebilir. Cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir yasanın uygulanması mevcut eşitsizliklerin aynı şekilde kalmasına veya daha da kötüleşmesine neden olabilir. (Avrupa Konseyi, 2007)

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kamusal ve özel hayatın tüm alanlarında her iki cinsiyetin de eşit görünürlüğe, güce ve katılıma sahip olmasını ifade eder. Toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsiyet farklılığının değil, cinsiyet eşitsizliğinin tam tersidir ve kadınların ve erkeklerin topluma tam katılımını teşvik etmeyi amaçlar. Kadınlarla erkeklerin arasındaki farklılıkların ve toplumda sahip oldukları farklı rollerin kabul edilmesi ve eşit şekilde değerli görülmesi anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, farklı olma hakkını içinde barındırır. Bu hak sınıf, siyasi görüş, din, etnik köken, ırk veya cinsel yönelim bakımından kadınlarla erkekler arasında mevcut olan farklılıkların dikkate alınması demektir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, nasıl daha ileriye gidilebileceğini, kadınlarla erkekler arasında eşit olmayan güç ilişkilerinin sürmesine katkıda bulunan toplumsal yapıların nasıl değiştirilebileceğini ve kadınlara ve erkeklere ait farklı birtakım değerler ve öncelikler arasında nasıl daha iyi bir şekilde denge kurulabileceğini tartışmak anlamına gelir. (Avrupa Konseyi, 2007)

- **Hukuki eşitlik** (bazen **şekli eşitlik** veya “kâğıt üstünde eşitlik” olarak anılır) kanun çerçevesinde eşitliği ifade eder.
- **Fiili eşitlik** uygulamadaki eşitliği ifade eder. Eşitlik kadınlar ve erkeklerin aynı olması veya benzer hale gelmesi değil, aksine aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar kabul edilmesi ve sahip oldukları fırsat ve faydaların eşit hale gelmesi ve eşit kalması demektir. Kaynakların ve faydaların dağıtımı veya hizmetlere erişim konusunda kadın ve erkek eşitliği ve farklı kadın ve erkek grupları arasındaki çeşitliliğin tanınması anlamına gelir.

Toplumsal cinsiyet körlüğü, kadınlara/kız çocuklarına ve erkeklere/erkek çocuklarına belirli bir toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi bağlam ve arka plan içinde yüklenmiş rollerin ve sorumlulukların tanınmamasını ifade eder. Kadınlar ve erkeklerin toplumsal olarak belirlenmiş, farklı rolleri, sorumlulukları ve imkânlarının göz ardı edilmesi anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet körü politikalar ve eylemler, erkeklerin eylemlerinden edinilen bilgilere dayanır ve/veya bu politika veya eylemden etkilenen kişilerin (erkeklerle) aynı ihtiyaç ve menfaatlere sahip olduğu varsayılır.

Toplumsal cinsiyet bakımından nötrlük, kadın veya erkek cinsiyetiyle ilişkilendirilmemiş herhangi bir şeyi - kavram, varlık veya dil biçimini - ifade eder. Bu tür kanunlar, politikalar veya eylemler özellikle kadın veya erkeklere yönelik olmayıp, her iki cinsiyeti de eşit şekilde etkiledikleri varsayılır. Bununla birlikte, gerçekte toplumsal cinsiyet körü olabilirler.

Toplumsal cinsiyet bakımından nötr, toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyeti dönüştürmek: Toplumsal cinsiyetin anaakımlaşırılmasının arkasındaki temel amaç, aşığıdakileri yapan kalkınma projeleri, programları ve politikaları tasarlamak ve uygulamaktır:

- Var olan cinsiyet eşitsizliklerini güçlendirmeyen (**toplumsal cinsiyet bakımından nötr**)
- Var olan cinsiyet eşitsizliklerini düzeltmeye çalışan (**toplumsal cinsiyete duyarlı**)
- Kadınlar ve erkeklerin rollerini ve ilişkilerini yeniden tanımlamaya çalışan (**toplumsal cinsiyeti dönüştürmek**)

Toplumsal cinsiyetin anaakımlaşırılması; toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini politika süreçlerinin bütün seviye ve aşamalarına dâhil ederek, politika belirleme sürecine dâhil olan aktörler tarafından (yeniden) düzenlenmesi, iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve değerlendirilmesidir. Kadınların ve erkeklerin eşit şekilde faydalanmasını ve eşitsizliğin yaşanmamasını sağlamak amacıyla, erkeklerin olduğu kadar kadınların da kaygı ve deneyimlerinin siyasi, ekonomik ve toplumsal tüm alanlardaki politika ve programların tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinin ayrılmaz bir boyutu haline getirilmesine yönelik bir stratejidir. (ECOSOC, 1997).

Toplumsal cinsiyet klişeleri: Belirli bir toplumsal cinsiyete dayalı haklı bir gerekçeye dayanmayan sabit varsayımların genel nitelikler, görüşler veya rollere uygulanmasıdır. Toplumsal cinsiyet klişeleri halen yaygın olup, sıklıkla önyargılara ve cinsiyete dayalı ayrımcılığa yol açmaktadır. Toplumsal cinsiyet klişeleri toplum tarafından yönetilir ve bir erkek veya kadının nasıl davranması beklendiğine dair ortak sosyal normları ve fikirleri yansıtır. Bu fikirler genellikle medya, din ve küresel siyasi ve ekonomik süreçler tarafından pekiştirilir veya yeniden üretilir. Klişeler, toplumlarda cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Toplumsal cinsiyet normları: İnsanlar bu “kuralları” erken yaşlarda içselleştirir ve öğrenir, bu da toplumsal cinsiyete dayalı sosyalleşme ve klişeleştirme döngüsü oluşturur. Başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet normları, toplumsal cinsiyet kimliğinin genel olarak belirli bir toplumu, kültürü ve topluluğu o esnada tanımlayan bir aralık içinde uyum gösterdiği standartlar ve beklentilerdir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım, bu çalışma kapsamında, toplumsal cinsiyet temelinde hiç kimseye ayrımcılık yapmayan ilgili adli yardım hukuk kuralları, adli yardım sağlayan kurumlar (barolar ve mahkemeler), adli yardım süreçleri ve sonuçlarını ifade eder. Adli yardım hakkının kendisine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmanın yanı sıra, bu haktan yararlanmanın ve bu haktan yararlanmanın önündeki engellerin değerlendirilmesini ve adli yardım hakkının korunması ve geliştirilmesi için toplumsal cinsiyete duyarlı stratejilerin benimsenmesini gerektirir.

Adli yardım, bu çalışma kapsamında, “yeterli imkânları olmayan kişilere ücretsiz olarak sağlanan veya adaletin gerçekleşmesi için gerekli görüldüğünde sağlanan hukuki danışmanlık, yardım ve temsilin [...] yanı sıra hukuki eğitim, hukuki bilgilere erişim ve alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçleri aracılığıyla kişilere sağlanan diğer hizmetleri” içerir. (UNODC, 2013).

Kadınların adalete erişimi, bu çalışmada kapsamında şu anlama gelmektedir: “Özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan kadınların hakların korunması, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü ve anlaşmazlıkların çözümü için adil, etkili, maddi olarak karşılanabilir ve hesap verebilir bir mekanizmaya erişim”. Bu anlamda erişim, kadınların resmi ve gayriresmî adalet sistemleri aracılığıyla adil ve eşit bir çözüm arayabilme ve elde edebilme ve kanun yapma süreçlerini ve kanun yapıcı kurumları etkileyebilme ve bunlara katılabilme gücünü kapsar. ... (UN Women, UNDP, UNODC ve OHCHR, 2018).

Yönetici Özeti

Adalet erişim, toplumsal cinsiyet de dâhil olmak üzere herhangi bir ayırım gözetmeksizin herkese adalet hizmetlerinin etkin şekilde sunulmasıyla temel hakların korunmasını birbirine bağlayan çok yönlü bir kavramdır. Devletin, adalet hizmetlerinin erişilebilirliğini, kalitesini ve hesap verebilirliğini sağlamanın yanı sıra bireyler arasında haklarını talep etmek ve savunmak için hukuki farkındalık ve okuryazarlık tesis etmeye yönelik yükümlülükleriyle de ilgilidir. Adalet erişimin en önemli unsurlarından biri, maddi imkânları veya haklarını savunma gücü olmayan kişilerin önündeki engellerin kaldırılmasına katkıda bulunan ve bu kişilerin mevcut hukuki yollar ve hizmetler aracılığıyla hak ve menfaatlerini talep etmelerini destekleyen adli yardımın sağlanmasıdır. Ancak Türkiye'deki pek çok kadın için adalet sistemiyle temasa geçmek ve adli yardıma erişmek zorlu ve bunaltıcı bir deneyim olabilmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel engeller nedeniyle kadınların haklarını eşit şekilde koruma, kanunla belirlenmiş kanuni yollara başvurma ve mevcut adli yardıma erişme imkânlarını azalmaktadır. Ayrıca, adli yardım avukatları da dâhil olmak üzere ön saflarda çalışan profesyoneller arasında bu engellere ilişkin farkındalığın yetersiz olması ve yerleşik hale gelmiş ayrımcı tutumlar ve toplumsal cinsiyet klişeleri de, kadınların adli yardım dâhil adalet erişimini ve eşit vatandaşlar olarak haklarından yararlanmalarını daha da sınırlandırmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki adli yardım sistemine yönelik kapsamlı bir toplumsal cinsiyet değerlendirmesini sağlamak için bilgi eksikliklerini gidermeyi amaçlamaktadır. Adli yardım hizmetinin tüm yönlerini - hukuki çerçeve, yönetim yapısı, bütçeler ve dağıtım modelleri - ve hizmetlerin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini inceler. Çalışmanın, kırılgan gruplardan olanlar da dâhil olmak üzere kadınlar için daha erişilebilir, toplumsal cinsiyete duyarlı ve güçlenme odaklı adli yardım hizmetlerinin düzenlenmesi ve uygulanmasında ihtiyaç duyulan iyileştirmelere katkıda bulunmasını umuyoruz.

Bulgular

Bu çalışma beş temel bulgu ortaya koymaktadır:

1. Türkiye'deki **hukuki çerçeve** karmaşık ve dağınık olup, ikincil adli yardım farklı kanunlar (Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu gibi) kapsamında ele alınmakta ve birincil adli yardıma ilişkin hükümleri düzenleyen özel bir kanun bulunmamaktadır¹. Bu dağınık yaklaşıma ek olarak, mevcut hukuk kuralları toplumsal cinsiyet bakımından nötr bir dil kullanılarak düzenlenmiştir. Adli yardım sağlanmasına ilişkin temel kanunlarda toplumsal cinsiyete ilişkin özel düzenlemeler ve adli yardım sağlanmasına ilişkin toplumsal cinsiyete duyarlı net kurallar bulunmamaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet bakımından nötr hükümlerin kadınlar üzerinde ne şekilde olumsuz etkilerinin olabileceğine dair herhangi bir kabul veya anlayış henüz yerleşmemiştir.
2. Kadınlar, **adli yardıma başvururken ve adli yardım sürecinde birçok zorlukla** karşılaşmaktadır. Başvuru aşamasında, kadınların adli yardıma başvurma kararı vermesine dair bile çok sayıda engel mevcuttur. Adli yardım, adli yardım alma hakkı, nereye gidileceği veya nasıl başvurulacağı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır; kadınları bilgilendirmekle yükümlü olan devlet kurumları yeterli olmamakta ve kadınlar haklarını bilseler bile coğrafi, ekonomik, sosyal ve dilsel engellerle ve adalet sistemine karşı güven eksikliğiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca adli yardıma başvurmaya karar veren kadınlar, karmaşık ve bürokratik başvuru prosedürlerini ve mali kriterlerin karşılanmasındaki zorlukların dâhil olduğu yapısal engellerle karşılaşmaktadır. Başvuru aşamasından sonra ise, kadınlar, adli yardım avukatlarının toplumsal cinsiyetçi ön yargıları ve toplumsal cinsiyet klişeleştirmeleri gibi zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir. Ayrıca, kadınların adli yardım başvurusunun baroların adli yardım birimleri tarafından kabul edilse bile, mahkemeler tarafından kabul edilmeme olasılığının olması da endişe vericidir.

¹ Aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere birincil adli yardım hukuki bilgilendirmeden başlayarak hukuki desteği içeren adli yardım karşılığında kullanılırken, ikincil adli yardım yargılamadaki temsille ilgilidir.

3. Kadınların ve erkeklerin **farklı adli yardım ihtiyaçları ve bunun kadınların adalete erişimi üzerinde nasıl olumsuz bir etkisi olabileceği konusunda anlayış eksikliği** vardır. Adli yardım ve CMK, başvuru yapan ve gerekli koşulları karşılayan hem kadınlara hem de erkekler için resmi olarak mevcut olsa da, gerçekte, CMK'dan yararlananların çoğu erkek, adli yardım alanların çoğunun ise kadın olduğu proje kapsamında yapılan araştırmada katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu durumun kadınlar için olumsuz toplumsal cinsiyet sonuçları olduğu görülmektedir; zira CMK'dan yararlananların bir gelir testine tabi tutulması zorunda değildir; oysa kadınların çoğu adli yardımdan yararlanır ve bu nedenle adli yardım için mali açıdan uygun olduklarını kanıtlamak amacıyla bir gelir testine ve bürokratik prosedürlere tabi tutulmaktadır.
4. **Kadın adli yardım avukatları**, yargı sürecinde ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalmak da dâhil olmak üzere, erkek egemen olarak tanımlanan hukuk mesleği ve sistemi içinde bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Projede yer alan katılımcılar erkek avukatların, kadınların hukuki ihtiyaçlarını ve adli yardım haklarını bir kadın sorunu olarak görme eğiliminde olup, kadın avukatların bu hizmeti gönüllü olarak vermesi gerektiğine inanabildiklerini belirtmişlerdir.
5. Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardımın sağlanmasında **yeknesaklık olmaması** ve kadınların ihtiyaçlarını etkin bir şekilde ele almak için adli yardım sistemini değerlendirme ve takip etme imkânının olmaması. Türkiye'de adli yardım sağlanmasına ilişkin standartlaştırılmış bir prosedür veya toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış kapsamlı veri toplamanın sağlanması gerekliliği üzerine henüz bir anlayış yerleşmemiştir.

Öneriler

Bu bulgular, birtakım önerileri beraberinde getirmektedir.

1. **Hukuki reform.** Adli yardıma ilişkin mevzuat, kadın ve erkek bireylerin deneyimleri ve farklı hukuki ihtiyaçları göz önünde bulundurularak toplumsal cinsiyet normlarını anaakımlaştıracak şekilde gözden geçirilmelidir. Buna şunlar dâhildir: mali kriter sorunu ve fazlasıyla bürokratik başvuru süreci gibi kadınları olumsuz etkileyen toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen hukuki hükümlerde reform yapılması; kadınların homojen bir grup olmadığını, bazı kadınların birden fazla ayrımcılık unsuruyla karşı karşıya olduğunu kabul etmek; başvuru sürecinin, örneğin adli yardım sağlayıcıların davaları geçici olarak kabul etme imkânının sağlanması, uygunluk belgelerin doğrulanmasının beklenmesi yoluyla kolaylaştırılması; uygunluk testi kapsamındaki grup kategorilerinin ötekileştirilmiş ve kırılğan kadın gruplarını içerecek şekilde genişletilmesinin düşünülmesi; ve adli yardım bütçesine toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleştirme ilkelerinin dâhil edilmesini şart koşulması.
2. **Toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ve genel ilkeler geliştirmek.** Adli yardım sağlanmasına yönelik bütüncül bir ulusal politika, her türlü adli yardım için toplumsal cinsiyeti anaakımlaştıran, kadınların ve farklı kadın gruplarının karşılaştığı ayrımcılığı ele alan bir hizmet standardı sağlayabilir; adalet zincirinde yer alan kadınlara adalet sisteminin tüm aşamalarında erken ve etkin adli yardım sağlar. Adli yardıma ilişkin herhangi bir politika, kadınların adli yardıma erişimini dikkate alan uluslararası standart ve normları göz önünde tutmalıdır.
3. **Kadın ve kız çocuklarının hakları - adli yardım hakkı konusunda farkındalığı arttırmak.** Eğitimin tüm seviyelerinde, hukuki okuryazarlık programları da dâhil olmak üzere, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin müfredata dâhil edilmesini özellikle ön plana almak ve kadınların adalete erişiminin önemini vurgulamak suretiyle, kadın ve kız çocuklarının haklarına ve bunları uygulama araçlarına ilişkin farkındalıklarının artırılması gerekmektedir.
4. **Uzmanlaşmaya yatırım yapmak.** Adli yardım kurumlarında uzmanlaşmanın teşvik edilmesi, adli yardım arayan kadınlar için toplumsal cinsiyete duyarlı ve eğitilmiş adli yardım sağlayıcılarının

bulunmasını sağlayabilir. Ayrıca, uzmanlaşma, farklı cinsiyetlerden tüm kişiler için toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme anlayışını geliştirmeyi de içerebilir.

- 5. Kadın avukatların güçlendirmek.** Adli yardım sistemi ve adalet sistemi içinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ele alınmasında kadın veya erkek tüm adli yardım sağlayıcıların rolü olsa da, hukuk sistemlerindeki erkek egemenliği nedeniyle kadın avukatların önündeki engellerin kaldırılması ve kadın avukatlar ve adli yardım sağlayıcılar olarak desteklenmeleri önem arz eder.
- 6. Eğitimi teşvik etmek.** Eğitim ve kapasite geliştirme, uygulamayı değiştirebilir. Hukukun uygun ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde nasıl uygulanacağı konusunda tüm adli yardım sağlayıcıların kapasitesinin geliştirilmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı bir adli yardım sisteminin sağlanmasına yönelik önemli bir adımdır.
- 7. STK'lar, barolar ve kamu Kurumları arasında iş birliği sağlamak.** Devlet destekli adli yardım sistemi, Türkiye'de kadınlara adli yardım sağlayan ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzmanlaşmış STK'lar ve baro kapsamındaki kadın hakları merkezleriyle iş birliğini geliştirmelidir. Ayrıca baroların kadınlara destek hizmeti veren STK'larla iş birliği yapması da ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak bakımından önem arz eder.
- 8. Hesap verebilirliği ve etik standartlarını geliştirmek.** Adli yardım sağlayıcıların hesap verebilirliğinin sağlanması, genel olarak adalet sisteminin yanı sıra adli yardım sisteminin bütünlüğüne de katkıda bulunur. Ayrıca, kadınların adli yardım ve adalet sistemlerine olan güvenini artırır. Adli yardım birimlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı bir şikâyet mekanizmasının geliştirilmesi, kadınların adli yardıma toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde erişimine katkıda bulunabilir.
- 9. Adli yardımın toplumsal cinsiyete duyarlılığını izleme ve değerlendirme kapasitesi sağlamak.** Veriler sistemin neresinde sorun olduğunu tespit etmenin yanı sıra, politika belirleyiciler ve savunucular tarafından bu sorunları ele almak için basitleştirilmiş ve hedefe yönelik bir çözüm geliştirilebilmesi bakımından da önemlidir. Veriler yaşa ve cinsiyete göre ayrıştırılmış olmalı ve bir vaka yönetim sisteminde vakaların izlenmesine olanak vermelidir.

1. Giriş ve metodoloji

Adalete erişim, toplumsal cinsiyet de dâhil olmak üzere herhangi bir ayırım gözetmeksizin herkese adalet hizmetlerinin etkin şekilde sunulmasıyla temel hakların korunmasını birbirine bağlayan çok yönlü bir kavramdır. Devletin, adalet hizmetlerinin erişilebilirliğini, kalitesini ve hesap verebilirliğini sağlamanın yanı sıra, bireyler arasında haklarını talep etmek ve savunmak için hukuki farkındalık ve okuryazarlık tesis etmeye yönelik yükümlülükleriyle ilgilidir. Adalete erişimin en önemli unsurlarından biri, maddi imkânları veya haklarını savunma kapasitesi olmayan kişilerin önündeki engellerin kaldırılmasına katkıda bulunan ve bu kişilerin mevcut hukuki yollar ve hizmetler aracılığıyla hak ve menfaatlerini talep etmelerini destekleyen adli yardımın sağlanmasıdır.

Etkili adli yardım hizmeti sistemleri, kolluk kuvvetleri de dâhil olmak üzere adalet sistemlerinin performansını iyileştirmenin yanı sıra, hesap verebilirliği ve hukukun üstünlüğüne saygıyı da artırmamalı ve aynı zamanda genel olarak cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine de katkıda bulunmalıdır. Ancak Türkiye'deki pek çok kadın için adalet sistemiyle temasa geçmek ve adli yardıma erişmek zorlu ve bunaltıcı bir deneyim olabilmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel engeller, kadınların haklarını eşit şekilde koruma, kanunla belirlenmiş kanuni yollara başvurma ve mevcut adli yardıma erişme kapasitelerini azaltmaktadır. Ayrıca, adli yardım avukatları da dâhil olmak üzere ön saflarda çalışan profesyoneller arasında bu engellere ilişkin farkındalığın yetersiz olması ve yerleşik hale gelmiş ayrımcı tutumlar ve toplumsal cinsiyet klişeleri de, kadınların adli yardım dâhil adalete erişimini ve eşit vatandaşlar olarak haklarından yararlanmalarını daha da sınırlandırmaktadır. Yeterli adli yardım alamayan yoksul ve dezavantajlı kadınlar, çocuklarının velayetiyle ilgili sorunlar yaşamakta, meşru sosyo-ekonomik haklarından vazgeçmekte veya şiddetten kaçamamaktadır. Türkiye'deki kadınların adalete ve adli yardıma erişiminin iyileştirilmesi için kadınların adli yardım önündeki engellerin anlaşılması ve toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal deneyimlerin ve bunun adli yardıma erişimle nasıl bağlantılı olduğunun araştırılması gereklidir.

1.1. Bağlam ve arka plan

Türkiye'de adli yardım sisteminin hukuki yapısı, teşkilat yapısı ve geleneksel uygulamaları köklü bir geçmişe sahiptir. (AB Eşleştirme Projesi, 2016). Mevcut sistem ceza hukuku, medeni hukuk ve idare hukuku kapsamındaki davaları da kapsamakta ve ücretsiz hukuki danışmanlık ve temsilin yanı sıra belirli koşullar altında mahkeme harçlarından ve dava masraflarından muafiyetleri de içermektedir. Adli yardım talepleri yerel barolara veya mahkemelere yapılabilir. Türkiye'de adli yardım sağlanması konusu farklı hukuk normlarıyla düzenlenmiştir: Hukuk Muhakemeleri Kanunu (Madde 334-340), Ceza Muhakemesi Kanunu (Madde 150 ve 234/1), Avukatlık Kanunu (Madde 176- 181) ve Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği. Özel hukuk davalarında adli yardım, adli yardım birimleri veya mahkemeler tarafından iki kritere göre bir değerlendirme yapılmasını gerektirir: yetersiz mali imkânlar ve esaslar. Cezai kovuşturmalarda, şüpheli veya sanığın talebi üzerine adli yardım yoluyla bir müdafii görevlendirilebilir ve cezai kovuşturmaların reşit olmayan, sağır veya dilsiz bir kişi veya şüpheli, tutuklu, asgari beş yıl hapis cezasıyla cezalandırılan suçlar; cinsel saldırı, çocuklara yönelik cinsel istismar veya ısrarlı takip suçları ile kadına karşı işlenen kasten yaralama, işkence veya eziyet suçlarının mağdurlarını içermesi halinde, bu kişilerin bir avukat tarafından temsil edilmesi zorunludur.² 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (6284 Sayılı Kanun), kadına yönelik şiddet mağdurlarını, bu Kanunda öngörülen koruyucu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin mahkeme harçlarından ve dava masraflarından muaf tutmaktadır. Adli yardım hizmetleri, Türkiye'de hali hazırda 81 ilde bulunan,

² Bakınız: 7406 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve Diğer Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmî Gazete, 27 Mayıs 2022. Türk Ceza Kanunu'nun değiştirilen 239. maddesi, asgari beş yıl hapis cezasıyla cezalandırılan suçlar, cinsel saldırı, çocuklara yönelik cinsel istismar veya ısrarlı takip suçları ile kadına karşı işlenen kasten yaralama, işkence veya eziyet suçlarının olması durumunda, temsil edilmeyen mağdurun veya şikâyetçinin baro tarafından avukat atanmasını talep etme hakkını öngörmektedir. Daha önce bu hak sadece cinsel saldırı ve en az beş yıl hapis cezası gerektiren suçlar için veriliyordu.

toplam üye avukat sayısı 180 000'in üzerinde olan yerel barolar tarafından sağlanmaktadır. (AB Eşleştirme Projesi, 2016; TBB 2022).

Raporlara ve istatistiklere göre, çok sayıda kadın ücretsiz adli yardıma erişimde engellerle karşılaşmaktadır (AB Eşleştirme Projesi, 2016). Bu engeller arasında, iddialarının cinsiyete dayalı veya öznel olarak değerlendirilmesi, kanıta ilişkin zorluklar, kadınların kendi hakları ve mevcut kanuni yollar ve çözümler konusunda bilgi eksikliğinin olması, külfetli usulsel gereksinimler ve belge talepleri yer almaktadır. Ayrıca, mülteci kadınlar ve kırsal kesimlerde yaşayan kadınlar, adalete erişim konusunda bilgi ve desteğin sınırlı olması nedeniyle bu engellerden daha da fazla etkilenmektedir. Türkiye, dünya çapında en fazla mülteci ve sığınmacıya sahip ülkedir (yaklaşık 4 milyon ve bu nüfusun yarısından fazlası kadındır).

"Herkes için adalete erişim" çerçevesinde kadınların adli yardıma erişiminin önemi Türkiye'de olduğu gibi uluslararası alanda da kabul görmüştür. 2020 Avrupa Birliği (AB) Türkiye yıllık raporu, adli yardım hizmetlerinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinde ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ölçülmesi ve ele alınmasında iyileştirmelere duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Özellikle, adli yardım da dâhil olmak üzere kanunla güvence altına alınan usuli hakların Avrupa standartlarıyla daha da uyumlu hale getirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinin uygulanmasının ve yetkililerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ele alınması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi konusundaki koordinasyonu, farkındalığı ve kararlılığının güçlendirilmesi için çağrıda bulunmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2020). 2022 AB Türkiye yıllık raporu (Avrupa Komisyonu, 2020), toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ele alınması alanlarında gerileme yaşandığını ve düşük okuryazarlık oranları nedeniyle kırsal alanlarda ve dezavantajlı gruplar arasında adli yardım konusunda kamu bilincinin sınırlı kaldığını kaydetmiştir.

Yargı Reformu Stratejisi, Ulusal İnsan Hakları Eylem Planı ve Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025) kapsamında, kadınlara yönelik adli yardım ve mağdur destek hizmetlerine erişimin ve duyarlılığın artırılması hedef olarak belirlenmiştir. Bu hizmetler kadınların ihtiyaçlarına yönelik olup, örneğin IV. Ulusal Eylem Planı kadınların adalete erişimiyle ilgili bir bölüm içermekte ve özellikle avukatlara kadınların insan hakları konusunda eğitim verilmesi ve mağdurların adli yardıma kolayca erişebilmeleri ihtiyacına atıfta bulunmaktadır.³ Kadınların adalete erişimi konusundaki bu ilgi umut verici olsa da, toplumsal cinsiyet ve adli yardıma daha ayrıntılı şekilde odaklanma konusunda eksikler vardır. STK'lar tarafından geliştirilmiş standartlar olsa da, Türkiye'de ulusal düzeyde adalete erişimin sağlanmasına yönelik olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin herhangi bir standart veya gösterge halen mevcut değildir.

Ayırım gözetmeksizin herkesin adalete erişimi, özellikle adli yardıma erişiminin sağlanması, kadınların eşit erişiminin sağlanmasından ve mevcut adli yardım düzenlemelerin önündeki engellerin kaldırılmasından daha fazlasını gerektirir. Adli yardım bağlamında bir toplumsal cinsiyet değerlendirmesi, adli yardım sunumunun tüm yönlerinin – hukuki çerçeve, yönetim yapısı, bütçeler ve dağıtım modelleri – ve hizmetlerin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerinin incelenmesini gerektirir. Toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir dille çerçevelenen adli yardım hukuk kurallarının ve prosedürlerinin, toplumsal cinsiyet önyargısını gizleyebileceğini kabul etmek gerekir. Toplumsal cinsiyete duyarlı ve genel toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine katkıda bulunan bir adli yardım hizmetinin oluşturulması, toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal deneyimlerin araştırılmasını ve adalet ve adli yardıma erişim açısından erkekler ve kadınlar arasında var olan yapısal eşitsizliklerin ele alınmasını gerektirir.

Bu çalışma, Türkiye'deki adli yardım sisteminin kapsamlı bir toplumsal cinsiyet değerlendirmesini sağlamak için bilgi boşluklarını doldurmayı amaçlamaktadır. Kırılgan gruplar da dâhil olmak üzere kadınlar için daha erişilebilir, toplumsal cinsiyete duyarlı ve güçlenme odaklı adli yardım hizmetlerinin organizasyonu ve uygulanmasında ihtiyaç duyulan iyileştirmelere katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, kadın ve erkeklere esaslı bir cinsiyet eşitliği sunan dönüştürülmüş bir adalet ve adli yardım sistemi sağlamak için toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım ve adli yardım politikaları etrafında bir dizi standart

3 Ayrıntılar için bkz. *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü | Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025) (aile.gov.tr)*

geliştirilmesi için ilgili kurumlar ve sivil toplum kuruluşları arasında ortak bir anlayışın geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1.2 Tanımlara ilişkin sorunlar

Uluslararası belgelerde “kadınların adalete erişimi” veya “toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım” şöyle dursun, “adalete erişim” veya “adli yardım”ın evrensel tanımları yoktur ve bu terimler hükümetler veya akademisyenler tarafından benzer bir şekilde kullanılmamaktadır.

Bu çalışma, yargılamaya veya mahkemelere erişime ilişkin genel olarak daha dar olan anlayışın ötesine geçerek, adil yargılanma hakkını ve etkili bir hukuk yoluna erişme hakkını daha geniş bir şekilde dâhil etmeye yönelik kapsamlı bir ‘adalete erişim’ anlayışına dayanmaktadır.⁴ Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP, 2005) tarafından geliştirilen, “insanların insan hakları standartlarına uygun olarak resmi veya gayriresmî adalet kurumları aracılığıyla bir çözüm arama ve elde etme imkânı” tanımını kullanır. Bu yaklaşım hakkaniyet ve adaletin gereklerini yerine getirmenin yanı sıra kişinin sesini duyurma koşullarını tesis eder.

UN Women, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’nin (CEDAW Komitesi) kadınların adalete erişimiyle ilgili, 23 Temmuz 2015 tarihli, 33 Sayılı Genel Tavsiyesi’nin rehberliğinde UNDP’nin tanımını genişleterek “kadınların adalete erişimini” şu şekilde tanımlamıştır:

Hakların korunması, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü ve çatışmaların çözümü için, özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan kadınların adil, etkili, maddi olarak karşılanabilir ve hesap verilebilirliği olan mekanizmaya erişimi. Bu, kadınların resmi ve gayriresmî adalet sistemleri aracılığıyla adil ve eşit bir çözüm arayabilme ve elde edebilme gücü ve kanun yapma süreçleri ve kurumlarını etkileyebilme ve bunlara katılabilme gücünü içerir. (UN Women, UNDP, UNODC ve OHCHR, 2018).

Kadınların adalete erişiminin kapsamlı ve detaylı bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bu gereklilik, eşit hukuki haklar sağlamaktan veya hukuk sistemlerini verimli ve maddi olarak karşılanabilir hale getirmek için reform yapmaktan daha fazlasıdır. Adalet sistemlerinin kadınların ihtiyaçlarına ve gerçeklerine karşı duyarlılığını ve yanıt verebilirliğini temin etmenin yanı sıra, kadınları adalet sistemi içinde güçlendirmekle ilgilidir; bu husus, kadınların insan haklarından eşit şekilde yararlanma haklarının farkında olmalarından başlar ve kadınların uygun çözüm yollarının formüle edilmesi ve uygulanması da dâhil olmak üzere adalet sistemleriyle olan tüm etkileşimlerini kapsar. Adalet sistemlerinin ister resmi ister gayriresmî veya yarı resmi olsun her bileşeninin bağımsız, tarafsız, etkili, verimli, erişilebilir, toplumsal cinsiyete duyarlı, kaliteli, uyarlanabilir ve kadınların çeşitli ihtiyaçlarına cevap verebilir olması anlamına gelir. Kadınların karşılaştığı engellerin etkisinin azaltılması, yalnızca daha fazla erişilebilirliği kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda somut toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşma yolunda önemli bir adımdır.

Adalete erişimin, adli yardıma erişimle ilgili olduğu için daha dar anlamda kullanıldığı belirtilmiş olsa da, bu çalışma, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu’nun (CEPEJ) adli yardım hakkı arayışı bağlamında adalete erişime dair yaptığı, adli yardımı, adli hizmetlere erişimi ve bu hizmetlerin etkinliğini belirleyen tüm hukuksal ve kurumsal kaynakları (yani adli yardım, mahkeme ücretleri, bilgiler vb.) kapsayacak şekilde kavramsallaştırmasına dayanmaktadır. Bu nedenle, çalışma, Ceza Adalet Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin BM İlke ve Kılavuzlarında yer alan “adli yardım” tanımını aşağıdaki amaçla kullanmaktadır:

...yeterli imkânlarla sahip olmayan kişilere veya adaletin gerçekleşmesi için gerekli görüldüğünde ücretsiz olarak sağlanan hukuki danışmanlık, yardım ve temsilin yanı sıra hukuk eğitimi, hukuki bilgilere erişim ve alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçler yoluyla kişilere sağlanan diğer hizmetleri içerir (UNODC, 2013).

4 Adalete erişimin, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi AİHS düzeylerinde açıklanan adil yargılanma hakkı ve etkili başvuru hakkı olmak üzere iki bileşeni vardır.

“Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım”, ilgili adli yardım kanunlarının, adli yardım sağlayan kurumların (barolar ve mahkemeler), adli yardım süreçlerinin ve sonuçlarının hiç kimseye toplumsal cinsiyete dayalı olarak ayrımcılık yapmaması anlamına gelir. Adli yardım hakkını toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almanın yanı sıra, bu haktan yararlanmanın ve bu haktan yararlanmanın önündeki engellerin değerlendirilmesini ve adli yardım hakkının korunması ve geliştirilmesi için toplumsal cinsiyete duyarlı stratejilerin benimsenmesini gerektirir. Bu stratejiler, eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi amaçlarken, hem kadınların hem de erkeklerin yaşamlarına ait özelliklerin dikkate alınması anlamına gelir. (EIGE, 1998).

1.3 Çalışmanın amacı ve kapsamı

Bu çalışma, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyinin Ortak Programı olan “[Batı Balkanlar ve Türkiye için Yatay Destek 2019-2022](#)” kapsamında uygulanan Avrupa Konseyi “[Türkiye’de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi](#)” eylemi altında hayata geçirilmiştir. Bu eylem, adaletin içine toplumsal cinsiyet kavramının dâhil edilmesi ve kadınların adli yardıma erişimini arttırmak ve adli yardımın toplumsal cinsiyete karşı duyarlılığını geliştirmek suretiyle kadınların adalete erişimini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışma, Türkiye’deki kadınların adli yardıma erişimine odaklanarak, kadınların adalete erişim konusunda genel sorunlarını toplumsal cinsiyet gözlüğünden incelemektedir. Çalışmanın genel amacı kadınların adli yardıma erişimine yönelik toplumsal cinsiyete ilişkin zorlukları tespit etmek, adli yardım sunumundaki toplumsal cinsiyetler arası farklılıkların nedenlerini ve sonuçlarını araştırmak ve kadınların adli yardıma erişimi konusundaki tespit edilen engellere daha bilgiye dayalı ve toplumsal cinsiyete duyarlı çözümler sunmaktır.

Çalışmanın özel amaçları şunlardır:

- Türkiye’deki kadınların adli yardıma erişimine ilişkin eksiklikleri ve temel engelleri, adli yardım uzmanlarının tutumları, algıları ve görüşleri de dâhil tespit etmek.
- Türkiye’deki mevcut adli yardım sisteminin cinsiyet duyarlılığını değerlendirmek.
- Geliştirme önerilerinde bulunmak ve kadınlara adli yardım sağlanması konusunda gerçeklere dayalı kurumsal ve pratik değişimler için bilgilendirme yapmak

Çalışma adli yardım hizmetlerinin, adli yardım avukatlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığını arttırmaya ve kilit paydaşlar arasında kadınların adalete erişimi konusunda farkındalık yaratmaya odaklandığından, çalışmanın amacı Türkiye’nin uluslararası ve Avrupa standartlarına ve ulusal hukuki çerçeveye olan taahhütleriyle uyumludur. Ayrıca çalışmanın, IV. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı, Ulusal İnsan Hakları Eylem Planı ve Türkiye’de adaletin idaresi ve kadınlara yönelik adli yardım ve adli destek hizmetlerinin iyileştirilmesi konusunda mağdur merkezli yaklaşımların güçlendirilmesi hedeflerini ortaya koyan 2019-2023 Yargı Reformu Stratejisi’nin uygulanmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

1.4 Çalışmanın metodolojisi

Amaç ve kapsam ile analitik ve değerlendirmeci yaklaşımlar dikkate alınarak, çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel çalışma, adli yardım sağlayıcılar ve sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ile odak grup görüşmelerini (OGG) içermektedir. Nicel araştırma, çevrimiçi bir anketten oluşmuştur. Bu çalışmalar için araştırma araçları geliştirilmiştir: (1) adli yardım sağlayıcılarla yapılan OGG için anket formu (2) STK temsilcileriyle yapılan OGG için anket formu, (3) çevrimiçi anket için anket formu. Ayrıca rapor, daha kapsamlı Avrupa Konseyi eylemi kapsamında düzenlenen çokpaydaşlı toplantıların sonuçlarını da değerlendirmiştir. Avrupa Konseyi eylemi için pilot faaliyetler yürüten dört baro (Diyarbakır, Muğla, Nevşehir ve Ordu) araştırma metodolojilerine katkıda bulunmuştur.

Araştırmacılar, kadınların adalete ve adli yardıma erişimindeki güçlükleri ve ihtiyaçları tartışmak amacıyla, Diyarbakır, Nevşehir, Muğla ve Ordu illerindeki STK'lar ve adli yardım avukatlarından gelen toplam 33 katılımcıyla Temmuz, Ağustos ve Ekim aylarında (22, 27, 28, 29 Temmuz, 3 Ağustos ve 20 Ekim 2022'de) altı OGG gerçekleştirilmiştir. OGG katılımcıları, daha önce adli yardım alan kadınlar çalışmış avukatlar arasından seçilmiştir. Bu avukatlar, genellikle, baroların Kadın Hakları Merkezlerine üyedir. Bazıları STK'lar için çalışmaktadır. Her bir OGG genellikle 5 avukattan/adli yardım sağlayıcısından oluştu. OGGlerin her biri yaklaşık 2,5 ila 3 saat arasında sürmüştü ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. OGG'ler, adli yardıma odaklanarak kadınların adalete erişiminin genel sorunlarının haritasını çıkarmış ve paydaşların kadınların adli yardımına ilişkin ortak standartlar ve göstergeler için önerilerini araştırmıştır. Görüşme OGG için geliştirilmiş soruların moderatör tarafından yönetildiği ortamda yapılmıştır. Sorular, genel olarak aşağıdaki konularla ilişkilidir:

- Adli yardımla ilgili kadınların temel hukuki ihtiyaçları (erkeklere kıyasla).
- Adli yardıma erişimde kadınların karşılaştığı temel sorunlar/engeller (CMK ve adli yardım)
- Adli yardım sağlayıcılarının toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım sunabilme konusundaki temel zorlukları,
- Adli yardıma ulaşmada kadınların karşılaştıkları engellerin giderilmesine dair öneriler

Buna ek olarak, dört pilot baro birliğinden ilgililerin yardımıyla bir çevrimiçi anket araştırması yapılmıştır. Çevrimiçi ankette toplam 96 katılımcı - adli yardım avukatları - yer almıştır. Bunların arasında %89,6'sı kadın, %10,4'ü erkektir. Çevrimiçi anket adli yardım avukatlarının kadınların adalete erişimi konusundaki tutum, algı ve bilgilerine, avukatların kadın davalarını ele alma ve bu konuda hizmet sağlamaya ne şekilde yaklaştığına odaklıydı. Anket, Ağustos-Eylül 2022 tarihleri arasında yapılmıştır.

Ayrıca çalışmada, ilgili uluslararası ve yerel kanuni çerçevelerin yanı sıra adli yardım alan kadınlara ve adli işlemlerde onları temsil eden avukatlara ilişkin örnek davaları analiz etmek için döküman incelemesi yapılmıştır. İncelenen uluslararası belgeler şunlardır:

- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve CEDAW Komitesi Tavsiye Kararları
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- Bangalor Yargı Etiği İlkeleri.

Avrupa sözleşmeleri ve belgeleri:

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (2018-2023) -III. Stratejik Hedef- Kadınların adalete erişiminin sağlanması
- Savcılar için Etik ve Davranış Biçimlerine İlişkin Avrupa İlkeleri (Budapeşte İlkeleri).

Ulusal Mevzuat:

- Anayasa
- Adi Yardım: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
- CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun
- Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği.

Türkiye’de kadınların adli yardıma erişimiyle ilgili çeşitli zorluklar, bulgular ve önerilere ilişkin OGG ve çevrimiçi anketlerden toplanan bilgiler, CEDAW Komitesi’nin kadınların adalete erişimine ilişkin 33 Sayılı Genel Tavsiyesinde belirtilen çerçeve izlenerek analiz edilmiş ve raporun 5. Bölümünde ele alınmıştır.

Çalışmanın temel sınırlaması, OGG ve çevrimiçi anketin kısa bir zaman dilimi içinde yürütülmesi olmuştur.

2. Uluslararası hukuk kapsamında kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardıma erişim hakkı

Türkiye’de kadınların adli yardıma erişim durumunun analizinde kullanılan normatif çerçeve, uluslararası hukuk kapsamında belirtilen norm ve standartlara dayanmaktadır. Türkiye Anayasası’nın 90. maddesine göre, devlet tarafından onaylanan insan haklarıyla ilgili uluslararası anlaşmalar, ulusal hukukun ayrılmaz bir parçası olup, kanunların üstünde yer almaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardıma erişimi konusunu ele alırken, kadınların adalete erişiminin kritik bir parçası olan adli yardımı ele almadan önce, ilk etapta genel olarak kadınların adalete erişim sorununu geniş bir perspektiften ele almak gerekmektedir. Bu bölümde, kadınların adalete ve toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardıma erişimi konusunda daha kapsamlı bir anlayış ortaya koymak amacıyla, uluslararası hukuk kapsamında adalete ve adli yardıma erişim hakları ve bunların ne şekilde ele alındığı belirtilecektir.

2.1 Kadınların adalete erişimi

2.1.1 Herkes için adalete erişim

Günümüzde özellikle ve kapsamlı bir şekilde adalete erişime doğrudan doğruya odaklanan bağlayıcı bir uluslararası belge bulunmama ile birlikte, devletlerin herkes için adalete erişim sağlama yükümlülüğünü ifade eden Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) gibi bir dizi önemli anlaşma bulunmaktadır. Türkiye’nin taraf olduğu⁵ bu insan hakları belgeleri ve ilgili içtihatlar, adalete erişim olmadığında insan haklarının olmadığını, yalnızca ayrıcalıkların mevcut olduğunu teyit etmektedir.

Kadınların ve erkeklerin adalete erişim gücü pek çok bakımdan önemlidir: Cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığı azaltmak için gereklidir; hakların öznesinin birey olduğunu onayladığı için vazgeçilmezdir; hukukun üstünlüğünün ve iyi yönetimin önemli bir bileşenidir; yoksulluğun azaltılmasına ve kalkınmaya katkıda bulunur; ve sürdürülebilir barış ve güvenlikte önemli bir rol oynar. Adalet ve adalete arama ve talep etmek, kadınların sahip oldukları tüm insan haklarını aktif şekilde talep edebilmesinin önünü açar. Herkes için adaletin sağlanmasının önemi BM üye devletler tarafından sürekli olarak desteklenmekte olup, son olarak 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Planı ve bunun 16. özel hedefi “barış, adalet ve güçlü kurumlar” kapsamında teyit edilmektedir.

2.1.2 Kadınların adalete erişimi (KAE)

Kadınların adalete engelsiz erişimi, ekonomik varlıkların korunması, bedensel bütünlük, siyasi temsil ve adli çözüm bakımından erkeklerle eşitlik sağladığından, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için kritik bir yol olarak görülmektedir (UN Women, UNDP, UNODC ve OHCHR, 2018). Adalete erişim, kadınların

5 Türkiye, ICCPR ve ICESCR’yi 23 Eylül 2003 ve CEDAW’ı 20 Aralık 1985’te kabul etmiştir.

şekli haklarıyla fiili hakları arasındaki uçurumu kapatmaktadır. 2015 yılında, CEDAW Komitesi, kadınların adalete erişimiyle ilgili 33 Sayılı Genel Tavsiye Kararında, kadınların adalete erişiminin boyutlarını, niteliklerini, bağlamını ve kapsamını ayrıntılı olarak ortaya koymuş ve bağlam ve kapsam konusunu hukuki sistem, hukuki gelenek ve hukuki alan türleri açısından ele almıştır. Ancak terimin kendisi belgede özel olarak tanımlanmamıştır.

UN Women, programları için işlevsel bir KAE tanımı geliştirmiştir: “özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan kadınların haklarının korunması, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü ve anlaşmazlıkların çözümü için adil, etkili, maddi olarak karşılanabilir ve hesap verilebilirliği olan mekanizmalara erişimi”. Bu tanım, kadınların resmi ve gayriresmi adalet sistemleri aracılığıyla adil ve eşit bir çözüm arayabilme ve elde edebilme gücünü ve kanun yapma süreçleri ve kurumlarını etkileyebilme ve bunlara katılabilme gücünü barındırır” (UN Women, UNDP, UNODC ve OHCHR, 2018).

2.1.3 Kadınların adalete erişimini destekleyen anlaşmalar kapsamındaki haklar

Kadınların adalete erişim hakkını destekleyen bir dizi ilgili hüküm bulunmaktadır.

- **Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması ve bunun ihlali halinde bir çözüm sağlanması.** CEDAW’ın 2. Maddesi, ayrımcılığı yasaklayan hukuk kurallarını ve bunları ihlal edenlerin de yaptırımlarla karşılaşmasını gerektirmektedir.. Etkili bir hukuki çözüm yolu, kadınların ilgili mahkemeler, yargı kurumları veya diğer kurumlar önünde haklarını savunmak istedikleri anda, hukuki çözüm yolunun uygulamada mevcut ve erişilebilir olmasını gerektirir. Diğer anlaşmalar da, bu hakları ihlal edildiğinde, devletlerin özellikle “yetkili adli, idari veya yasama makamları veya devletin hukuk sistemi tarafından öngörülen diğer herhangi bir yetkili makam” aracılığıyla etkili hukuki çözüm yolu sağlama yükümlülüğünü vurgular (ICCPR, Madde 2(3)(b)) ve etkili bir çözüm yoluna erişim hakkının sağlanmasını ve ayrımcılığın yasaklanmasını (AİHS Madde 13 ve 14) gerektirir.
- **Kanun önünde eşitlik** CEDAW’ın 15. Maddesi’ne göre bu eşitlik, medeni konularda kadınlara erkeklerle aynı hukuki ehliyeti ve bu ehliyeti kullanmak için aynı fırsatları vermeyi de içermektedir. Bilhassa, kadınlara sözleşme akdetme ve mülk idare etme konusunda eşit haklar verilecek ve mahkemeler ve mahkemelerdeki yargılamanın her aşamasında kadınlara eşit muamele edilecektir. Ayrıca, kadınların hukuki ehliyetini kısıtlamaya yönelik, hukuki etkisi olan tüm sözleşmeler ve diğer her türlü özel belgeler geçersiz ve hükümsüz sayılacaktır.
- **Kanun önünde eşit koruma,** CEDAW’ın 2(c) ve 15. Maddeleri, adalet kurumlarının eşit korumayı sağlayabilmesini gerektirir. Bu gereklilik, kadınların adalet yönetiminde tarafsız, verimli, yeterli kaynaklara sahip olmaları ve toplumsal cinsiyet önyargıları ve olumsuz klişelere maruz bırakılmamaları gerektiği anlamına gelir. ICCPR, kanun önünde herkesin eşit olduğunu ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin eşit korumadan yararlanma hakkına sahip olduğunu vurgular (Madde 26).

Korunması gereken haklar siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanları içerir (CEDAW Madde 3, ICCPR, ICESCR, AİHM ve Avrupa Sosyal Şartı). Kadınların haklarını kullanmalarını ve talep etmelerini engelleyen ve etkili hukuk yollarına erişimlerinin önüne geçen toplumsal cinsiyet klişeleri de dâhil olmak üzere, altta yatan sosyal ve kültürel engelleri ortaya çıkarma ve kaldırma yükümlülüğü vardır (CEDAW, Madde 5(a)). Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD), makul düzenlemelerin sağlanması da dâhil olmak üzere, engellilerin adalete erişimlerine ilişkin hükümler içermektedir (Madde 13 ve 14).

2.1.4 KAE'nin birbiriyle ilişkili altı temel bileşeni

CEDAW Komitesi, 33 No'lu Genel Tavsiye (GT) Kararında "kadınların adalete erişimi" terimini özel olarak tanımlamamış olup, bunun yerine kadınların adalete erişiminin ne anlama geldiğinin ayrıntılı ve kapsamlı şekilde anlaşılmasını sağlamak için gerekli unsurları genel olarak tanımlamaktadır. Baskın kanuni, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik koşullardaki farklılıkların her bir taraf devlette bu özelliklerin farklı bir şekilde uygulanmasını gerektireceğini, ancak yaklaşımın temel unsurlarının evrensel olduğunu ve hemen uygulanabilir olduğunu kabul eder. CEDAW, taraf devletlerin kadınların adalete erişimine dair aşağıdaki birbiriyle ilişkili, altı temel bileşeni göz önüne almalarını öngörür:

- 1. Sorgulanabilirlik** kadınların CEDAW kapsamındaki haklarını kanuni haklar olarak talep edebilmelerini öngörür. Bu bağlamda, kanunda yeterli hukuki korunma sağlanması, yükümlülük sahiplerinin kadınların adalete engelsiz erişimini sağlama kapasitesine sahip olması (örneğin adalet profesyonellerinin davaları toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde ele alabilmesi) ve kadınların, haklarını talep etme imkânı ve güçlerine hitap eden adaleti arama ve talep etme kapasitesine sahip olmaları gereklidir.
- 2. Mevcudiyet**, kentsel, kırsal ve ücra bölgelerdeki tüm devlet topraklarında mahkemeler ve yarı resmi yargı organları gibi adalet kurumlarının kurulmasını ve bunların varlığının sürdürülmesini ve finanse edilmesini gerektirir. GT kapsamında, ücra bölgeler için gezici mahkemeler kurulması, mali yardıma ve sosyal hizmetlere erişimin ve bu kurumların sürdürülebilirliğinin sağlanması tavsiye edilmektedir.
- 3. Erişilebilirlik**, hem resmi hem de yargı benzeri sistemler olmak üzere tüm adalet sistemlerinin kadınlar için güvenli, maddi olarak karşılanabilir ve fiziksel olarak erişilebilir olmasını ve kesşimsel veya bileşik ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kalanlar da dâhil olmak üzere kadınların ihtiyaçlarına göre uyarlanmasını ve uygun olmasını gerektirir. GT kapsamında, adli yardım sağlanması ve belge düzenleme ve dosyalama ücretlerinin yanı sıra, mahkeme masraflarının düşük gelirli kadınlar için azaltılmasını ve yoksulluk içinde yaşayan kadınlar içinse kaldırılmasını sağlayarak adaletin önündeki ekonomik engellerin kaldırılması özellikle tavsiye edilmektedir. Ayrıca, bir kadının adalete erişmek için atması gereken adımların sayısını azaltmak amacıyla, adli yardım gibi bir dizi hukuki ve sosyal hizmetleri içeren "tek durak merkezleri" gibi adalete erişim merkezlerinin kurulması da önerilmektedir.
- 4. İyi kalite**, adalet sisteminin tüm unsurlarının uluslararası yeterlilik, etkinlik, bağımsızlık ve tarafsızlık standartlarına uymasını ve tüm kadınlar için geçerli olan ve cinsiyete duyarlı, sürdürülebilir anlaşmazlık çözümü sunan, uygun ve etkili çözümlerin zamanında sağlanmasını öngörür. Ayrıca adalet sistemlerinin bağlamsallaştırılmış, dinamik, katılımcı, yenilikçi pratik önlemlere açık, toplumsal cinsiyete duyarlı ve kadınların giderek artan adli taleplerinin dikkate alınmasını gerektirir.
- 5. Çözüm yolu sağlanması**, kadınların maruz kalabilecekleri herhangi bir zarar karşısında adalet sistemlerinden uygun koruma ve anlamlı bir tazminat alma hakkını öngörür. Bu nedenle GT bağlamında, örneğin kadınlar için anlamlı bir sonuç elde edilebilmesi için, tazminatı belirlerken bedelsiz yapılan ev içi faaliyetler ve bakım faaliyetlerinin tam olarak dikkate alınmasını tavsiye edilmektedir.
- 6. Hesap verebilirlik**, adalet sistemlerinin işleyişinin, sorgulanabilir, mevcudiyet, erişilebilirlik, iyi kalite ve çözüm yolu sağlanması ilkelerine uygun olmasını garanti altına almayı öngörür. Adalet sistemlerinin hesap verebilirliği, adalet sistemi profesyonellerinin eylemlerinin ve kanunu ihlal ettikleri durumlarda kanuni sorumluluklarının izlenmesini de ifade eder.

CEDAW Komitesi, kadınların adalete erişim haklarını garanti altına alırken, bunların her ülkede adli sistemin yönetimini içermesini ve her türlü hukuk sistemini (resmi, gayri resmi ve çoğul adalet sistemleri), tüm hukuk geleneklerini (teamül hukuku, dini hukuk; örf ve âdet hukuku ve karma hukuk sistemleri)

ve tüm hukuki alanları (ceza hukuku, medeni hukuk, anayasa hukuku ve idare hukuku) kapsamasını gerektirmektedir.

2.1.5 Kesişimsellik ve kadınların adalete erişimi

Adalet politikaları ve prosedürleri, koşulları ve arka planları ne olursa olsun tüm kadınların haklarına ve ihtiyaçlarına saygılı ve kapsayıcı olmalıdır. Belirli bir kadın grubundan olmak, yoksulluk ve yaş, konum ve engellilik gibi etmenler nedeniyle belirli kanuni sorunlardan etkilenme gibi yapısal dezavantajlar anlamına gelebilir. İçinde bulunulan koşullar gibi kişisel özellikler de bir arada olabilir ve böyle durumlarda kadınlar birden fazla dezavantaj katmanıyla karşı karşıya kalırlar.

CEDAW Komitesi GT No. 33 (paragraf 8 ve 9) özellikle aşağıdakilere atıfta bulunmaktadır:

Kesişimsel veya bileşik ayrımcılık; etnik köken, yerli veya azınlık statüsü, ırk, sosyo-ekonomik statü ve/veya kast, dil, din veya inanç, siyasi görüş, ulusal köken, medeni durum ve/veya annelik durumu, yaş, kentsel/kırsal konum, sağlık durumu, engellilik, mülk sahipliği ve lezbiyen, biseksüel, trans kadınlar veya interseksüel kişileri içerebilir. Bu kesişen etmenler, bu gruplardan kadınların adalete erişimlerini zorlaştırmaktadır. Kadınların adalete erişimini zorlaştıran diğer etmenler arasında; okuma yazma bilmeme, kadın ticareti, silahlı çatışma, sığınma talebinde bulunma, ülke içinde yerinden edilme, vatansızlık, göç, aile reisi olan kadınlar, eşi ölmüş olma veya boşanma, HIV/AIDS ile yaşama, özgürlükten yoksun bırakılma, seks işçiliğinin suç sayılması, coğrafi uzaklık ve hakları için savaşıyan kadınların damgalanması sayılabilir.

Fiziksel, bilgiye dayalı ve finansal engeller, kesişimsellik etmenleriyle karşı karşıya kalan kadınların adalet sistemine erişimini engellemektedir. Bu çerçevede elirlir zorluklarla karşılaşan kadın gruplarına yönelik uluslararası normlar ve standartlar göz önünde tutulmalıdır. Örneğin, Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (6. ve 13. Maddeler) engelli kadınların ve kız çocuklarının çeşitli ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya olduğunu ve tüm engellilerin adalete erişimde önemli engellerle karşı karşıya olduğunu kabul etmektedir. Bu sözleşme, özellikle taraf devletlere, usule dair ve yaşa uygun düzenlemeler ve adalet sağlayıcıları için uygun eğitim dâhil olmak üzere, engellilerin diğerleriyle eşit bir şekilde adalete etkin erişimini sağlama konusunda çağrıda bulunmaktadır (Madde 13). Engelli Kişilerin Hakları Komitesinin, engelli kadınlar ve kız çocuklarına ilişkin 2016 tarihli 3 No'lu Genel Yorumu (52 ve 62. paragraflar), bu kişilerin adalete erişimde karşılaştıkları belirli sorunları içermekte ve devletleri, engelli kadınların veya kız çocuklarının katılımını önleyen ve kısıtlayan tüm engelleri ele almaya çağırılmaktadır. Devletlerin bu tür engelleri ele alması gerekmektedir. Bunlar arasında zarar verici klişelerden kaynaklanan suistimal, makul düzenlemelerin olmaması, güvenilirlik konusundaki şüpheler, bu kişilerin yaptığı suçlamaları göz ardı etme, eşitlik arama konusunda bu kişilerin gözünü korkutabilecek veya onları caydırabilecek kanuni yaptırım tutumları ve karmaşık veya aşağılayıcı raporlama prosedürleri yer almaktadır. Ayrıca, CEDAW Komitesi GT No. 33 (paragraf 17/g), engelli kadınların önündeki fiziksel engelleri vurgulamakta ve özellikle devletlere engelli kadınların ve kız çocuklarının adalet sistemlerine erişimlerine özel önem vermeleri çağrısında bulunmaktadır.

CEDAW Komitesi, ayrıca, farklı Genel Tavsiyeler kapsamında, belirli kadın gruplarının karşılaştığı genel engelleri de ele almaktadır. Örneğin, yaşlı kadınlara ve insan haklarının korunmasına ilişkin CEDAW Komitesi 27 sayılı Genel Tavsiye Kararı (paragraf 33), devletlere özellikle yaşlı kadınlara hakları ve kanuni hizmetlere nasıl erişebilecekleri konusunda bilgi vermelerini, yaşlı kadınların hakları konusunda polis, yargı, adli yardım ve hukuk uygulamasında yer alanları eğitmelerini ve yaşlı kadınları etkileyen yaş ve cinsiyetle ilgili konularda kamu kurumlarını ve kuruluşlarını duyarlı hale getirmelerini ve eğitmelerini ve bilgi, kanuni hizmetler, etkili çözümler ve adli yardımın engelli yaşlı kadınlar için eşit şekilde mevcut ve erişilebilir olmasını sağlamalarını tavsiye etmektedir.

Diğer bir örnek ise, kadınların adalete erişimiyle ilgili CEDAW Komitesinin 33 sayılı kararında yer alan, kız çocuklarına ve ergen kız çocuklarına yönelik özel hükümlerdir. CEDAW Komitesi, adalete erişimde belirli engellerle karşılaştıkları için, hayatları hakkında önemli kararlar almaya dair sosyal ve hukuki ehliyete sahip olmadıkları ve evliliğe zorlanabilecekleri veya diğer zararlı uygulamalara ve şiddete maruz kalabilecekleri için kız çocuklarına özellikle ilgi gösterilmesi gerektiğini kabul etmektedir (paragraf 24). Bu nedenle, CEDAW Komitesi devletleri bağımsız, güvenli, etkili, erişilebilir ve çocuklara duyarlı şikâyet ve raporlama mekanizmalarının kız çocuklarının erişimine sunulmasını sağlamaya; buralarda etkili ve cinsiyete duyarlı bir şekilde çalışan, uygun şekilde eğitilmiş görevliler çalıştırılmasına; ailevi çatışmalar ve güçsüzleştirme nedeniyle kız çocuklarının ötekileştirilmesinden ve bunun sonucunda haklarına yönelik destek eksikliğinden kaçınılmasını; hukuk ve adalet hizmetlerine erişim için ebeveyn veya eş izni gerektiren kural ve uygulamaların kaldırılmasını; ve adalete erişimin önünde engel oluşturan dini metin yorumlamaları ve geleneksel normlara karşı kız çocuklarının korunmasını sağlamaya davet etmektedir (paragraf 25).

Kadınların mülteci statüsü, sığınma, uyrukluk ve vatansızlığın toplumsal cinsiyetle ilgili boyutlarına ilişkin CEDAW Komitesi 32 sayılı Genel Tavsiye Kararında, bu kadın gruplarının ikamet ettikleri ülkenin dilini bilmemelerinden, kültürel farklılıklar ve sosyal izolasyonun yanı sıra vatandaş statüsüne sahip olmamalarından kaynaklanan birtakım erişim engelleriyle karşılaştıklarını vurgulamaktadır. Ayrımcı kanunlar veya uygulamalar, kadınların ve çocuklarının kimliklerini ve uyruklarını kanıtlayan belgelere erişememesine yol açabilir. Devletlerin, ülke sınırlarına ulaşıldığı andan itibaren sığınmacıların ayrımcılığa uğramamalarını sağlamak ve onlara karşı hakları ile hizmetlere nasıl erişebilecekleri konusunda anlayabilecekleri bir dilde pratik bilgiler sağlamak da dâhil olmak üzere belirli yükümlülükleri bulunmaktadır (paragraf 24 ve 33).

2.2 Uluslararası hukuk kapsamında adli yardım hakkı

Hakların belirlenmesini içeren uyumsuzluklarda devletin yeterli adli yardım sağlamadığı durumlarda, adalete erişim yoksullar ve dezavantajlı kişiler için pek bir şey ifade etmemektedir. Adli yardım, hukukun üstünlüğüne dayalı adil, insancıl ve verimli bir adalet sisteminin önemli bir yönüdür. Adli yardıma erişimin sağlanması, yoksul ve ötekileştirilmiş grupların güçlendirilmesi bakımından da kritik öneme sahiptir. Adli yardım, insanların haklarını savunmalarına ve ayrımcılık vakalarına itiraz etmelerine yardımcı olur; insanların adalete olan güveninin artmasına katkıda bulunur ve devletin meşruiyetini artırır. Adli yardım ayrıca kişilerin hakları, yetkileri ve yükümlülükleri hakkında bilgiye erişmelerini sağlayabilir (UNODC ve UNDP, 2016). Basitçe söylemek gerekirse, adli yardıma erişim, adalete adil, eşit ve anlamlı erişimi güvence altına almak için esastır.

2.2.1 Bağlayıcı hukuk belgeleri

Uluslararası hukuk çerçevesinde adli yardım hakkı zaman içinde kısmi olarak gelişmiştir. Adli yardım hakkı çeşitli uluslararası ve bölgesel anlaşmalarda çoğunlukla avukat tutamayacak durumda olan sanıklar için ücretsiz adli yardım hakkı bağlamında ve savunma hakkı ve adil yargılanma hakkıyla bağlantılı olarak düzenlenmiştir. Ceza davalarında doğrudan adli yardım hakkı, adaletin gerçekleşmesi için gerekli görüldüğünde ve kişinin ödeme imkânının olmadığı tüm davalarda sanığın devlet tarafından sağlanan bir avukat tarafından temsil edilme hakkına odaklanan, ICCPR'nin 14. Maddesi kapsamındaki adil yargılanma hakkının kapsamına girmektedir.(Madde 14 (3)(d)).⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS), 6. Maddesi, bir suçla itham edilen herkesin kendini bizzat veya kendi seçeceği veya yeterli maddi

6 İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (1948), herkesin adil yargılanma hakkının yanı sıra "kanun önünde eşit koruma" hakkına sahip olduğunu ilan eden ilk uluslararası belgeydi. Ayrımcılığa uğramama hakkını, "anayasa veya kanunla kişiye tanınan temel hakları ihlal eden fiiller için yetkili ulusal mahkemelerce etkili bir başvuru hakkını" ve "tam eşitlik çerçevesinde bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde adil ve kamuya açık bir yargılanma hakkını..." sağlayan Bildirge, ülkeleri bu taahhütleri tüm insanlar için bir gerçeklik haline getirmek amacıyla adalet sistemlerini güçlendirmeye çağırmıştır.

imkânı yoksa adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde ücretsiz olarak sağlanacak avukatla savunma hakkının sağlanacağını belirtmektedir.

Aile ve özel hukuk konularında adli yardım hakkı hiçbir sözleşmede açıkça belirtilmemekle birlikte, bu zimni hak, tüm uluslararası belgeler tarafından güvence altına alınan üç temel hakkı tesis etme yükümlülüğünün kritik bir parçası olarak adli yardım sağlama yükümlülüğüne dayanmaktadır. Bu haklar şunlardır: kanun önünde eşitlik, kanun önünde eşit koruma ve insan hakları ihlalleri için yetkili bir mahkeme yoluyla etkili bir çözüm yoluna erişme. ICESCR, adli yardım hakkını açıkça ele almamakla birlikte, taraf devletlerin ayırım gözetmeksizin hakları koruma ve ICESCR'den doğan korumadan kadın ve erkekler için eşit şekilde faydalanma hakkını sağlama yükümlülüğüne sahip olduğunu öngörmektedir. En dezavantajlı grupların üyelerinin sosyal hak ihlallerine çözüm arama imkânlarına sahip olmaları için adli yardıma ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal ve ekonomik açıdan en dezavantajlı grupların üyeleri, kanuni bir temsilcileri olmadıkları için insan hakları mahkemeleri veya organları önünde haklarını etkin bir şekilde kullanamazlarsa, ICESCR'deki hakların hayata geçirilmesine ilişkin temel yükümlülük ihlal edilmiş olur. 1951 Mülteci Sözleşmesi veya 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi olarak da bilinen Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, bir mültecinin adli yardım da dâhil olmak üzere mahkemelere erişimle ilgili konularda bir vatandaşla aynı muameleden yararlanmasını sağlamaktadır (Madde 16). AB bağlamında, AB Temel Haklar Şartı'nın 47. Maddesi, hukuk davalarında adli yardım alma hakkını ve 48(2). Madde ise, ceza davalarında adli yardım alma hakkını garanti altına almaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, devlet tarafından finanse edilen adli yardım sağlanması konusunda rehberlik sağlayacak standartlar getirmiştir. Bu standartlar, (özellikle ceza davalarında) temel adaletin sağlanması konusunda adli yardımın rolünü vurgulamakta olup, "bir sanığın özellikle yargılamanın ilk aşamalarındaki korunmasızlığı" nedeniyle ve özellikle "yargılamanın niteliğinin taraflar arasında temel bir eşitsizlik içerdiği" ceza davalarında silahların eşitliği ilkesi nedeniyle şüphelilere adli yardım sağlanmasının önemli olduğunu belirtir. Özel hukuk yardımı söz konusu olduğunda, Avrupa Mahkemesinin **Airey v. İrlanda** davasındaki kararı birçok ülke için belirleyici olup, hukuk davalarında olduğu kadar ceza davalarında da adaletin gerçekleşmesi gerekçesiyle hukuki danışmanlığın erişilebilir olmasını öngörür (Avrupa Konseyi, 2015).

2.2.2 Bağılayıcı olmayan hukuk belgeleri

Ceza Adaleti Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin BM İlkeleri ve düzenlemelerinin 2012 yılında kabul edilmesine kadar, yalnızca adli yardım hakkına ayrılmış bağımsız bir uluslararası normatif belge bulunmamaktaydı. Bu İlkeler ve düzenlemeler, ceza adaleti sistemlerinde adli yardım hakkının nasıl sağlanacağı konusunda devletlere daha fazla ayrıntı sunmakta ve devletlerin izleyeceği adli yardım sağlanmasına yönelik hukuki ve politika çerçevesinin temeli olacak ilkeleri belirlemektedir. Bunlar ayrıca "adli yardım" terimini, yeterli imkânlarla sahip olmayan kişilere veya adaletin gerçekleşmesi için gerekli görüldüğünde ücretsiz olarak sağlanan hukuki tavsiye, yardım ve temsili ve ayrıca hukuk eğitimi, hukuki bilgilere erişim kavramlarını ve alternatif anlaşmazlık çözüm mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçleri aracılığıyla kişilere sağlanan diğer hizmetleri içerecek şekilde tanımlamaktadır (8. paragraf).

BM Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilen bir dizi başka bağılayıcı olmayan hukuki belge de adli yardıma atıfta bulunmaktadır. Bunlar: Şiddete maruz kalan tüm kadınlar için uygun olduğunda ücretsiz adli yardıma erişim de dâhil olmak üzere hukuk ve ceza adaleti sistemlerine tam erişim (UNGA, 2011), özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiler için adli yardım (UNGA, 1988), ölüm cezasına çarptırılacak bir suç şüphelisi olan veya bununla suçlanan herkes için yargılamanın tüm aşamaları (ECOSOC, 1984), mahkumlar için etkili adli yardıma erişim (UNGA, 2015) ve kadın mahkumların hapse girdikten sonra adli yardıma erişiminin sağlanması (UNGA, 2011). Ayrıca, Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkeler, devletlere "avukatların uygun rolünü teşvik etme ve sağlama görevlerinde" rehberlik eder; bunlara tutuklanma veya gözaltına alınma halinde veya kendilerine bir suç isnat edildiğinde kendi seçtikleri bir avukat tarafından temsil edilme hakkı" konusunda kamuoyunu bilgilendirme ve "suçun niteliğine uygun deneyim ve

yetkinliğe" sahip olan avukatlara adaletin çıkarları gerektirdiğinde ücretsiz olarak derhal erişim sağlama konusundaki yükümlülükleri de dâhildir (UNGA, 1990).

Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi'nin (BK) tavsiyeleri, ekonomik olarak güçsüz olan kişilerin cezai, hukuki, ticari, idari, sosyal veya mali konularda gerekli adli yardımı alabilmelerini ve bu tür hizmetlerin erişilebilirliği hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak için kapsamlı bir rehberlik sağlar. BK'nın Adli Yardım ve Tavsiyeye ilişkin 1978 tarihli 78(8) sayılı Kararı, adalete erişim hakkını herhangi bir demokratik toplumun temel bir özelliği olarak görmekte ve adli yardımın artık bir hayır işi olarak değil, toplumun bir yükümlülüğü olarak görülebileceğini net bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca, 1993 yılında Çok Yoksul Kişilerin Hukuka ve Adalete Etkili Erişimine ilişkin R (93) 1 sayılı CM Tavsiyesi, özellikle yoksun bırakılmış, ötekileştirilmiş veya hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel olarak toplumdan dışlanmış kişileri içeren çok yoksul kesimin sorunlarını ele almaktadır.

Avrupa Konseyi, nispeten daha yakın bir geçmişte, 2021'de üye devletlerin özel hukuk ve idare hukuku alanlarında adli yardım programlarının verimliliğini ve etkinliğini iyileştirmelerine yardımcı olmak için bir dizi Bakanlar Komitesi Direktifi ve kılavuzlar yayınlamıştır. Bu düzenlemelerin amacı, üye devletlere kendi ulusal adli yardım programlarının etkinliğini ve verimliliğini artırmak için genel çözümler sunmaktır. Kılavuzlar, adli yardım sağlanmasının kalitesinin iyileştirilmesine özel bir önem vermekte ve bu amaçla, hem genel işleyişleri açısından hem de daha da önemlisi, adli yardım sağlayıcılar tarafından sunulan hukuki hizmetleri bakımından adli yardım programlarının kalitesini sağlamak için mekanizmalar ve önlemler oluşturmasını önermektedir. Bunlar, her bireye cinsiyetten bağımsız olarak adli yardım sağlanması gerektiğini özellikle belirtmektedir (Madde 3).

2.3 Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım

Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması ve kanun önünde eşitliğin ve kanun önünde eşit korumanın ihlal edildiği durumlarda bir çözüm yolu sağlanması ile cinsiyete duyarlı adli yardım hakkını ima edilmektedir. Ayrıca, CEDAW Komitesi'nin kadınların adalete erişimine ilişkin 33 sayılı Genel Tavsiyesi, kadınların adalete erişiminin bir bileşeni olarak adli yardımın önemini genişletmekte ve Ceza Adalet Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin BM İlkeleri ve Yönergeleri, aşağıda da ele alındığı gibi, adli yardım sağlanmasına dair birtakım toplumsal cinsiyet unsurlarını içermektedir.

2.3.1 CEDAW Komitesi 33 sayılı Genel Tavsiye Kararı

CEDAW Komitesi kadınların adalete erişimiyle ilgili Genel Tavsiye Kararında, adli yardım ve kamu savunmasıyla ilgili özel bir bölüme yer vererek, kadınların adalete erişimini sağlamada adli yardımın önemini vurgulamıştır. Komite hukukun her alanında, ücretsiz veya maddi olarak karşılanabilir adli yardım, tavsiye ve temsilin sağlanmasını, adalet sistemlerinin kadınlar için ekonomik açıdan erişilebilir olmasını sağlamanın önemli bir unsuru olarak görmektedir.

Bu bağlamda, beş özel tavsiye bulunmaktadır. İlk tavsiye, adli yardım sistemlerinin erişilebilir, sürdürülebilir ve kadınların ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde kurumsallaştırılması gerektiğini belirtmektedir. Hizmetler; alternatif uyuşmazlık mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçleri de dâhil olmak üzere çeşitli adalet işlemlerinin tüm aşamalarında zamanında, sürekli ve etkili bir şekilde sağlanacaktır. İşlerini verimli şekilde yapabilmeleri için adli yardım sağlayıcıların ilgili tüm belgelere ve tanık ifadeleri de dâhil diğer tüm bilgilere engelsiz şekilde erişmesi gereklidir. İkinci tavsiye, adli yardım sağlayıcıların kapasitesinden bahsetmektedir. Bu sağlayıcıların, cinsiyete duyarlı, gizliliğe saygı duyan ve müvekkillerini savunmak için yeterli zamana sahip olmaları gerekir.

Üçüncü ve dördüncü tavsiye, kadınların hukuki haklarını anlamalarını ve bunların uygulanmasını sağlama yolları konusunda bilinçli seçimler yapabilmelerini ve kadınların adalet zincirlerinde sorunsuz bir şekilde hareket etmelerini ve hesap verebilirlik aramalarında onlara yardım sağlamaya yöneliktir.

CEDAW Komitesi, devletleri, kadınlara adli yardımın varlığı ve bu yardımı alma koşulları hakkında bilgi ve bilinçlendirme programları yürütmeye davet etmektedir. Ayrıca, kadınlara çeşitli adalet süreçlerinde bilgi ve yardım sağlamak için adli yardım sağlayan yetkili STK çalışanlarıyla ortaklıkların geliştirilmesini ve/veya hukuk uygulayıcılarının eğitilmesini teşvik etmektedir. Son tavsiye, adli yardıma uygunluk için kriterlere ilgilidir ve Ceza Adaleti Sistemlerinde Adalet Erişimine İlişkin BM İlke ve düzenlemelerinde olduğu gibi, özellikle aile içi anlaşmazlıklar veya kadının aile gelirine eşit erişimi olmadığı durumlarda kadının gerçek gelirine veya harcanabilir mal varlığına dayalı bir “gelir testi” yapılması önerilmektedir.

Özellik	Uluslararası Normlar	Toplumsal cinsiyet boyutu
1. Adli yardım hakkı	<p>BM İlkesi 1 — Adli yardım hakkı. “Devletler, mümkün olduğu durumlarda anayasa da dâhil olmak üzere, ulusal hukuk sistemlerinde adli yardım hakkını mümkün olan en yüksek düzeyde güvence altına almalıdır”.</p> <p>BM Kılavuz 9 – Kadınların adli yardıma erişim hakkının uygulanması. “Devletler, kadınların adli yardıma erişim hakkını sağlamak için aşağıdakiler de dâhil olmak üzere uygulanabilir ve uygun önlemleri almalıdır: (a) Adli yardımla ilgili tüm politikalara, kanunlara, prosedürlere, programlara ve uygulamalara toplumsal cinsiyet perspektifini dâhil eden aktif bir politika getirmek[...]; (b) Mümkün olduğunda kadın sanıkları, suçluları ve mağdurları temsil etmek üzere kadın avukatların bulunmasını sağlamak için aktif adımlar atmak; (c) Şiddet mağduru kadınlara tüm hukuki işlemlerde adli yardım, tavsiye ve mahkeme destek hizmetleri sağlamak[...].”</p> <p>BM İlkesi 8 — Bilgilendirilme hakkı. “Devletler, ceza adaleti sürecindeki haklara ve adli yardım hizmetlerine ilişkin bilgilerin özgürce erişilebilir olmasını ve kamunun erişimine açık olmasını sağlamalıdır”.</p> <p>BM İlkesi 10 — Adli yardıma erişimde eşitlik. “Devletler ayrıca kırsal, ücra ve ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı bölgelerde yaşayan kişilere ve ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı gruplara mensup kişilere adli yardım sağlanmasını sağlamalıdır”.</p> <p>CEDAW No. 33 paragraf 17(a) “Hukuki yardım sunulması ve belge ve evrak işlemlerinin yanı sıra mahkeme giderleri için talep edilen ücretlerin düşük gelirli kadınlar için azaltılması ve yoksul kadınlardan alınmaması yoluyla adalet erişim önündeki ekonomik engellerin ortadan kaldırılması”.</p> <p>CEDAW No. 33 paragraf 37(c) “Hukuki yardım ve kamu savunma olanakları ile bu olanaklardan faydalanma koşullarıyla ilgili olarak kadınlar için bilgilendirme ve farkındalık programlarının uygulanması. Bu programlara imkân tanımak üzere bilişim ve iletişim teknolojilerinden etkin olarak faydalanılmalıdır”.</p>	<p>Devletler, toplumsal cinsiyete bakılmaksızın herkese adli yardım sağlanmasını sağlamalıdır.</p> <p>Bu madde, kadınların adli yardıma anlamlı erişimini sağlamak için özel önlemler almayı içerir ve toplumsal cinsiyete duyarlı ve yaşa uygun önlemler de dâhil olmak üzere özel ihtiyaçları olan çeşitli gruplardan özellikle bahseder.</p> <p>Devletler, kadınların adli yardıma erişim hakkını sağlamak için tüm politikalara, kanunlara, prosedürlere vb. toplumsal cinsiyet bakış açısını dâhil etmelidir.</p> <p>Kadınlara sunulan hukuki hizmet türleri, toplumsal cinsiyet perspektifi ve analizini de içermeli, kadınların engelsiz adalet ve etkili iç hukuk yollarına erişimini sağlamaya yeterli olmalıdır.</p> <p>Bu hususta, adli yardım kanunlarında, hizmet sunum modellerinde ve sağlayıcılarında ve takip konularındaki toplumsal cinsiyet yanlılığını belirlemek ve ortadan kaldırmak için adli yardım planına yönelik bir toplumsal cinsiyet etki değerlendirmesinin yapılması önerilebilir.</p> <p>Mevcut adli yardım yapısında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya çalışmanın ötesine geçerek adli yardım hedeflerini daha geniş kapsamlı toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında yansıtmak ve yeniden düşünmek önerilebilir.</p>

Özellik	Uluslararası Normlar	Toplumsal cinsiyet boyutu
<p>2. Adli yardım sağlayıcılar</p>	<p>BM Kılavuzu 9 – Kadınların adli yardıma erişim hakkının uygulanması. “Devletler, kadınların adli yardıma erişim hakkını sağlamak için aşağıdakiler de dâhil olmak üzere uygulanabilir ve uygun önlemleri almalıdır: ... (b) Mümkün olduğunda kadın sanıkları, suçluları ve mağdurları temsil etmek üzere kadın avukatların bulunmasını sağlamak için aktif adımlar atmak”.</p> <p>BM İlkesi 14 — Ortaklıklar. “Devletler, hukuk derneklerinin, üniversitelerin, sivil toplumun ve diğer grup ve kurumların adli yardım sağlanmasına katkılarını tanımalı ve teşvik etmelidir. Uygun olduğunda, adli yardımın kapsamını genişletmek için kamu-özel sektör ve diğer ortaklık biçimleri oluşturulmalıdır”.</p> <p>BM İlkesi 13 — Adli yardım sağlayıcıların yetkinliği ve hesap verebilirliği. “Devletler, tüm adli yardım sağlayıcıların işlenen suçların ağırlığı, kadın ve çocukların ve özel ihtiyaçları olan grupların hakları ve ihtiyaçları dâhil olmak üzere işlerinin doğasıyla orantılı eğitim, öğretim, yetkinlik ve deneyime sahip olmalarını sağlayacak mekanizmalar oluşturmalıdır”.</p> <p>Kılavuz 13. İnsan kaynakları. “Devletler ayrıca kadınların, azınlıkların ve ekonomik açıdan dezavantajlı grupların erişimini sağlamak için pozitif ayrımcılık önlemleri de dâhil olmak üzere hukuk mesleğine kapsamlı erişimi teşvik etmelidir”.</p> <p>CEDAW No. 33, paragraf 37 (d). “Yetkili hükümet dışı hukuki yardım sağlayıcıları ile ortaklık ilişkileri kurulması ve/veya yargısal ve yarı yargısal süreçleri ve geleneksel adalet sistemlerinde kadınlara yol göstermek üzere bilgi ve yardım sağlamak üzere hukuk destek elemanlarının eğitilmesi”;</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Adli yardım sağlayıcıların, kadınların hakları ve ihtiyaçları konusunda eğitim, öğretim, beceri ve deneyime sahip olmaları gerekmektedir. · Devletlerin, adli yardım sağlayıcılar arasındaki toplumsal cinsiyet yanlılığı endişesini ele alması gerekir. · Devletlerin, olumlu eylem önlemleri de dâhil olmak üzere, kadınların hukukla ilgili mesleklere erişimlerini ve adli yardım sağlayıcıları olmalarını sağlamaları gerekir. · Devletlerin adli yardım sağlayıcılara toplumsal cinsiyete duyarlı ve yaşa uygun eğitim sağlaması gereklidir. · Kadın adli yardım sağlayıcıların önyargıya dayalı olarak “haksız muameleye maruz bırakılmaması” sağlanmalıdır.

Özellik	Uluslararası Normlar	Toplumsal cinsiyet boyutu
3.Uzmanlaşmış adli yardım ve hizmetler	<p>BM İlkesi 10 – Adli yardıma erişimde eşitlik. “Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar, azınlıklar, engelliler, akıl hastalığı olan kişiler, HIV ve diğer ciddi bulaşıcı hastalıklarla yaşayan kişiler, uyuşturucu bağımlıları, yerliler, vatansız kişiler, sığınmacılar, yabancı vatandaşlar, göçmenler ve göçmen işçiler, mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere özel ihtiyaçları olan gruplar için adli yardıma anlamlı bir erişim sağlamak amacıyla özel önlemler alınmalıdır. Bu tür önlemler, toplumsal cinsiyete duyarlı ve yaşa uygun önlemler de dâhil olmak üzere bu grupların özel ihtiyaçlarını ele almalıdır.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Devletler, kadınların adli yardıma anlamlı erişimini sağlamak için özel önlemler almalıdır. · Toplumsal cinsiyete duyarlı ve yaşa uygun önlemler de dâhil olmak üzere, özel ihtiyaçları olan çeşitli gruplardan özellikle bahsedilmesi.
4. Adli yardımın sağlanması	<p>BM İlkesi 2 — Devletler Sorumlulukları. “Devletler [...] erişilebilir, etkili, sürdürülebilir ve güvenilir kapsamlı bir adli yardım sisteminin yürürlükte olmasını sağlamalıdır.”</p> <p>BM Yönergesi 11 — Ülke çapında adli yardım sistemi. “Ülke çapında adli yardım planlarının etkili bir şekilde uygulanması için devletler, personel tayini [ve] bireylere adli yardım hizmetlerinin sunumu dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere gerekli yetkilere sahip olması gereken bir adli yardım kurumu veya makamı kurmayı düşünmelidir.”</p> <p>BM Yönergesi 12 — Ülke çapında adli yardım sisteminin finanse edilmesi. “Devletler, adli yardım hizmetlerinin faydalarının ceza adaleti süreci kapsamında mali faydalar ve maliyet tasarruflar içerdiğini kabul ederek, uygun olduğu durumlarda, ihtiyaçları ile orantılı olarak, adli yardım sistemi için özel ve sürdürülebilir finansman mekanizmaları dâhil olmak üzere, adli yardım hizmetlerine yönelik yeterli ve özel bütçe hükümleri getirmelidir.</p> <p>CEDAW No. 33 paragraf 37(a). “Erişilebilir, sürdürülebilir ve kadınların ihtiyaçlarına duyarlı hukuki yardım ve kamu savunma sistemlerinin kurumsallaştırılması ve bu hizmetlerin, alternatif uyuşmazlık çözümü ve onarıcı adalet süreçleri dâhil olmak üzere yargısal ve yarı yargısal işlemlerin bütün aşamalarında zamanlı, sürekli ve etkili bir şekilde temininin sağlanması. Hukuki yardım ve kamu savunma hizmeti sağlayıcılarının, tanık ifadeleri dâhil olmak üzere ilgili tüm belge ve bilgilere engelsiz erişimlerinin sağlanması”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Adli yardım sistemlerinin (yönetim yapısı, hizmet sunum modelleri vb.) herkes tarafından erişilebilir ve güvenilir olması için, yoksul ve dezavantajlı kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarındaki farklılığa cevap vermeleri gerekir. · Adli yardımın idaresine ilişkin bir toplumsal cinsiyet analizi, mevcut kanuni düzenlemede kimlerin değer yargıları ve normlarının yansıtıldığına ve toplumsal cinsiyet normları üretmek için sistemin nasıl işlediğine bakmalıdır. · Bir toplumsal cinsiyet analizi, erkeklerin ve kadınların genel olarak sorun çözme için hukuk hizmetlerini kullanma biçimleri arasında farklılıklar olup olmadığına ve genel olarak hukuk sistemi içinde kadın ve erkekler için adli yardımın rolüne bakar. Adli yardım sistemleri, ödeme yapan müvekkillere sunulan hukuki hizmetlerin modeline göre tasarlanmışsa ve erkekler ve kadınlar, problem çözme için hukukun kullanımına farklı şekillerde katılıyorsa, adli yardım hizmetlerinin toplumsal cinsiyete ilişkin yapısının toplumsal cinsiyete dayalı hukuk ve hukuk hizmetleri sorununun bir parçası olarak anlaşılması gereklidir.

Özellik	Uluslararası Normlar	Toplumsal cinsiyet boyutu
<p>5. Özel hukuk davalarında adli yardımın kapsamı ve bağlamı</p>	<p>BM Kılavuzu 1. "Devletler adli yardıma uygunluğu belirlemek için bir gelir testi uyguladığında, aşağıdakileri sağlamalıdır: ... (f) Gelir testi bir ailenin hane geliri temelinde hesaplanıyorsa, ancak aile üyeleri birbiriyle anlaşmazlık içindeyse veya aile gelirine eşit erişimi yoksa, gelir testi için yalnızca adli yardıma başvuran kişinin geliri esas alınır".</p> <p>CEDAW No. 33 paragraf 37(e). "Aile içi çatışma hallerinde veya kadınların aile gelirinden eşit pay alamadığı durumlarda hukuki yardım ve kamu avukatı temini için uygunluk değerlendirilmesinde kadınların gerçek gelir veya kullanılabilir varlıkları temel alınmalıdır".</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Gelir testinin hane geliri temelinde hesaplandığı durumlarda potansiyel toplumsal cinsiyet yanlılığı olabileceği kabul edilen bir şeydir; bu nedenle BM, gelirin hane geliri yerine bireysel varlıkları temelinde hesaplanması gerektiğini açıkça belirtmiştir. · Devletlerin, adli yardımın kapsamının, kadınların arabuluculuk ve dava öncesi hizmetler gibi sorunları çözme yollarını içerip içermediğine bakmaları gereklidir.
<p>6. Ceza davalarında adli yardımın kapsamı ve bağlamı</p>	<p>BM İlkesi 3 — Bir suçun şüphelenilen veya suçlanan kişiler için adli yardım. "Devletler, hapis cezası veya ölüm cezası ile cezalandırılan bir suçtan gözaltına alınan, tutuklanan, şüpheli veya sanık herkesin ceza adaleti sürecinin tüm aşamalarında adli yardıma hak kazanmasını sağlamalıdır".</p> <p>İlke 4: "Devletler, sanıkların haklarına halel getirmeksizin veya bunlarla çelişmeksizin, uygun olan hallerde, suç mağdurlarına adli yardım sağlamalıdır".</p> <p>Kılavuz 7: "Devletler, sanıkların haklarına halel getirmeksizin veya bunlarla çelişmeksizin ve ilgili ulusal mevzuatla uyumlu şekilde, uygun olan hallerde aşağıdakileri sağlamak için yeterli önlemleri almalıdır: (a) Ceza adaleti süreci boyunca suç mağdurlarına tekrar mağduriyeti ve ikincil mağduriyeti önleyecek şekilde uygun tavsiye, yardım, bakım, imkân ve desteğin sağlanması; (c) Mağdurlar, ilgili ulusal mevzuata uygun şekilde, hukuk davası açma veya ayrı kanuni işlemler kapsamında tazminat talebinde bulunma olasılığı da dâhil olmak üzere, ceza adaleti sürecine katılımlarının herhangi bir yönü hakkında hukuki tavsiye alırlar; (d) Mağdurlar, polis ve ön saflarda çalışan diğer müdahale ekipleri (yani sağlık, sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme çalışanları) tarafından bilgi edinme hakları ve adli yardım, destek ve korunma hakları ve bu haklara nasıl erişebilecekleri konusunda derhal bilgilendirilir; (f) Mağdur hizmetleri kurumları ve sivil toplum kuruluşları mağdurlara adli yardım sağlayabilir; (g) Mağdur hakkında kapsamlı bir anlayış elde etmek ve mağdurun hukuki, psikolojik, sosyal, duygusal, fiziksel ve bilişsel durumu ve ihtiyaçlarını değerlendirmek amacıyla adli yardım sağlayıcıları ve diğer profesyoneller (yani sağlık, sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme çalışanları) arasında yakın iş birliğini ve uygun sevk sistemlerini sağlamak için mekanizmalar ve prosedürler oluşturulur.</p> <p>BM Kılavuz 9 (c) "adalet erişim sağlamak ve ikincil mağduriyetten kaçınmak için şiddet mağduru kadınlara tüm kanuni işlemlerde adli yardım, tavsiye ve mahkeme destek hizmetleri ve talep edilmiş veya gerekli durumlarda hukuki belgelerin tercümesini de içerebilecek türden diğer hizmetler sağlamak".</p> <p>CEDAW No. 33, paragraf 53(c) "dair tutuklamaya, dava özelinde gerekli ve makul durumlarda kısıtlı bir süreyle ve başka çıkar yolun olmadığı hallerde istisnai olarak ... kullanmak; kadınların tutukluluk halinin itirazını mümkün kılacak etkili hukuki yardım ve usullerle ilgili olanlar dâhil olmak üzere gerekli tüm tedbirlerin alınmış olmasını sağlamak".</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Cezai konularda adli yardım, sanıkların yanı sıra mağdurları da içermelidir. · Uygunluk testiyle ilgili olarak, belirli yararlanıcı kategorileri, mali imkânları ne olursa olsun adli yardım almaya uygun olmalıdır. Bunlar, kadına yönelik şiddet mağdurlarını ve ötekileştirilmiş kadınları içerir. · Mağdurları desteklemek ve tekrarlanan mağduriyetleri ve ikincil mağduriyetleri önlemek için bütünsel hizmetler mevcut olmalıdır.

Özellik	Uluslararası normlar	Toplumsal cinsiyet boyutu
7. Adli yardım hizmetlerini kalitesi	<p>BM İlkesi 7 — Adli yardımın hızlı ve etkin bir şekilde sağlanması. “Devletler, ceza adaleti sürecinin tüm aşamalarında etkin adli yardımın ivedilikle sunulmasını sağlamalıdır. Etkili adli yardım, gözümlüne alınan kişiler için adli yardım sağlayıcılarına engelsiz erişim, iletişimin gizliliği, dava dosyalarına erişim ve savunmalarını hazırlamak için yeterli zaman ve olanakları içerir, ancak bunlarla sınırlı değildir”.</p> <p>CEDAW No. 33 paragraf 37(b). “Hukuki yardım ve kamu savunma hizmeti sağlayıcılarının ehil, toplumsal cinsiyete duyarlı kişiler olmasının ve bu kişilere müvekkillerinin savunmasını hazırlanmak için yeterli zaman tanınması”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Adli yardım sağlayıcılarının, başvuranlarla/ müvekkillerle görüşme, adli yardım danışmanlığı, kanuni işlemlere katılım ve kanuni kovuşturmanın ötesinde temsil için uygun kılavuzlara sahip olması ve bunlara cinsiyete duyarlı hükümler dâhil edilmesi gerekir. Özellikle toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakalarında, talep edildiğinde ve mevcut olduğunda aynı cinsiyetten adli yardım sağlayıcılarının sağlanmasını içerebilir.
8. Adli yardım sağlayıcıların bağımsızlığı	<p>BM İlkesi 12 — Adli yardım sağlayıcıların bağımsızlığı ve korunması. “Devletler, adli yardım sağlayıcıların işlerini etkin, özgür ve bağımsız bir şekilde yürütmelerini sağlamalıdır. Devletler, bilhassa, adli yardım sağlayıcıların tüm mesleki işlevlerini korkutma, engelleme, taciz veya uygunsuz müdahale olmaksızın yerine getirebilmelerini sağlamalıdır”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Kadın adli yardım sağlayıcıları, çalışmaları sırasında yıldırma ve tacize karşı korunmalıdır. Devletler, adli yardım sağlayıcılar için mesleki davranış kuralları geliştirmeyi düşünmelidir.
9. Adli yardım sağlayıcıların hesap verilebilirliği	<p>BM İlkesi 9 — Çözümler ve güvenceler. “Devletler, adli yardım erişimin engellenmesi, ertelenmesi veya reddilmesi veya kişilerin adli yardım hakları konusunda yeterince bilgilendirilmemesi durumunda uygulanacak etkili hukuk yolları ve güvenceler oluşturmalarıdır”.</p> <p>BM Yönergesi 17 — Araştırma ve veriler. “Devletler, adli yardımın takibi, izlenmesi ve değerlendirilmesi için mekanizmaların oluşturulmasını sağlamalı ve adli yardımın sağlanmasını iyileştirmek için sürekli çaba göstermelidir.” Bu amaçla Devletler aşağıdaki önlemleri alabilir: (a) Adli yardım alanların cinsiyeti, yaşı, sosyoekonomik durumu ve coğrafi dağılımına göre ayrılmış düzenli araştırma ve veri toplama ve bu tür araştırmaların bulgularını yayınlama;... (d) Adli yardım sağlayıcılara kültürler arası, kültürel olarak uygun, toplumsal cinsiyete duyarlı ve yaşa uygun eğitim sağlamak.</p> <p>CEDAW No. 33 para 20(d)(vi) “Veriler kapsamında aşağıdakilere yer verilmeli; fakat kapsam bununla kısıtlı tutulmamalıdır: (vi)) Hukuki yardım ve kamu avukatlarının istendiği, kabul edildiği ve fiilen sağlandığı davaların içeriği ve sayısı; bu veriler başvuru sahiplerinin cinsiyetine göre ayrıştırılmış olmalıdır”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Araştırma ve verilerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış bilgiler içermesi gerekir. Devletler, toplumsal cinsiyete duyarlı bir şikâyet mekanizması sağlamayı düşünmelidir.

Özellik	Uluslararası normlar	Toplumsal cinsiyet boyutu
<p>10. Adli yardım ve gayri resmi adalet sistemleri</p>	<p>Cezai konuları da kapsayan BM İlkeleri ve Yönergeleri, adli yardımı alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına ve onarıcı adalet süreçlerine kapsayacak şekilde genişletir ve özellikle mağdurlar için hukuk davası veya idari tazminat talepleri olasılığına ilişkin hukuki tavsiyeden bahseder.</p> <p>CEDAW No. 33 paragraf 64(e). "Kadınların çeşitli çoklu hukuk sistemlerinde hak arayabilmelerini sağlamak üzere hukuki yardım hizmetlerinin hazır bulunmasını sağlamaları ve bu desteği sağlamak üzere nitelikli yerel destek personeli temin etmeleri".</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Araştırmalar, uyuşmazlıkların %80'inden fazlasının gayri resmi adalet forumları tarafından belirlendiğini gösterdiğinden, tüm adalet forumlarına erişim önemlidir (UNDP, UNICEF, UN Women. 2012). · Gayri resmi adalet süreçlerinin adalet arayan kadınlar için daha fazla esneklik sağlayabileceği ve maliyetleri ve gecikmeleri azaltabileceği kabul edilmektedir; ancak bunlar, genellikle, ayrımcı toplumsal normlarla (ataerkil değerler) işledikleri için ve bu nedenle kadınların adalete ve hukuki çözüm yollarına erişimini olumsuz etkileyebilecekleri için hakların daha fazla ihlal edilmesine ve failerin cezasız kalmasına yol açabilir · Kadınların resmi ve gayri resmi adalet süreçlerinde adli yardıma erişimleri önemlidir.

2.3.3 Kadınların adalete erişimine dair birbiriyle ilişkili altı bileşeni kullanarak devletin adli yardım sağlama yükümlülüğünü açıklamak

Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardımın neleri kapsadığını açıklamanın bir başka yolu da, CEDAW Komitesi 33 sayılı Kararında ifade edilen birbiriyle ilişkili altı bileşeni kullanmaktır. Aşağıdaki tablo, kadınların adli yardıma erişimiyle ilgili bazı hususları ortaya koymaktadır.

Tablo: KAE unsurları ve adli yardım hususları

KAE Unsurları	Her unsurun bağlamı	Kadınların adli yardıma erişimine ilişkin hususlar
1.Sorgulanabilirlik	<p>Adli yardıma ilişkin hukuk kurallarında tanınan haklar ve hukuki korumalar</p> <p>Adli yardım hizmetlerine engelsiz erişim</p> <p>Adli yardım sağlayıcıların davaları toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde ele alması</p> <p>Kadınların adli yardıma erişiminin önündeki engellerle yüzleşmek ve bunları kaldırmak gereklidir</p> <p>Adli yardım sağlanmasında sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ile iş birliği yapın</p>	<p>-Adli yardım hukuk kuralları genellikle toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmez ve kadınların hukuki ihtiyaçlarına özel bir dikkat gösterilmeden geliştirilmiştir.</p> <p>-Adli yardım hukuk kuralları, kadın ve erkeklerin hukuki ihtiyaçlarını ve adaleti nasıl aradıklarını ele almalıdır.</p> <p>-Kadınların ve erkeklerin ceza hukuku, özel hukuk, idari hukuk ve gayri resmi adaleti nasıl kullandıklarını gözden geçirilmesi gerekir</p> <p>-Hukuk konusunda halk eğitimi ve bilgilendirmeleri, eğitilmiş gönüllülerden bilgilendirme faaliyetleri, stajyer avukatların genel bilgilendirmeler ve yönlendirmeler de yer alması, nöbetçi avukatlık, ayrıştırılmamış hukuk hizmetleri ve avukat tarafından tam temsil gibi daha geniş bir 'adli yardım hizmetleri' anlayışı gereklidir.</p> <p>-Genç deneyimsiz avukatların adli yardım davalarını üstlenmemesi gerekir.</p> <p>-Adli yardım sağlayıcılar için toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet veya toplumsal cinsiyete duyarlı adalet konularında özel bir eğitim programı gereklidir.</p> <p>-Çeşitli kadın grupları (mülteciler gibi) toplumsal cinsiyete duyarlı ve kültürel olarak uygun adalet hizmetlerine ihtiyaç duyduğundan kesişimsellik, çeşitlilik ve farklılık ilkelerinden hareket edilmelidir.</p> <p>-Kadınlar erkeklerden farklı zaman ve para kısıtlamalarıyla karşı karşıya geldiklerinden, bu durumları dikkate alınmalıdır.</p> <p>-Kadınlar adli yardım arama imkânına sahip olmalı ve bu hakkı talep etme yetkisine sahip olmalıdır.</p> <p>-STK'ların mahkemeye katılma talepleri değerlendirilmelidir.</p> <p>- STK'ların adli yardım süresinde barolarla işbirliği yolları araştırılmalıdır.</p>

KAE Unsurları	Her unsurun bağlamı	Kadınların adli yardıma erişimine ilişkin hususlar
2. Mevcudiyet	<p>Coğrafi olarak erişilebilir adli yardım büroları oluşturun ve tesis edin</p> <p>Mali yardıma erişim</p> <p>Yerel dillerde adli yardıma nasıl erişileceğine dair bilgi ve bilgi veren materyallerin mevcudiyeti</p> <p>Adli yardımın sosyal hizmetler ile ilişkilendirilmesi.</p> <p>Duruşmaya katılma hakkına dair kurallar, menfaati olan grupların ve STK'ların dilekçe sunmasına ve yargılamalara katılmasına olanak vermek</p>	<p>-Adli yardım altyapıları genellikle az ve yetersiz kaynaklara sahip olup, bu da tüm kadınlara zamanında ve uygun fiyatlı hizmetler sunmayı zorlaştırmaktadır.</p> <p>-Adli yardım birimlerinin kadın başvuru sahiplerinin güvenliğini, mahremiyetini, konforunun ve onurunun korunması için gerekli önlemler alınmalıdır.</p> <p>-Adli yardım hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi gerekir</p> <p>-Birincil veya ikincil adli yardım hizmetlerinin ve mahkeme harçlarından muafiyetin tamamının kapsam konusu dışında olduğuna dikkat edilmelidir.</p> <p>-Adli yardım konusunda sözlü, yazılı ve elektronik bilgi geliştirirken kadınların dilsel, okuryazarlığa ilişkin ve kültürel ihtiyaçlarını ve rahatlık düzeylerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir</p> <p>-Farklı kadın gruplarının karşılaştığı dil ve okuryazarlık engellerini incelemek ve bu engelleri azaltmaya yönelik yaklaşımları keşfetmek gerekir.</p> <p>-Kadına yönelik şiddet vakalarında mağdur destek hizmetlerine erişimin sağlanması gerekir.</p> <p>- Kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet mağdurları, adli yardıma ek olarak uygun destek hizmetleri olmadan kimliklerini ifşa etmeye genellikle daha isteksizdir olmaları göz önünde tutulmalıdır.</p> <p>- Adli yardımın bütüncül bir şekilde anlaşılmasının nasıl sağlanacağına dair anlayış oluşturmak gerekir.</p> <p>- Adli yardımın pilot davalarda, stratejik davalarda veya toplu davalarda destek olarak kullanılmasına olanak vermenin değerini ve faydalarını göz önünde bulundurmak gerekir.</p>

KAE Unsurları	Her unsurun bağlamı	Kadınların adli yardıma erişimine ilişkin hususlar
3. Erişilebilirlik	<p>Düşük gelirli kadınlar için ekonomik engellerin kaldırılması ve yoksulluk içinde yaşayan kadınlar bunlardan muaf tutulması</p> <p>Kültürel olarak uygun adli yardım hizmetlerin sağlanması</p> <p>Dil engellerini kaldırmak-tercümanlar, okuma yazma bilmeyen kadınların engellerini kaldırmak gerekir.</p> <p>Tüm kadın grupları için uygun hedefli sosyal yardım faaliyetleri ve bilgiler geliştirilmeli</p> <p>Adli yardıma erişimi iyileştirmek için internete erişimi</p> <p>Adli yardım ofislerinin fiziksel ortamı ve konumları kucaklayıcı, güvenli ve erişilebilir olmalıdır.</p> <p>Adalet erişim merkezleri kurulması düşünülebilir. Ör. tüm bölgelerde Tek Durak Merkezleri</p>	<p>-Hukuk hizmetlerinin doğrudan maliyetleri, düşük gelir seviyeleri, daha yüksek yoksulluk oranları ve aile gelirine erişim eksikliği nedeniyle kadınlar için göz korkutucu olabileceği göz önünde tutulmalıdır.</p> <p>-Zaman yetersizliği (ör. çocuk bakımı vb.), nedeniyle adalet hizmetlerine erişimde dolaylı maliyetlerin kadınlar için daha fazla olduğu göz önünde tutulmalıdır.</p> <p>-Düşük gelirli kadınlar için belge düzenleme ve dosyalama ücretleri ile mahkeme masraflarının düşürülmesini ve yoksulluk içinde yaşayan kadınlar içinse kaldırılmasını ve bu kadınlar için adli yardımın kapsamının genişletilmesini sağlamak gerekir.</p> <p>-Kesişen veya bileşik ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kalan kadınların ihtiyaçları göz önünde bulundurmamak gerekir.</p> <p>-Kadınların adli yardıma erişim sürecinde bağımsız tercüman bulunmaması nedeniyle aile ve arkadaşlara güvenmelerinin kadınlar için mahremiyet ve çevirinin yeterliliği açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği ihtimallerinin de göz önünde bulundurulması gerekir.</p> <p>-Bilinçlendirme programlarının nasıl toplumsal cinsiyete duyarlı olabileceğini ve kadınların ihtiyaçlarına nasıl cevap verebileceği düşünülmelidir.</p> <p>-Kültürel açıdan duyarlı sosyal yardım faaliyetleri geliştirirken farklı kadın gruplarını göz önünde bulundurmak gerekir.</p> <p>-Kadınların teknoloji kullanımı konusunda yaşadıkları güçlükleri dikkate alarak internete erişimlerine ilişkin program geliştirilmelidir.</p> <p>-Güvenlik, mahremiyet, konfor ve kadın dostu bir ortam sağlamaya özel önem gösterilmesi gerekir.</p> <p>-Engelli kadınların adalete erişimine özel önem gösterilmesi gerekir.</p> <p>-Adli yardım hizmetlerine erişimin kadının adalete erişmesi için atması gereken adımların sayısını azaltmak için bir dizi hukuki ve sosyal hizmeti içerebilen "Tek Durak Merkezleri", sağlık klinikleri ve sığınma evlerine entegre edilmek suretiyle düşünülebilir.</p>
4. İyi kalite	<p>Adli yardım hizmetleri uluslararası yeterlilik, etkinlik, bağımsızlık ve tarafsızlık standartlarına bağlıdır.</p> <p>Kadınların adli yardıma erişimini değerlendirmek için göstergeler oluşturmak gerekir.</p> <p>Adli yardım verilmesine ilişkin idari hükümlerin tarafsız olmasını ve toplumsal cinsiyet klişelerinden veya önyargılarından etkilenmemesini sağlayacak mekanizmaların uygulanması</p> <p>Kadınların mahremiyetini ve güvenliğini korumak gerekir.</p> <p>Adli yardım sistemleri bağlama dayalı, dinamik, katılımcı, yeniliğe açık, toplumsal cinsiyete duyarlı olmalıdır.</p>	<p>-Adli yardım birimlerinin genellikle sınırlı bir insan kaynakları kapasitesi, kültürel olarak ve toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde yeterli eğitim almamış adalet hizmeti sağlayıcıları ve uzmanlara sınırlı erişiminin olması adalete erişimi engellemektedir.</p> <p>-Kadınların adli yardıma erişiminin ölçülmesine olanak tanıyan göstergeler kullanmak gerekir.</p> <p>-Ataerkil statükonun halk tarafından destekleniyor olması gibi sosyal ve kültürel normlar ve değer yargılarının, adli yardım sağlayıcılarını kapsamaması ve adli yardım düzenlemelerinin ayrımcı bir şekilde uygulanmasının önlenmesi gerekir.</p> <p>-Kadınlar, özellikle de şiddet mağduru kadınlar için özel mahremiyet hususları göz önünde bulundurulması gerekir.</p> <p>-Kadınların homojen bir grup olmadığı unutulmamalıdır ve kesişen kimlikler (örneğin yerli kadınlar, etnik azınlık gruplarından kadınlar ve göçmen kadınlar, engelli kadınlar, genç kadınlar ve LGBTIQ) dikkate alınması gerekir.</p> <p>-Kültürel olarak uygun ve alakalı, iyi ve gelecek vaat eden adli yardım hizmet uygulamaları değerlendirilmelidir.</p>

KAE Unsurları	Her unsurun bağlamı	Kadınların adli yardıma erişimine ilişkin hususlar
5. Çözüm yolu sağlanması	<p>Şikâyet sistemine erişim</p> <p>Yeterli, etkili, hızlıca sağlanan, bütüncül ve orantılı çözümler</p> <p>Şikâyet, dilekçe ve önerilerin alınacağı belirli bir kurum</p>	<p>-Kadınların adli yardım birimleri yüzünden zarar görmeleri veya ihmale uğramaları durumunda tazminat alabilmeleri sağlanmalıdır.</p> <p>-Yerel mahkemelerin olmadığı veya mahkeme duruşmalarının nadiren yapıldığı kırsal ve ücra bölgelerde zamanında uygun ve etkili çözümler sağlanmalıdır.</p> <p>-Kadınların kolayca erişebileceği şikâyet mekanizmasına erişim prosedürlerine sahip belirli bir kurum kurulması gerekir.</p>
6. Hesap Verilebilirlik	<p>Adli yardım sunumunu takip etmek ve denetlemek için bağımsız bir mekanizma</p> <p>Adli yardım sağlayıcılarının sorumluluk esaslı</p> <p>Adli yardım sağlayıcıların vs. toplumsal cinsiyete göre ayrılaştırılmış sayılarını içeren veriler bulunmalıdır</p> <p>Kadınların adli yardıma erişimini teşvik eden veya sınırlandıran uygulamaları ortaya koyan çalışmalar yapılması</p>	<p>- Denetim organının, adli yardım hizmetlerini yerine getiren birimden farklı olması gerekir.</p> <p>- Adli yardım kurumlarının, adli yardım sağlayıcıların siyasi ve ekonomik baskılardan bağımsız olmalarını sağlamak için denetim, disiplin ve gözetim mekanizmalarını güçlendirmek gerekir.</p> <p>- Ötekileştirilmiş kadınlarla ilgili çalışmalar yapmak gerekir</p> <p>-Bulguların kadınlara yönelik adli yardımın geliştirilmesine ilişkin çalışmalar yapılmalıdır.</p>

Standartların ve normların bu şekilde ifade edilmesi şu anlama gelir: (1) toplumsal cinsiyete duyarlı ve kapsayıcı adli yardım hukuk normları, politikaları ve bütçeleri yürürlükteyse; (2) kadınların adli yardıma ilişkin haklarını uygulama ve icra etme güçleri artırılarak, adli yardım kurumları kadınlara karşı hesap sorulabilir hale getirilmişse; (3) kadınlar hukuki haklara sahip ve adli yardıma katılıyorlarsa, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ve kadınların adli yardıma erişiminin önündeki diğer engelleri ele alacak adli yardım sistemleri ve kapasiteleri mevcut ise, kadınların adalete erişimini sağlayan ilgili toplumsal cinsiyet eşitliği standartlarına dayalı adil adli yardım mekanizmaları söz konusu olabilecektir .

Diğer bir deyişle, etkinleştirici ortam (kanunlar, politikalar ve bütçe); arz tarafı (adli yardım kurumları ve sağlayıcılar); talep tarafı (kadınların adli yardım alma konusundaki bilgi ve kapasiteleri); ve hizmet sunum kalitesi, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirmeyecek ve aynı zamanda toplumsal cinsiyete duyarlı bir adli yardım sistemine erişimlerini iyileştirmek için erkekler ve kadınlar arasında var olan yapısal eşitsizlikleri ele alacak şekilde tasarlanmalıdır.

3. Türkiye’de kadınların adli yardıma erişimi: Yasa, politika ve bütçelere yönelik durum analizi

Bir adli yardım sisteminin kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için mevcut adli yardım kanunlarının, politikalarının ve bütçelerinin toplumsal cinsiyete duyarlı ve kapsayıcı olması gerekir. Bu bölüm, etkinleştirici ortamı inceleyerek, elle tutulur bir toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla Türkiye’deki mevcut adli yardım sunumunun güçlü ve zayıf yönlerine yönelik bir durum analizini sunmaktadır. Bu analiz, adli yardım hukuk normlarının, politikalarının ve bütçelerinin toplumsal cinsiyet gözlüğünden ele alınmasını ve ayrıca kadınların adalete erişimini ele alan daha büyük hukuki ve politik

tabloya bakmayı gerektirir.

3.1 Ulusal adli yardıma ilişkin hukuki düzenlemeler

Türk hukuk sistemine göre, mahkeme masraflarını ödeyemeyen kişiler adli yardım alma hakkına sahiptir. Türkiye’de adli yardıma ilişkin bağımsız bir mevzuat veya adli yardımın idaresinden sorumlu merkezi bir hükümet organı yoktur (UNODC, 2016) Daha ziyade, Türkiye’nin adli yardım sistemi, cezai, hukuki ve idari davalarda adli yardım hizmetlerini kapsayan farklı kanunlar, yönetim yapıları, finansman kaynakları ve usulleri içeren bir dizi unsurdan oluşmaktadır. Genel olarak, adli yardım hükmü, adli yardımın üç farklı boyutunu oluşturan üç farklı kanun altında düzenlenmiştir: Ceza Muhakemesi Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Avukatlık Kanunu. Barolarda CMK ve adli yardım birimleri söz konusudur. Genel olarak, Türkiye’deki kanuni hükümler, hukuk eğitimi ve hukuki bilgiye erişimi kapsayan ‘birincil’ adli yardımın aksine mahkemelerde temsili içeren ‘ikincil’ adli yardımı düzenlemektedir. Bu bölüm, Türkiye’de adli yardıma ilişkin temel kuralları ve yönetişimi açıklamaktadır.

3.1.1 Anayasa

Adli yardım, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na dayanmaktadır. Anayasa’nın 36. maddesinde mahkemeye erişim ve adil yargılanma hakkı, 10. maddesinde ayrımcılık yapmama ve kanun önünde eşitlik hakkı güvence altına alınmıştır. Ayrıca, 2. madde kapsamında, devletin insan haklarına saygılı kanunlar uyarınca yönetileceği belirtilmiştir.

Anayasa 10. madde, cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklayan kanun önünde eşitlik ilkesini içermektedir. Bu maddede ayrıca “Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin hayata geçmesini sağlamakla yükümlüdür” hükmünü içermektedir. Bu hüküm Anayasanın yalnızca **hukuki** eşitliği (şekli eşitlik) değil, aynı zamanda **fili** eşitliği de (esasa müteallik eşitlik veya sonuçlarda eşitlik) gerektirdiğini göstermektedir. 36. maddede, “Herkesin, davacı veya davalı sıfatıyla dava açma ve mahkemeler önünde meşru yol ve usullerle adil yargılanma hakkı vardır. Hiçbir mahkeme kendi yetki alanına giren bir davaya bakmayı reddedemez”. 36 ve 10. Maddeler birlikte ele alındığında, kadın ve erkeklerin eşit olarak adli yardım alma hakkına sahip olmasını sağlanmaktadır. Ayrıca, 10. madde esasa müteallik eşitlik öngördüğü için, kadınların adalete erişim hakkının ve adli yardım hakkının etkili olmasını gerektirmektedir.

Ayrıca Anayasa’nın 90. maddesinde “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır” diye belirtilmektedir. Bu maddeye göre, CEDAW ve diğer insan hakları sözleşmeleri, iç hukuka göre öncelikli olup, kanunların yorumlanmasını etkilemelidir. Bu nedenle, Türkiye’de adli yardımın gereklilikleri, CEDAW ve diğer ilgili belgelerde belirtilen standart ve normlara göre yorumlanmalıdır.

3.1.2 Özel Hukuk ve İdare Hukuku

Hukuk davalarında, yani özel hukukla ilgili konularda ve idari davalarda adli yardıma başvurulabilir. Adli yardımla ilgili hukuk kuralları, ağırlıklı olarak, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (**Hukuk Muhakemeleri Kanunu** - HMK) altında düzenlenmektedir. Hukuki ve idari konularda adli yardımın amacı, gerekli dava veya icra masraflarını kısmen veya tamamen karşılayamayacak durumda olan kişilerin, kendilerinin veya ailelerinin geçimini önemli ölçüde zorlaştırmadan adalete erişimini garanti altına almaktır (HMK m. 334). Avukatlık Kanunu ile Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu da adli yardım sağlanması için gerekli şartları sağlamaktadır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, hukuk davalarında adli yardımın kapsamını (Madde 335), adli yardım talebine ilişkin şartları (Madde 336), adli yardımın iptali için koşullarını (Madde 338), dava erteleme masraflarının nasıl tahsil edileceğini (Madde 339) ve adli yardım kararlarıyla görevlendirilen avukatların ücretlerinin ödenmesine ilişkin şartları ele alır (Madde 340).

3.1.2.1 Uygunluk kriterleri

Hukuk konularında adli yardım almaya uygunluk kriterleri arasında, maddi açıdan dezavantajlı olup olunmadığına yönelik bir "gelir testi" ve davasında haklılığına ilişkin bir uygunluk testi uygulaması yer almaktadır. Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi "Türkiye'de Adli Yardım Hizmetinin Güçlendirilmesi" kapsamında hazırlanan bir raporda, hukuk davalarında adli yardım verilmesine ilişkin kriterlerin farklı yetkili makamlar (barolar ve mahkemeler) tarafından yapılan sübjektif değerlendirmeye dayandığını ve her kurumun adli yardım talebinde bulunurken farklı belgelerin sunulmasını şart koştuğunu bildirilmiştir (AB Eşleştirme Projesi, 2016). Bu durum karışıklığa neden olabilir ve bir adli yardım başvurusunun bir baro tarafından kabul edilirken, dava masraflarının karşılanması için yapılan aynı talebin daha sonra mahkeme tarafından reddedilmesine neden olabilir.

TBB Adli Yardım Yönetmeliği 5.maddesinde "Adli yardım bürosu ve temsilcilikleri, istem sahibinden gerekli bilgi ve belgeleri ister" demekte, ancak ilgili Yönetmelikte ayrıntılı bir belge listesi yer almamaktadır; bunlar, baroların adli yardım bürolarına bırakılmıştır. Avukatlık Kanunu, başvuru sahibinin talebinin haklılığını kanıt sunarak kanıtlaması gerektiğini belirtir (Madde 178); Yönetmelik ise adli yardım komisyonunun talebin haklılığına ilişkin değerlendirme yapabileceğini öngörmektedir (Madde 5). Ancak bir talebin haklılığı ile neyin kastedildiğini tanımlamamaktadır. Adli yardımın reddi kararına hem Baro Başkanlığında hem de mahkemede itiraz edilebilir.

Mahkemeler tarafından yapılan gelir ve uygunluk kriterleri, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (Madde 334) kapsamında yürütülür. Gelir testi, başvuru sahibinin gerekli dava veya icra masraflarını geçimini veya kendisini veya ailesini önemli ölçüde zor bir duruma sokmadan kısmen veya tamamen karşılayamaması durumu olarak ifade edilir. Ancak, bu koşullar yasa tarafından daha ayrıntılı şekilde tanımlanmamıştır. Uygunluk testi olumsuz terimlerle belirlenir: talebin açık bir kanuni dayanağı yoksa adli yardım verilmez. Mahkemenin adli yardımın reddedilmesi kararına karşı itiraz hakkı mevcuttur (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Madde 337).

3.1.2.2 Mahkeme harçlarından muafiyet

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında kadına yönelik şiddet mağdurları, 6284 sayılı Kanun kapsamında koruyucu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin mahkeme harçlarından ve dava giderlerinden muaftır. Bu Kanunun 20. maddesi şöyle der: "Bu Kanun kapsamındaki başvurular ile verilen kararların icra ve infazı için yapılan işlemlerden yargılama giderleri, harç, posta gideri ve benzeri hiçbir ad altında masraf alınmaz."

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334. maddesine göre yeterli geliri olmayan taraflar, mahkeme harç ve giderlerinden muaftır ve bu durumda baro ücretsiz olarak avukat görevlendirir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 337. maddesi 2.fıkrasına göre "Talepte bulunan kişi, iddiasının özeti ile birlikte, iddiasını dayandıracağı delilleri ve yargılama giderlerini karşılayabilecek durumda olmadığını gösteren mali durumuna ilişkin belgeleri mahkemeye sunmak zorundadır".

3.1.2.3 Adli yardımın kapsamı

Adli yardım, adli yardıma hak kazanıldığının baro tarafından tespit edilmesinden sonra görevlendirilen avukatın ücreti ve zorunlu yol giderlerini kapsar; ancak vekaletname düzenleme giderlerini kapsamaz (Madde 176, Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak

Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik). Ayrıca adli yardım alanlar, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 27. maddesinde öngörülen mali teminatından da muaf tutulacaktır.

Adli yardım kapsamında karşılanacak olan, mahkeme harçları, tebligat masrafları, dava masrafları, kanıt toplama masrafları vb. gibi diğer dava ve icra masraflarının neler olacağına mahkemeler karar verir (Hukuk Muhakemeleri Kanunu 335. madde). Baroların adli yardım komisyonları avukat ücretinden muafiyet konusunda karar vermekte, dava öncesi danışmanlık ve hizmetler adli yardım kapsamında değerlendirilmemektedir. Adli yardıma ilişkin bir kararın verilmesinden önce yapılan masraflar da aynı şekilde kapsam dışıdır. Hâkim tarafından verilen adli yardım kararlarında tüm masraflardan muaf tutulma geçicidir; zira davayı kaybetmeleri halinde adli yardım yararlanıcısından talep edilebilirler.

Avukatlık ücretini ödeyecek durumu olmayan kişilere 1136 sayılı Avukatlık Kanununda belirtilen avukatlık hizmetleri verilmektedir. Avukatlık hizmetleri baroların adli yardım büroları tarafından verilmektedir. Kanunun 176. maddesinde belirtildiği gibi: "Adli yardım, avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılamaya olanağı bulunmayanlara bu Kanunda yazılı avukatlık hizmetlerinin sağlanmasıdır."

3.1.3 Ceza hukuku

Türk hukuk sistemi ceza davalarında ücretsiz adli yardım sağlanmasını garanti altına alır. Ceza davalarında adli yardıma yönelik kurallar Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (**Ceza Muhakemesi Kanunu-CMK**) düzenlenmektedir. Ceza davalarında adli yardım, şüpheli veya sanık için bir müdafî atanmasını, mağdur için bir avukat atanmasını ve yargılama giderlerinin karşılanmasını kapsar. Türkiye'de zorunlu müdafîlik ve zorunlu vekillik kapsamında zorunlu bir savunma sistemi bulunmaktadır. Zorunlu müdafîlik, mağdurun veya suça maruz kalan kişinin herhangi bir talebine bakılmaksızın davanın türüne göre yapılan bir danışmanlık türüdür (Yenisey-Alıcı-Ziyalar, 2017). Bu, belirli kategorilerdeki şüpheliler, sanıklar ve mağdurlara belirli kriterleri karşılamaları halinde, bir gelir veya uygunluk testi uygulanmadan cezai adli yardımın sağlanacağı anlamına gelir. Şüpheli, sanık ve mağdurlar bu kriteri karşılamıyorlarsa, gelir ve uygunluk testinin gereksinimlerini karşılamaları halinde cezai adli yardım almaya hak kazanabilirler.

3.1.3.1 Şüpheliler veya sanıklar için adli yardım

Şüpheli veya sanıklar için adli yardıma ilişkin olarak zorunlu adli yardımın şartları kanunda açıkça ortaya konulmaktadır. Bu davalar şu kişileri içerir: müdafî olmayan ve çocuk olan veya kendi savunmasını yapamayacak derecede malû olan veya sağır veya dilsiz olan bir şüpheli veya sanık (Ceza Muhakemesi Kanunu 150/2. maddesi) ve beş yıldan fazla hapis cezası gerektiren suç ile yargılanan veya suçlanan şüpheli veya sanık. Zorunlu avukatlık gerektiren bir diğer durumsa, tutuklama kararıdır. CMK 101/3 maddesinde, "tutuklama istenildiğinde, şüpheli veya sanık, kendisinin seçeceği veya baro tarafından görevlendirilecek bir müdafîin yardımından yararlanır" hükmü yer almaktadır. Bu hüküm, tutuklama durumunda, isnat edilen suçun 5 yıldan az hapis cezasını gerektirip gerektirmediğine bakılmaksızın cezai adli yardım sağlanacağı anlamına gelir (Yenisey-Alıcı-Ziyalar, 2017).

Müdafî, soruşturma aşamasında ifade alan merciin veya sorgulamayı yapan hâkimin veya kovuşturma aşamasında mahkemenin talebi üzerine baro tarafından görevlendirilir (Ceza Muhakemesi Kanunu md. 156).

3.1.3.2 Suç mağdurları için adli yardım

Suç mağdurlarına adli yardıma ilişkin olarak adli yardımın uygulanacağı durumlar kanun kapsamında belirlenmiştir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 239. maddesine göre; "mağdurun avukatı yoksa avukat talep etme hakkı vardır". Mağdurun talebini gerektiren davalara, cinsel saldırı ile beş yıl ve daha az hapis cezasını gerektiren suçlar dâhildir. Mağdurun talebini gerektirmeyen diğer haller ise, mağdurun 18 yaşından küçük olması veya dilsiz veya sağır olması veya kendisini bizzat savunma imkânının olmamasıdır. Bu durumlarda, mağdurun talebi olmaksızın bir avukat görevlendirilir.

Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan yeni bir değişiklik sonucunda, daha önce sadece cinsel saldırı suçları için barodan ücretsiz avukat atanmasını isteme hakkı, çocukların cinsel istismarı, ısrarlı takip, kadına karşı kasten yaralama, işkence ve eziyet gibi diğer suçları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir⁷. Yeni yapılan değişiklik 234.maddenin 3.fıkrasında şu şekilde yer almaktadır: “Vekili bulunmaması halinde, cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı veya ısrarlı takip suçları ile kadına karşı işlenen kasten yaralama, işkence veya eziyet suçlarında ve alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda, baro tarafından kendisine avukat görevlendirilmesini isteme” söz konusudur. Bu şekilde madde mağdurların talepleri üzerine adli yardım alma haklarını cinsel şiddet suçlarının dışındaki diğer toplumsal cinsiyete dayalı şiddet suçlarına yönelik olarak etkin bir şekilde genişletmektedir (Kadınların İnsan Hakları, 2022).

3.1.4 Avukatlık Kanunu

Avukatlık Kanunu, yerel barolardaki adli yardım komisyonlarının temsilcilerinin görevlerini ve çalışma koşullarını da tanımlar (47 ve 50. maddeler). Bu kanun, ayrıca, adli yardım komisyonları tarafından verilen adli yardım hizmetlerinin nasıl talep edileceği ve alınacağıyla ilgili içerik ve süreci (176-181. Maddeler); adli yardım talebi (Madde 178); adli yardımın sunulmasını (Madde 179) adli yardım bürolarının gelir ve giderlerini (Madde 183); ve yıllık rapor ve yönetmeliklerin gerekliliklerini de (Madde 181) düzenlemektedir.

3.2 Adli yardım hukuk normlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı

Kadınların adli yardıma erişimiyle ilgili olarak mevcut adli yardım hükümleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine etkili bir yanıt verme konusunda yetersiz kalmaktadır. Adli yardım kurallarını belirleyen kanuni hükümlerde, baskın olarak cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir dil kullanılmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan son değişikliklerin, talep üzerine adli yardım alma hakkına sahip mağdurların kapsamını cinsel şiddet suçlarının ötesine taşıması ve takip ve kasten yaralama gibi diğer toplumsal cinsiyete dayalı şiddet suçlarının mağdurlarını da bunların arasına dâhil etmesi cesaret vericidir. Bu değişiklikler, kadınları mağdur olarak tanımlayan cinsiyete özgü bir dille çerçeveselendirilmiştir ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları arasında kadınların sayısının erkeklerden daha fazla olduğu gerçeğini yansıtmaktadır ve dolayısıyla bu değişikliğin kadınların adli yardıma erişimi konusunda olumlu bir etkisi olabilir. Ancak kanunda “toplumsal cinsiyete dayalı” yerine “kadın” ibaresi kullanılmasının toplumsal cinsiyete dayalı şiddet içersin ya da içermesin kadınlara karşı işlenen tüm suçların kanun kapsamına girmesine neden olduğunu ve tüm toplumsal cinsiyete dayalı şiddet içeren tüm suçların değil, yalnızca seçili birkaç suçun bu değişiklik kapsamında olduğunu belirtmek gerekir. Diğer umut verici gelişmelerden biri de, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamındaki kadına yönelik şiddet mağdurları için mali uygunluk kriterlerine uygun olup olmadıklarına bakılmaksızın bu Kanun kapsamındaki koruyucu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin mahkeme harçlarından ve yargılama giderlerinden istisnasız muafiyet sağlanmasını öngören hükümdür.

3.2.1 Toplumsal cinsiyet bakımından nötr dil kullanımına yönelik kaygılar

Odak grubu görüşmelerindeki bazı yanıtlarda, toplumsal cinsiyet bakımından nötr dili tarafsız olarak görme eğilimi devam etmektedir. Ancak yeterli veri olmadan mevcut kanunların statükosunun bu türden gizli önyargılar barındırabileceğini göstermenin zor olabileceği de belirtilmektedir. Odak grup görüşmelerindeki bazı katılımcılar, hukuk kapsamında adli yardımından yararlananların çoğunluğunun kadın olduğunu belirtse de, bu durumun şüpheli, sanık veya mağdurların cinsiyetiyle ne ilgisi olduğu konusunda net bir fikirleri bulunmamaktadır. Örneğin, yoksul ve dezavantajlı erkekler ile yoksul ve dezavantajlı kadınların kanuni ihtiyaç ve deneyimlerindeki farklılıkları bilmek önem arz etmektedir.

7 Ceza Muhakemesi Kanunu'nun “ mağdur ve şikâyetçilerin hakları ” başlıklı 234. maddesi ile “katılanın hakları” başlıklı 239. maddesinde değişiklik yapan kanunlar 12 Mayıs 2022'de TBMM tarafından kabul edilmiştir.

Bu analizi yapabilmek için adli yardımdan yararlananların toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerinin olması gerekir. Bu tür veriler, cinsiyet ayrımı gözetmeyen kanunların kadınları olumsuz etkileyip etkilemediğini gösterebilir. Örneğin, diğer ülkelerdeki araştırmalara göre, erkekler şüpheli ve sanık olarak daha sıklıkla cezai adli yardımdan yararlanırken, kadınlar daha sıklıkla aile hukuku konularında adli yardımdan yararlanmaktadır ve cezai adli yardım almak özel hukuk konularında adli yardım almaktan daha kolaydır (Mossman- Schucher-Schmeing, 2010).

3.2.2 Özel-kamusal ikiliği

Türkiye’de CMK yani, şüpheli, sanık ve tutuklulara verilen cezai adli yardım ve mağdurlara verilen adli yardım ile aile hukuku, mülkiyet ve miras gibi özel alana giren konularda adli yardıma ihtiyaç duyan kişiler arasında fark bulunmaktadır. Türkiye’de şu gruplara, gelir ve uygun testine bakılmaksızın, CMK sağlanmaktadır. Örneğin talepleri üzerine belirli suçların mağdurları ve talebi aranmaksızın çocuk mağdurlar ve engelliler gibi. Hak sahipliği kategorileriyle ilgili hukuki seçimler açısından herhangi bir cinsiyet ayrımı olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, hakları ve yükümlülükleri tanımlayan hukuki kategoriler, genellikle, toplumsal cinsiyete dayalı gizli önyargıları barındırabilmektedir. Genel olarak, kadın ve erkeklerin hukuk hizmetlerinden yararlanma biçimleri ve şüpheli ve tutuklulara verilen hizmet türleri ile mağdurlara sağlanan hizmet türleri arasındaki farklılıkların belirlenmesi gereklidir. Örneğin, bir suçla itham edilen adli yardım yararlanıcılarına kanuni temsil için bir avukat sağlanırken, suç mağduru adli yardım yararlanıcılarına genellikle bir defaya mahsus hukuki danışmanlık veriliyorsa; kanuni olarak temsil edilenlerin çoğunlukla erkek olup olmadığını, buna karşın yalnızca kısa vadeli hukuki tavsiye verilenlerin genellikle kadın olup olmadığını tespit etmek gerekecektir.

3.2.3 Adli yardım kriterleri ve toplumsal cinsiyete yönelik olası sonuçlar

Türkiye’de mali uygunluk, hukuk konularında adli yardıma hak kazanma kategorilerinden biridir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu, “geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücü” ifadesini kullanır. AB Eşleştirme Projesi, adli yardım verilmesine ilişkin kriterlere ilişkin bazı endişelere dikkat çekmektedir: Özel hukuk konularında adli yardımı için gelir testi vaka bazında gerçekleştirilmektedir, standart bir kriter yoktur ve adli yardım birimlerinin talepte bulunan kişilerin ekonomik durumu hakkındaki çevrimiçi bilgilere erişimi yoktur. Pratikte, gelir testinin cinsiyet ayrımı gözetmeyen bağımsız bir dil kullanarak oluşturulmuş formülasyonunun, bu bağlamda kadınların ve erkeklerin nasıl farklı şekilde etkilediğinin araştırılması gerekir. Bu görünürde, taleplerin uygunluğuna ilişkin mevzuata dayalı seçimler açısından cinsiyet ayrımı gözetmiyor gibi görünmektedir. Ancak, bu gelir testinin hane gelirine mi yoksa mali kaynaklara bireysel erişime mi dayalı olduğu açık değildir. Hane gelirine dayalıysa, cinsiyetten bağımsız görünen dilin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkileri belirlemek için incelenmesi gerekir. Hane gelirine kimlerin erişimi vardır? Aile içi şiddet veya ayrımcı durumlar gibi, ailedeki kadınların hane gelirine eşit erişime sahip olmadığı durumlar mevcut mudur? Adli yardıma hak kazanma hane gelirine dayandığı ve kadınların aile gelirine eşit erişimi olmadığı durumlarda, kadınların adaleti aramak için adli yardıma erişimi fiilen engellenmiş olacaktır.

Uygunluğun tespiti için kullanılan mekanizmalar açık, şeffaf ve tutarlı bir şekilde belirlenmelidir. GREVIO (2017, paragraf 319), adli yardım konusundaki hem ekonomik hem de fiili olarak sınırlı bir kapsam olduğu gerçeğinin, mali imkânları kısıtlı kadınların adli yardımdan yararlanamamasını neden olduğuna ve uygunluğu kanıtlamak için kullanılan prosedürlerin fazla ağır işlediğine dikkat çekmektedir. CEDAW Komitesi nihai gözlemlerinde (2016, paragraf 22 (d)) şunları belirtmektedir: “Asgari ücretle çalışan kadınların adli yardımdan yararlanamamasıyla sonuçlanan hem ekonomik hem de fiili olarak sınırlı olan adli yardım kapsamı cezai kovuşturmalarda adli yardımın mevcut olmaması ve mevcut olduğunda da uygunluğu kanıtlamaya yönelik kullanılan prosedürlerin çok ağır işlemesi”. UNDP (2017) aşağıdaki sistematik engellerin mevcut olduğunu tespit etmiştir: adli yardım uygunluk testinin uygulanması,

genellikle, aslında parası olmayan kadınların eşlerinin adına olan mülkün kısmi sahibi olmaları nedeniyle genellikle adli yardımdan mahrum bırakılması anlamına gelir; kocalarından veya babalarından aylık bir gelir alan kadınlar da, bu gelirin şikâyet anında alınıp alınmadığına bakılmaksızın adli yardımdan mahrum bırakılabilmektedir.

Çoğu zaman, bir gelir testinin yanı sıra uygunluk testi de vardır; bunun ister “adaletin gerçekleşmesi” şeklinde ifade edilmesi ister açıkça dayanaktan yoksun olması önem arz etmemektedir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Madde 334(1) (2013’te değiştirilmiştir); mahkemelerin, iddianın esasının **ilk bakışta** açıkça dayanaktan yoksun olarak kabul edilemediği ve başvuranların mahkeme ve yargılama masraf ve giderlerini önemli bir mali zorluk olmadan kısmen veya tamamen ödeyemeyecekleri durumlarda adli yardıma taleplerini kabul etmesini öngörmektedir.⁸ Başvuru sahiplerinin uygunluğuyla ilgili mevzuat dayalı seçimler, görünürde, cinsiyet ayrımı gözetmiyormuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, genel olarak erkekler ile kadınlar arasında hukuk hizmetlerinin kullanım şekilleri açısından herhangi bir farklılık olup olmadığına dair bir araştırma yapılması gereklili bu raporun başlıca hazırlanma gerekçesini oluşturmaktadır. Belirli kategoriler kapsamında, erkekler adli yardımdan daha fazla yararlanıyor mu? Kanun, en fazla dışlanmış ve ötekileştirilmiş grupları (kişisel özelliklere ve durumsal özelliklere dayalı olarak) nasıl ele alıyor? Hukuk Muhakemeleri Kanunu, aile içi şiddet mağdurları gibi yoksul olmasına bakılmaksızın adli yardım almak için uygun olan belirli gruplardan bireyleri özel olarak kapsamamaktadır. Gelir testine bakılmaksızın hukuk konularında adli yardım söz konusunda olduğunda, kadınlara yönelik olarak tercih edilen veya öncelikli bir alan yoktur.

3.3. Adli yardıma ilişkin politikalar

Türkiye’de adli yardıma yönelik kapsamlı bir politika bulunmamaktadır. Ancak, adli yardıma ilişkin hükümler içeren bir dizi politika belgesi bulunmaktadır. Örneğin, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) “adli yardım sisteminin kırılgan gruplara öncelik verilerek yeniden düzenleneceğini” belirtmektedir. Ayrıca “Kadına yönelik şiddetin, erken yaşta zorla evliliklerin ve her türlü istismarın önlenmesine yönelik, toplumsal farkındalık yaratma çalışmaları hızlandırılacak, koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkinliği ve kapasitesi artırılacaktır” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Ek olarak, Adalet Bakanlığı’nın 2019-2023 dönemine ilişkin stratejik planı ve Eylem Planında adli yardım sisteminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin hükümler yer almaktadır. Eylem Planı, adli yardım başvurusu ile ilgili prosedürlerin basitleştirilmesine yönelik faaliyetlerden özel olarak bahsetmektedir. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı’nın (2021-2025) amaçlarından biri de kadınların adalete erişimini desteklemektir. Bu Plan, Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri tarafından kadına yönelik şiddet mağdurları için etkin bir adli yardım sisteminin geliştirilmesini ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün kadınlara yönelik adli yardım konusunda bilinçlendirme programları yürütmesini gerektirmektedir. Plana göre adli yardımdan sorumlu diğer kurum da Türkiye Barolar Birliği’dir. Bu kurum, hukuki ve cezai adli yardıma katılacak avukatlar için kadının insan hakları ve kadına yönelik şiddet konularında eğitim programlarını düzenlemesi gerekmektedir.

3.4 Adli yardım politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlılığı

Kadınların adli yardıma erişimini iyileştirmek, adli yardım ve adalet sisteminin önündeki yapısal ve diğer engelleri kaldırmayı amaçlayan politikalar gerektirir. Bunun ötesinde, odak grup görüşmelerinin birinde, nihai hedefin yalnızca hukuk mesleğindeki erkek egemenliğini ortaya koyan mevcut adli yardım hizmetlerine kadınların eşit erişiminin sağlanması değil, adalet sisteminin ve adli yardım hizmetlerinin yapısını fiili eşitlik sağlayacak şekilde değiştirmek olarak belirlemek gerektiği tartışılmıştır. Bu değişiklik, adli yardım hizmetlerini kadın ve erkekler için fiili cinsiyet eşitliği sunan değiştirilmiş bir hukuk sistemi içinde yeniden kavramsallaştıran politikaları içerecektir. Bu tür politikalar adli yardıma odaklanmalıdır; ancak

kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adalete erişimini sağlamak için daha kapsamlı adalet politikalarını da dikkate almalıdır. Türkiye’de daha kapsamlı adalet politikalarından bazılarının adalet süreçlerinin karmaşıklığını ve çekişmeliliğini azaltmaya odaklandığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte, daha kapsamlı adalet politikaları, kanunlarda, politikalarda ve uygulamalarda yapılan değişikliklerin toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine ulaşmasını sağlamak için toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını gerektirir. Ankara Barosu’nun Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, Şiddet, Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Politika Belgesi daha geniş odaklı politikalara iyi bir örnektir.

Uygun adli yardım hizmetlerine ilişkin politikaların, mevcut hukuki hizmetleri hem erkek hem de kadın adli yardım yararlanıcılarını kapsayacak genişletmek yerine, ilk olarak kadınların deneyimlerini ele alması gerekir (Mossman Schucher-Schmeing,2010). Kadınların adli yardım hizmetlerine yönelik ihtiyaçları, erkeklerin adli yardım hizmetlerine olan ihtiyaçlarından farklı olabileceği gibi, parayla hizmet satın alan müvekkillerin ihtiyaçlarından da farklı olabilir. Kadınlar, erkeklere kıyasla farklı nedenlerle ve farklı koşullarda yoksulluk yaşayabilmektedir. Kadınların bazıları, istihdamın olmadığı bir bölgede yaşamak veya yeterli beceri ve eğitime sahip olmamak gibi, erkeklerle aynı nedenlerden dolayı yoksulluk yaşıyor olsa da, çoğu kadın yalnızca kadınlara özgü iki nedenden ötürü yoksulluk çekmektedir. Bunlardan birincisi çocuklarla, özellikle de nafakalı veya nafakasız çocuklar için birincil sorumluluğun üstlenilmesiyle ilişkili ekonomik yüklerle ilgilidir. İkincisi, kadınların ayrımcılık, tacize maruz kaldıkları ve genellikle kadın oldukları için düşük ücretli ve geleceği olmayan işlerde çalışmak zorunda kaldığı işgücü piyasasıyla ilgilidir. Politikaların, kadınların adli yardım hizmetlerine olan ihtiyaçlarıyla erkeklerin ihtiyaçlarının karşılaştıran araştırmalara dayanması gerekmektedir. Uygun adli yardım kapsamını tanımlamanın başlangıç noktası, kadınların yaşadıkları ve çözüm yolu bulmak için hukuki temsil gerektiren yoksulluk, istismar, aile sorumluluğu ve eşitsizlik deneyimleri olmalıdır. AB Eşleştirme proje raporuna göre, “Adli Yardım Avukatı Olmak”, kırılgan gruplara daha kolay ve daha hızlı adli yardım hizmetleri sağlamak veya UTBA’nın uygulamalarını standartlaştırmak için ülke çapında spesifik kurallar mevcut değildir.

3.5 Türkiye’de adli yardım sunumunun yönetimi

3.5.1 Devlet destekli adli yardım

Türkiye’de devlet destekli adli yardım yönetimi ve sunulması Adalet Bakanlığı, TBB ve yerel barolar tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Adalet Bakanlığı, TBB’ne gerekli fonları sağlamakla yükümlüdür ve bunlar daha sonra belirli kriterlere göre yerel barolar arasında pay edilmektedir (Cengiz, 2019).

Devlet destekli adli yardımın verilmesine ilişkin olarak, baroların iki bölümü vardır: adli yardımla ilgili bir bölüm - Adli Yardım Büroları- ve cezai konularda adli yardım sağlayan diğer bölüm - CMK Uygulama Büroları. CMK ceza hukukunu, Adli Yardım Birimleri ise hukuk (evlilik, boşanma, aile içi şiddet, velayet ve vesayet gibi), diğer medeni hukuk ve iş hukuku, idari işlem ve prosedürlere karşı açılan davalar ile icra ve iflas hukukunu kapsar.

TBB, 2004 yılında, Adli Yardım Yönetmeliği kapsamında, Avukatlık Kanunu uyarınca, Türkiye’deki tüm baroları kapsayan adli yardıma ilişkin bir düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur. Bu Yönetmeliğin 1. maddesine göre; “Adli yardımın amacı, bireylerin hak arama özgürlüklerinin önündeki engelleri aşmak ve hak arama özgürlüğünün kullanımında eşitliği sağlamak üzere, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlandırılmasıdır.” Bu Yönetmelik, adli yardımın esas ve usullerini düzenlemektedir. Maliye Bakanlığı’ndan her yıl Türkiye Barolar Birliği hesabına aktarılan kamu ödeneğinin barolar arasında tahsisi ve kullanımı, adli yardım bürolarının kuruluş, görev ve yetkileri ile avukatların görevlendirilmesi, görevlendirilen avukatlar için ücretlerin belirlenmesi ve son olarak da adli yardımın denetlenmesi bu Yönetmelik kapsamında düzenlenmektedir. Bu yönetmelik dışında her baronun adli yardıma ilişkin kendine özgü direktifleri bulunmaktadır. Son olarak Avukatlık Kanununda 2007 yılında yapılan değişikliklerle gelirler yeniden düzenlenmiştir.

3.5.1 Birincil adli yardım sağlayan adli yardım kurumları

Daha önce belirtildiği gibi, adli yardım esas olarak barolar ve mahkemeler tarafından sağlanan mahkemede kanuni temsil (ikincil adli yardım) ile ilgilidir. Ancak, "alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçleri aracılığıyla kişilere sunulan hukuk eğitimi, hukuki bilgilere erişim ve diğer hizmetler" (BM, 2013) kavramlarını kapsayan birincil adli yardım hukuk klinikleri olan hukuk fakülteleri gibi diğer kurumlar tarafından da sağlanmaktadır.

Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı'nda (2021-2025) hukuki bilgi, hukuki destek ve tavsiye sağlanması özel olarak ele alınmaktadır. Bu Eylem Planı, adli yardım sağlanmasının bilinçlendirme programlarını ve hukuki yardımı içermesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda Adalet Bakanlığı'nın da hukuki desteği içeren adli yardım sağlanması ve adli yardım planı hazırlaması gerekmektedir.

Adalet Bakanlığı, adli yardım almanın önündeki engelleri kaldırmakla yükümlü olduğu için adli yardımın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Adalet Bakanlığı'na bağlı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi, adli süreçte mağdurlar ve özellikle kırılgan gruplar için erişilebilir bir destek sistemine katkıda bulunmakla görevlidir. Bakanlık, Nisan 2021'de adliyelerde Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri kurmuştur. Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği, etkin adli yardım sağlanmasını ve Müdürlüklerde adli yardım hizmetleri birimlerinin kurulmasını öngörmektedir. Bunlar, özellikle kırılgan gruplardan gelen mağdurları hakları konusunda bilgilendiren ve adli yardım konusunda yönlendiren birimlerdir. Görevlerine şunlar dâhildir: özellikle kırılgan gruplara adli süreçler hakkında bilgi sağlamak için faaliyetlerde bulunmak; kırılgan gruplara destek vermek, bireysel değerlendirme, adli yardım planları, vaka yönetimi ve kendi iç organizasyonu ve faaliyetleri bağlamında dava takip planları yapmak. Müdürlükler de adli yardım birimleri de olacaktır. Bu nedenle müdürlükler, adli yardım hakkında bilgiler de dâhil olmak üzere hukuki bilgilerin sağlanmasında önemli bir rol oynayacaklardır.

Kanunlar hakkında bilinçlendirme çalışmaları kapsamında, Adalet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan bir protokol ile "Türkiye'de Adaletle Daha İyi Erişimi Sağlayacak Hukuk Uygulamaları Geliştirilmesi Projesi" kapsamında orta öğretim seviyesinde (yani 6., 7. ve 8. sınıflar) "Hukuk ve Adalet" dersi verilmeye başlanmıştır. Bu ders 2013 yılından itibaren okullarda okutulmaktadır. Bu ders, öğrenciler arasında sahip oldukları hukuki haklar konusunda farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. İlgili Protokol, bu girişimin CEDAW ve 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine İlişkin Kanun ile uyumlu olduğunu belirtmektedir. Özellikle 6248 sayılı Kanun, kadının insan hakları ve kadın-erkek eşitliği konulu bir dersin ilk ve orta öğretim müfredatına dâhil edilmesini ve "kadının iş hayatına dâhil edilmesi, yaşam, özellikle çocuklara ve kadınlara yönelik şiddetle mücadele mekanizmaları ve politikaları" konusunda farkındalık yaratmak için medyanın kullanılmasını önermektedir.⁹

3.6. Adli yardım kurumlarına yönelik cinsiyet analizi

Adli yardımın toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadının güçlenmesine nasıl katkıda bulunduğunun değerlendirilmesi, Türkiye'de adli yardım sunumunu tüm yönleriyle düzenleyen adli yardım hükümlerinin incelenmesini gerektirmektedir. Adli yardım kurumlarına yönelik mevcut düzenlemelerde cinsiyet önemli bir faktör olarak görülmemektedir.

9 6284 Sayılı Kanun Madde 4. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile birlikte ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel radyo ve televizyon kanalları, kadınların çalışma hayatına dâhil edilmesi, özellikle çocuklara ve kadınlara karşı şiddetle mücadeleye yönelik mekanizma ve politikalar hakkında her ay en az 90 dakika bilgilendirici yayın yapmak zorundadır. Bunların tamamı, Adalet Bakanlığı tarafından veya Bakanlığın onayı ile diğer kurumlarca hazırlanmaktadır. Bu materyaller, en az 30 dakika olmak üzere 17:00-22:00 saatleri arasında 8:00-22:00 saatleri arasında yayınlanır ve bu yayınların kopyaları aylık olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'na sunulur. Bu saatlerden önce veya sonra yapılan yayınlar aylık 90 dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu saatler Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından denetlenir. Televizyon ve radyolarda yayınlanacak bilgilendirici materyaller, üniversitelerin, ilgili meslek kuruluşlarının ve STK'ların görüşleri alınarak Bakanlık birimlerince hazırlanmaktadır. (4) Bu Kanunda belirtilen görevlerin ifası sırasında kamu kurum ve kuruluşlarının personeli Bakanlık personeline yardımcı olur. [...] (6) Kadınlar için insan hakları ve kadın erkek eşitliği ile ilgili dersler ilk ve orta öğretim müfredatına dâhil edilmiştir.

3.6.1 Kadınlara yönelik devlet destekli adli yardım kurumları

Gelincik, Kadına Karşı Şiddet Merkezleri ve bazı kadın hakları merkezleri dışında, Türkiye'deki baroların özellikle kadın hak sahiplerine yönelik olarak kurulmuş adli yardım birimleri bulunmamaktadır (umut verici uygulamalar için bkz. Ek 2). Bu husus, Türkiye'de de toplumun geri kalanı gibi kadınların da aynı şekilde adli yardım bürolarına başvurduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, genellikle adli yardım büroları tarafından atanan adli yardım avukatlarının, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda özel bir eğitime sahip veya toplumsal cinsiyete duyarlı olmadıkları odak grup görüşmelerinde belirtilmiştir.

Baroların, genel olarak insan hakları sorunlarının yanı sıra kadın hakları gibi daha münferit tematik konularda çalışmak üzere baro bünyesinde çeşitli komisyonlar ve merkezler kurması ümit vericidir. Kadın hakları merkezleri esas olarak kadın haklarına ilişkin olup kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik çalışmalarda da bulunmaktadır. Kadına yönelik şiddetle ilgili davalara müdahil veya gözlemci olarak da katılmakta ve hakların savunulmasında aktif bir rol alabilmektedir. Ayrıca barolar kapsamında kadınların haklarına yönelik bilgilendirme faaliyetlerinde de bulunmaktadır.

3.6.2 Devlet destekli olmayan kuruluşlara güvenmek

Türkiye'de devlet tarafından finanse edilen sistem dışında da, özellikle birincil anlamdaki adli yardım sağlandığının bilinmesi önemlidir. Buna üniversiteleri hukuk klinikleri ve bir dizi STK dâhildir. STKlar adli yardım sağlamak için devlet finansmanı almazlar, bunun yerine uluslararası bağışçılar gibi diğer finansman kaynakları vardır. STK'lar, devlet tarafından finanse edilen adli yardım programları dışında sağlanan destek ve bilgilerin yanı sıra, kanuni temsil de dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyete duyarlı hukuki destek sağlamaktadır. STK'ların kendi bünyesinde avukatları olabilir veya çoğunlukla toplumsal cinsiyet eğitimi almış kadın avukatlardan oluşan bir avukat ağıyla çalışabilirler. (Üniversitelerin hukuk klinikleri ve STK'lar hakkında daha fazla bilgi almak ve umut verici uygulamaların bir özeti için Ek 2'ye bakınız)

3.6.1 Kadınlara hukuki bilgi sağlayan diğer kurumlar

Devlet destekli adli yardım sağlayıcılara ve devlet tarafından finanse edilmeyen adli yardım sağlayıcılara ek olarak, hukuki bilgi sağlayan başka kurumlar da vardır. Örneğin, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi - ŞÖNİM), şiddet mağduru ve destek arayan kadınlar için başvuru merkezi işlevi görmektedir. Hukuki bilgi ve hukuki desteğin yanı sıra psiko-sosyal danışmanlık sağlarlar. Kadın Dayanışma Vakfı'nın raporuna göre, birçok ilde kadınların hukuki destek başvurusunda bulunabilecekleri ŞÖNİM dışında herhangi başka bir mekanizma bulunmamaktadır.

Tablo: Türkiye’de adli yardım, adli destek ve hukuki bilgi sağlayan başlıca kamu kurumları ve sivil kuruluşların özeti

1. Baroların Adli Yardım Büroları ve CMK
2. Baroların Kadın Hakları Merkezleri
3. Ankara Barosu Gelincik Merkezi
4. Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri
5. ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri)
6. Kadınların adalete erişimi konusunda çalışan STK’lar
7. Kolluk
8. Adli süreçle bağlantılı uygulayıcılar
9. Hukuk Fakülteleri-Hukuk Klinikleri
10. Belediyelerin Eşitlik Birimleri (veya kadın merkezleri)
11. Kadın Sığınma evleri

3.7 Türkiye’nin adli yardım bütçesi

Adli yardım hizmetlerinin finansmanı Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır. Buna ek olarak, 492 sayılı Harçlar Kanununa tabi tarife hükümlerine göre alınan ücretlerin yüzde ikisi ve idari para cezaları ve para cezalarının yüzde ikisi oranında hesaplanacak hariç olmak üzere, hukuk muhakemelerindeki adli yardım hizmetleri için alınan ücretlerin yüzde ikisi tutar her yıl Mart ayı sonuna kadar Maliye Bakanlığınca TBB’nin hesabına aktarılır. Hukuk muhakemelerinde Asgari Avukatlık Ücreti Tarifesi her yıl Türkiye Barolar Birliği tarafından Adalet Bakanlığının görüşü alınarak hazırlanır. Asgari avukatlık ücretinin miktarını TBB belirler. Avukatlık Kanununda 2007 yılında değişiklikle 180.madde de yer alan adli yardım bürosunun gelirleriyle ilgili yüzde üçü ifadesi yüzde iki olarak değiştirilerek gelir azaltması söz konusu olmuştur. İlgili hükme göre “iki yıl öncesine ait kesin hesap sonuçlarına göre tespit edilen toplam miktarlar esas alınarak 492 sayılı Harçlar Kanununa bağlı (1), (2) ve (3) sayılı tarifelere göre alınan harçların yüzde ikisi ile idarî nitelikteki para cezaları hariç olmak üzere para cezalarının yüzde ikisi” adli yardım gelirleri arasındadır.

3.8 Adli yardım bütçesinin toplumsal cinsiyete duyarlılığı

Birçok ülkede adli yardım ihtiyaçları tahsis edilen bütçeden daha fazladır. Özellikle hukuk konularındaki yardımla ilgili talep, çoğu ülkede büyük ölçüde karşılanmamaktadır (UNODC ve UNDP, 2016). Birçok kadının adli yardıma ihtiyaç duymakta olup, hak sahibi olarak sınıflandırılmamaktadır. OGG katılımcıları, bütçe kısıtlamaları nedeniyle çok sayıda başvuru sahibinin reddedildiğini belirtirken, kaç başvurunun reddedildiğini ve bazı durumlarda finansal kısıtlamalar nedeniyle sınırlı hukuki hizmet sağlanıp sağlanmadığını analiz edebilmelerini sağlayacak istatistikler araştırmacılara sunulmamıştır. Ayrıca, adli yardım bütçesinin ötekileştirilmiş ve dışlanmış kadınlar arasında coğrafi, mali ve dilsel erişimle ilgili sınırlamaları ele alıp almadığının belirlenmesine ihtiyaç vardır.

Adli yardım hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için devletlerin adli yardım talebini karşılayacak yeterli bütçeyi ayırması esastır (UNODC ve UNDP, 2016). Talebin kapsamı ve öncelikler, kanıta dayalı politika oluşturma konusunda bilgi verebilecek kanuni ihtiyaç değerlendirmeleri yoluyla belirlenebilir. Sistemin mali yapısına yönelik eleştiriler; bilhassa ceza davalarında sadece avukat ücretlerinin karşılanamaması, uzun ve karmaşık yargı süreçlerinde farklı ücretler öngörülmemesi, avukat ücretlerinin ödemelerinde zaman zaman gecikmeler olması ve hukuk muhakemelerinde adli yardım hizmetleri için Türkiye Barolar Birliğine yeterince bütçe ayrılmaması konularına yöneliktir. (AB Eşleştirme Projesi, 2016).

Görevlendirilen avukatların ücretleri ve avukatların zorunlu seyahat masrafları Ceza Muhakemesi Kanunu Yol Giderleri Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik kapsamında düzenlenmektedir. Ayrıca Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre, dava öncesi danışmanlık veya adli yardım kararından önce yapılan masraflar adli yardım bütçesinden karşılanmamaktadır. Ekolarak, adli yardım yararlanıcısının vekalet ücretini ödeyemeyeceğinin anlaşılması veya mahkemenin dava masrafları için adli yardım sağlamayı reddetmesi durumunda, baro tarafından avukatın görevlendirmesini feshedilebilmektedir (AB Eşleştirme Projesi, 2016).

3.9 Adli yardımın Türkiye'deki daha genel bir KAE çerçevesi kapsamında analizi

3.9.1 KAE ile ilgili daha geniş hukuki çerçeveye genel bakış

Türkiye'deki kanunların çoğunda toplumsal cinsiyet bakımından nötr bir dil kullanılmaktadır. 2000 yılından bu yana, kadınların adalete erişimine ilişkin kanunlarla ilgili birtakım temel iyileştirmeler yapılmıştır. 2004 ve 2010 yıllarında Anayasa'nın 10. maddesinde yapılan değişiklikler, adalete erişimde pozitif ayrımcılık şeklinde kadın erkek eşitliğinin sağlanmasının önünü açmıştır. Ayrıca, Anayasa'nın 90. Maddesi uyarınca, kanunlar çatışma durumunda, insan haklarıyla ilgili uluslararası sözleşmeler örneğin CEDAW, ulusal mevzuatın önüne geçmektedir. Bu bağlamda, hukuk sisteminde toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımı desteklemek için önemli bir hukuki çerçeve ortaya konulmaktadır. Ancak, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten bir dizi hukuki kural halen mevcuttur. İlk olarak, hukuki metinlerde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği terimlerinin bulunmaması ayrımcılık yapmama ilkesi bakımından güvence eksikliğine neden olmaktadır.¹⁰ İkinci olarak, örneğin Medeni Kanun'da evlilikten sonra kadınların kocalarının soyadlarını alma zorunluluğunu getiren hüküm gibi, hâlâ erkek üstünlüğünü destekleyen bazı hükümler bulunmaktadır.

Olumlu açıdan bakarsak, Türkiye'de kadına karşı şiddetle ilgili mevzuat oldukça gelişmiştir. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, şiddete maruz kalmış veya şiddet görme riski altında olan kadınları, çocukları, aile bireylerini ve ısrarlı takip mağdurlarını korumayı amaçlamaktadır. Bu Kanun, mağdurlar ile kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet uygulama potansiyeline sahip fail ve kişilere ilişkin koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Bir dizi sosyal hizmet sunmanın yanı sıra, hukuk hizmetleri ile acil ve geçici koruma tedbirlerine erişimi de kapsamaktadır. Bu tedbirler şunları içerir: tapu senedine aile konutu şerhi konulması, evden uzaklaştırma, korunan kişiye yaklaşmanın önlenmesi, silahlara el konulması, failin alkol, uyuşturucu veya uyarıcı madde bağımlılığı tedavisi görmesi ve velayet, nafaka ve kişisel temas hakkında mahkeme kararı. Fail, ailenin geçimini sağlayan kişi ise hâkim durumun şartlarını göz önünde bulundurarak, talep edilmese dahi nafakaya karar verebilir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021). Bu tedbirlerin ihlali, üç ila 10 gün arasında zorunlu hapis cezasıyla sonuçlanabilir.

Ayrıca, 10 Haziran 2020 tarihli Suç Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi de toplumsal cinsiyete duyarlı daha geniş bir hukuki çerçeveye katkıda bulunmaktadır. Kararname yargı kararlarının uygulanmasını ve bir suçtan dolayı zarara uğrayan kişilerin korunmasını öngörmektedir. Kararname özellikle kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet mağdurlarını (Madde 6), belirli kırılgan gruplara yönelik hizmetleri (Madde 7) ve cinsel şiddet merkezlerinin kurulmasını (Madde 9) kapsamaktadır.

¹⁰ 2020 AB Türkiye İlerleme Raporu ve Avrupa Komisyonu'nun 2020 raporu, ayrımcılık yapmama ilkesinin Avrupa standardına uygun olmadığına, nefret suçlarının LGBTİ bireyleri kapsamadığına dikkat çekmektedir (Avrupa Komisyonu, 2020).

3.9.2 KAE ile ilgili politikalar

Adalet Bakanlığı'nın 2019-2023 dönemine ilişkin Stratejik Planı ve Eylem Planı, adalet sisteminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin hükümler içermektedir. Bunlara şunlar dâhildir: ceza adaleti sisteminin kalitesinin iyileştirilmesi, kovuşturma öncesi çözüm yollarının geliştirilmesi ve soruşturma süreçlerinin güçlendirilmesi, hukuki işlemlerin makul bir süre içinde tamamlanmasının sağlanması, suçta sürüklenen çocukların temel hak ve özgürlüklerinin korunması, savunma hakkının etkin kullanımının sağlanması ve mağdurların haklarının daha iyi korunması. Bu politikalar daha somut olarak şunları hedeflemektedir: mağdur haklarına ilişkin mevzuat geliştirme, adli görüşme odalarının yaygınlaştırma, adli yardım için yapılan itirazlarla ilgili prosedürlerin basitleştirilmesi, bir insan hakları eylem planının geliştirilmesi, çocuk suçluları içeren davalara öncelik verilmesi ve şiddet içeren suçların işlenmediği ve failerin yaşlılar, kadınlar ve çocuklar olduğu durumlarda cezaların evde, elektronik gözetim yoluyla infaz edilmesi.

Adalet Bakanlığı'nın 2019-2023 Dönemi Stratejik Planı ve Eylem Planı'nda, kadınların adalete ve adli yardıma erişimini sağlamaya yönelik birtakım hedefler bulunmaktadır. Bunlara aşağıdakiler dâhildir: Hâkim, savcı ve yargı personelinin işe alınmasında kadın erkek eşitliği ilkesinin gözetilmesi, cezaların infazına ilişkin politikalarda şiddet içermeyen suçlardan hüküm giymiş yaşlı, kadın ve çocukların cezalarının elektronik gözetim merkezleri aracılığıyla evde infazının sağlanması ve adliyelerde yaşlılar ve engelliler için fiziksel erişimi kolaylaştıran uygulamaların teşvik edilmesi. Bu Plandan hareketle Adalet Bakanlığı, kadına yönelik şiddetle mücadele ve 6248 sayılı Kanunun daha etkin uygulanabilmesi amacıyla bir genelge yayınlamıştır. Bu genelge, mahkemelerde aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddetle ilgili birimlerin kurulmasını, bu birimlere uzman savcıların atanması ve kanuni görevlilere rehberlik edecek standartlar öngörmektedir. Adalet Bakanlığı ayrıca, özellikle kırılgan gruplar için ikincil mağduriyeti azaltmayı amaçlayan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerini kurmuştur. Adalet Bakanlığı tarafından Mağdur Hakları Birimi Başkanlığı bünyesinde bir kadın birimi de kurulmuştur. Kadın hâkim ve savcı sayısı son yıllarda artırılmıştır. Örneğin 2021 yılında toplam kadın hâkim sayısı 7090 iken, 2022 yılında bu sayı 7104 olmuştur (HSK, 2022).

Bunlar önemli gelişmeler olmakla birlikte, Adalet Bakanlığı'nın stratejisinde toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırma ve kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adalete etkin erişimini sağlamak için gerekli olan toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın dâhil edilmesi konusu yetersizdir.

4. Türkiye'de kadınların adli yardıma erişimi: Hak sahipleri ve görevliler olarak kadınların karşılaştıkları zorluklara yönelik durum analizi

B M'nin Adli Yardıma İlişkin Küresel Araştırmasına göre, adli yardım sağlanmasına ilişkin temel zorluklardan bazıları, sağlanan adli yardım hizmetlerinin kalitesiyle ilgilidir (UNODC, 2016). Genellikle adli yardım işleri için CMK'da düşük ücretler verilmesi, hukuki altyapıya öncelik verilmemesi, sınırlı sayıda adli yardım avukatı olması ve hukuki hizmetlere ilişkin tanıtım eksikliği nedeniyle insanların nerede adli yardım bulacağını bilememeleridir. Buna ek olarak, insanlardaki farkındalık eksikliği, adli yardımın çok düşük maliyetle veya ücretsiz olarak erişilebilir olduğunun bilmemeleri ve aynı zamanda adli yardım hizmetlerinin onlara nasıl yardımcı olabileceğini anlamamaları da bunlara dâhildir. Kadınların adli yardıma erişimini analiz ederken, bu zorlukların da ikincil toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini hesaba katmak amacıyla toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısıyla incelenmesi gereklidir.

Raporun bu bölümünde, Türkiye’de kadınların kanuni olarak adli yardım sağlama hakkına sahip olup olmadığı ve adli yardım sağlamaya fiilen katılıp katılmadıkları ve kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adalete erişimini artıran ilgili toplumsal cinsiyet eşitliği standartlarına dayalı adil adli yardım mekanizmalarına erişip erişemedikleri analiz edilmektedir. Temel olarak, adli yardım sağlayıcıların ve kadınlara hukuki destek sağlayan STK’ların bakış açısı ve deneyimlerine dayalı olan bu bölüm, adli yardım sistemini ve mevcut kapasiteleri ve bunların cinsiyet ayrımcılığını, kadınların adalet zincirinin tüm düzey ve aşamalarında adli yardım ve adalete erişiminin önündeki diğer engelleri nasıl ele aldığını gözden geçirerek kadınların adli yardıma erişiminin önündeki engelleri araştırmaktadır.

4.1. Kadınların adli yardıma erişiminin önündeki zorluklara genel bakış

Kadınların adalete erişimine ilişkin çok sayıda Avrupa Konseyi raporuna göre, iki engel kategorisini dikkate almak faydalı olacaktır: bunlardan birincisi hukuki ve kurumsal engeller, ikincisi ise sosyo-ekonomik ve kültürel engellerdir (Avrupa Konseyi, 2016). Hukuki ve kurumsal engeller arasında şunlar bulunmaktadır: kadınlara yönelik **hukuken** ayrımcılığın devam etmesi, kadın haklarına ilişkin mevzuattaki boşluklar, genellikle istemeden sistematik eşitsizliklere yol açabilecek cinsiyet bakımından nötr veya cinsiyet körü mevzuat, hukuki bir anlaşmazlığın hızlı bir şekilde sona erdirilmesini sağlamak için mahkeme dışı çözüm prosedürlerinin kullanılmasına vurgu yapılması ve bunun çoğu zaman kadınları dezavantajlı durumda bırakması, uzun yargı süreçleri, ayrımcı uygulamalar ve mahkemeler ve kolluk kuvvetlerinin olumsuz toplumsal cinsiyet klişelerini dikkate alması. Sosyo-ekonomik ve kültürel engellerse kadınların korku ve utanç duygusuyla, resmi prosedürler ve mevcut yardım hakkında bilgi eksikliği, adli yardımın mevcudiyetine ilişkin kısıtlamalar, ekonomik bağımlılık ve çocuklar için duyulan endişe, ve toplumsal cinsiyet klişelerinin kullanılmasını içerir.

Bu çalışma, adli yardıma erişimde bu tür zorlukların Türkiye’deki kadınlar için de mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, OGG’lerden ve çevrimiçi anketten elde edilen bulgular, bu engelleri toplumsal cinsiyet perspektifinden tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Bu bakış açısı, kadın ve erkek tüm adalet kullanıcıları için adli yardımın önünde engeller olduğunu, adli yardım konusunda kadınları orantısız bir şekilde etkileyen engeller bulunduğunu ve adli yardımın önünde kadınlara özgü engellerin mevcut olduğundan hareket etmektedir.

Bu çalışma, Türk adli yardım sistemine ilişkin birtakım endişeler ve eleştirilerin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Temel endişelerden biri, adli yardım sisteminin (toplum, adalet sistemi ve adli yardım sistemi içinde) eşitsizliği arttıran erkek egemen bir sistemin bir parçası olmasıdır. Kadınların adalete erişimine ilişkin birçok çalışma, adalet sistemini kullanan kadınların karşılaştığı yapısal eşitsizlikleri yansıtmaktadır (UN Women, UNDP, UNODC ve OHCHR, 2018). Bu nedenle, adli yardım sisteminin de bu yapısal eşitsizliğin bir parçası olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’de kadınların adli yardıma erişiminin önünde engeller olması şaşırtıcı değildir. Bu engelleri tam olarak anlamak için bir toplumsal cinsiyet perspektifine ihtiyaç vardır.

Önceki bölümde, toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısı kullanarak, adli yardım bağlamına (kanunlar, politikalar ve bütçe) yönelik bir durum analizi yapılırken; bu bölümde, bu araştırmadan elde edilen bulgular, CEDAW Komitesi 33 sayılı Kararı uyarınca kadınlar için toplumsal cinsiyete duyarlı adalete erişiminin birbiriyle ilişkili altı unsurunu kullanılarak tartışılmaktadır. Bunlar sorgulanabilirlik, mevcudiyet, erişilebilirlik, iyi kalite, uygulanabilir ve anlamlı ve faydalı çözümlerin sağlanması ve hesap verebilirliktir. Bu unsurlar kadınlar ve erkeklerin adaletten eşit şekilde yararlanabilmeleri için kadınların ihtiyaçlarını adli yardım sağlanmasının ayrılmaz bir boyutu haline getirmek için gereklidir.

4.2 Sorgulanabilirlikle ilgili zorluklar

Sorgulanabilirlik, kadınların adli yardıma engelsiz erişiminin yanı sıra hukuki yardım haklarını talep etme gücüne ve imkânına sahip olmasını gerektirir. Hukuksal adli yardım hakkının adalet sisteminin toplumsal cinsiyet duyarlılığını geliştirmesi, adli yardım sağlayıcıların davaları cinsiyete duyarlı bir şekilde ele alabilmesi, adli yardım uzmanı olarak kadınların önünde hiçbir engel bulunmaması ve devletlerin adli yardım sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapması da bu unsurun birer parçasıdır. Bu bölümde, Türkiye’de adli yardım bağlamında sorgulanabilirlikle ilişkili engeller incelenmektedir.

4.2.1 Farkındalık Eksikliği

Sorgulanabilirliğin gereklerinden biri, kadınların haklarını talep etme yeteneğine ve gücüne sahip olmalarıdır. Kadınların hakları konusunda bilgileri yoksa adalet talep etmeleri de mümkün değildir. Türkiye’de kadınların adli yardım hizmetleri de dâhil olmak üzere hakları ve adli süreçler konusunda bilinçsiz olduklarına dair birtakım endişeler mevcuttur. Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı tarafından Adli Süreçteki Kadın Mağdurlar hakkında 2017 yılında yapılan bir araştırma, kadınların bu süreç ve prosedürler hakkında bilgi sahibi olmadığı sonucuna varmıştır (Adalet Bakanlığı, 2019). 2020 AB Türkiye İlerleme Raporu ve sivil toplum kuruluşlarının raporları da bu sonucu desteklemektedir. Bu raporlar, kadınları ve kız çocuklarını, LGBTİ+ bireyleri, mültecileri ve engellileri hukuki hakları konusunda bilinçlendirme konusunda eksiklikler tespit etmiştir. Örneğin, engelli kişiler hakkında yorum yapan bir rapor şunları kaydetmiştir:

En öncelikli sorun olarak engellilerin adalete erişim noktasında kendi hukuki haklarını öğrenebilme imkânları kısıtlıdır. Hukuki bilgiye erişen engellilerin ise hukuk dilini anlayabilmeleri oldukça güçtür. Engellilere yönelik hukuki danışmanlık hizmeti verilmesini öngören herhangi bir hukuki dayanak bulunmamaktadır (Engellilerin Adalete Erişimi, 2018).

Bu araştırmanın katılımcılardan birinin gözlemleri de paralel şekildedir:

Çoğu başvuru sahibi, barolar aracılığıyla adli yardıma erişebileceklerini gerçekten bilmiyor. Tabii bu tür bilgiler bazen adliyede veriliyor ama insanların büyük bir kısmı bu konuda gerçekten bilgi sahibi değil.

Adli yardıma nasıl erişileceği konusunda bilgi eksikliği olduğu görülmektedir. Farklı kadın gruplarının karşılaştığı dil ve okuryazarlık engellerini ele almak da dâhil olmak üzere, tüm kadınların dil, okuryazarlık ve kültürel ihtiyaçlarını dikkate alan ve bunlara saygı duyan adli yardıma ilişkin çok az sayıda sözlü, yazılı ve elektronik bilgi mevcuttur.

İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün raporlarından birinde (2022) anlatılan Başak adlı bir kadının hikayesi bu tür hukuki bilgilere sahip olmanın önemini göstermektedir.

28 yaşında bir ev hanımı olan “Başak” İstanbul’da yaşamakta olup, altı yıldır “Ferit” ile evlidir. Çiftin 4 yaşında bir oğulları ve 5 yaşında bir kızları vardır.. Başak, İnsan Hakları İzleme Örgütü’ne, eşinin sadakatsizliği ve aileleri arasında son yıllarda yaşanan gerginlikler nedeniyle eşiyile olan ilişkisinin bozulduğunu ifade etmiştir. 4 Ağustos 2021’de eşiyile aldatma konusunda tartışırken, eşi tarafından tokatlanmış ve bıçakla tehdit edilmiştir. Başak, ablasının kendisini en yakın karakola götürdüğünü ve polis memurlarının yapabilecekleri bir şey olmadığını söylediğini belirtmiştir. Kendisine İstanbul Çağlayan adliyesine gitmesini tavsiye edilmiştir. Başak, polislerin kendisine 6284 sayılı Kanun kapsamındaki hakları ve adli yardım hakkı konusunda bilgi vermediğini ifade etmiştir. Adliyeye gittiğini ve savcıya şikâyetini detaylandıran bir dilekçe sunmak için sırada beklediğini söylemiştir.

Aşağıda devamı anlatılan bu hikâye, adli yardım alma hakkıyla ilgili bilgilerin Başak'ın hayatını ne kadar değiştirdiğini gözler önüne sermektedir:

Şikâyetçi olmak için sırada bekleyen başka bir kadın adliyede odası bulunan İstanbul Barosu'ndan adli yardım alma hakkının olduğunu kendisine söyledi. İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi, eşi hakkında tedbir kararı alınması için başvuran Başak için bir avukat atadı. İstanbul Aile Mahkemesi, 5/1/a, b, c, d, f maddeleri uyarınca, iki ay süreyle tedbir karar verdi. Başak, karakola çağrılarak tedbir kararı hakkında bilgilendirildiğini belirtmiştir. İçeri girdiğinde, polis memurlarının kendisine karar hakkında bilgi verdiği ve kadınların şiddet riskiyle karşı karşıya kaldıklarında polisi aramak için bir düğmeye basmasına izin veren KADES uygulamasını telefonuna indirmesini tavsiye ettiklerini belirtmiştir.

Ancak farkındalık eksikliği ile ilgili bu durum Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklılık gösterebilmektedir. OGG katılımcıların biri şunları kaydetmiştir:

Muğla Barosu'nu temsil ediyorum ve bu bölgedeki kadınların genel olarak farkındalığı daha yüksek.

Daha önce Bölüm 4'te belirtildiği gibi, kadınlara adli yardım konusunda bilgi sağlayan bazı kurumlar mevcuttur. Örneğin, baro kadın hakları merkezlerinden ve STK'lardan bazı katılımcılar, adli yardım konusunda bilgilendirme programlarının olduğunu ve bunun olumlu sonuç verdiğini belirtmişlerdir. Araştırmadaki katılımcılardan biri şunları belirtmiştir:

Baromuz her türlü bilinçlendirme projesini yürütmektedir, konferans ve seminerler düzenliyoruz. Biz de TV programlarına katılıyoruz ve bu konularda farkındalık yaratmaya çalışıyoruz ve kadın hakları merkezi elinden gelenin en iyisini yapıyor.

Nevşehir Barosu'ndan bir başka katılımcı da kendi bölgeleriyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

Son zamanlarda adli yardım konusunda farkındalık yaratmayı başardığımızı düşünüyorum. Artık insanlar bu konuda daha fazla şey biliyor.

Barolardan gelen katılımcıların yanı sıra STK'lardan gelenler de bu konuda bilgi vererek kadınların adli yardıma erişimini nasıl artırdıklarını vurgulamışlardır.

Ancak Muğla gibi farkındalık düzeyinin yüksek olduğu yerlerde bile kırsal, ücra veya izole bölgelerde yaşayan kadınları bilgilendirmek zor bir şeydir. Muğla Barosu'ndan gelen katılımcı bu hususta şunları söylemiştir:

Ancak kadınların erişebileceği kaynaklar konusunda farkındalıklarının olmadığı bazı köylerimiz, ilçelerimiz de mevcut.

Kırsalda yaşayan kadın grubuna ulaşmakta yaşanan zorluklar, çok sayıda katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan birinin de belirttiği gibi:

Aslında birçok kişi bize başvurabilir. Ama bazı kişiler kırsal bölgelerde yaşadıkları için bize başvurmaya güçleri yetmiyor; köyde yaşadıkları için şehir merkezine çeşitli nedenlerle gelemiyor, gelseler bile ulaşacakları yeri bilmedikleri için bize ulaşamıyorlar.

Olumlu açıdan bakıldığında ise, katılımcılardan bazıları bu gruba ulaşmak için daha fazla çaba harcadığını kaydetmiştir:

Tüm başvuru sahiplerine elimizden geldiğince yardımcı olabilmek için artık ilçelerde de insanları bilinçlendirmeye başladık.

Polis birimleri, adli yardım hakkında bilgi sağlamanın anahtarıdır; çünkü kadınlar genellikle karakola başvurumaktadırlar. Bu nedenle polislerin kadınlara adli yardım konusunda bilgi vermemesi önemli bir engeldir. Katılımcılar bu endişeyi dile getirmişlerdir:

Bu, bir keresinde şiddet gören bir kadına eşlik ederken başıma gelmişti, yani ellerinde hiçbir imkân yok. Polis memurları, bizim yanımızda bile kadınları evlerine dönmeleri için ikna etmeye çalışıyor. Bunu bizim yanımızda bile yapıyorlar. Ve kadınlar karakolda çok sayıda polis memuru ve erkek polis memuru eşliğinde sorgulanıyor. Adını söyleyip, neden orada olduğunu soruyorlar, erkek polislere boşuna ifade veriyorlar ve kadınlara da evlerine gitmeleri için eşlik ediyorlar. Ve kadınları bazen utandırarak evlerine dönmeye ikna etmeye çalışıyorlar.

Özellikle kırılgan gruplara adli yardım konusunda bilgi sağlayan bir diğer kurum da Adli Yardım ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleridir. Ancak katılımcıların da belirttiği gibi, bu müdürlüklerin varlığı, yeni kuruldukları için adalet kurumları, hatta hâkimler tarafından bile genel olarak bilinmemektedir. Pozitif açıdan, çok paydaşlı toplantılara katılan katılımcıların adli yardım konusunda bu müdürlüklerle iyi deneyime sahip olduklarını ve onlarla iş birliği içinde olduklarını söylediğini belirtmek gerekmektedir.

4.2.2 Vakaları toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan bir şekilde ele almak

OGG katılımcıları, adli yardım sağlayıcıların davaları toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde ve Türkiye’de yaşayan çeşitli kadın grupları için kültüre uygun bir şekilde ele alma kapasiteleri hakkında birtakım endişelerini dile getirmişlerdir. Bu hususlar şu şekilde sıralanabilir: Adli yardım sağlayıcıları genellikle uzmanlaşmamış kişilerden oluşmaktadır, genellikle genç deneyimsiz avukatların adli yardım davalarını üstlendiğine dair endişeler mevcuttur ve adli yardım sağlayıcılar cinsiyet eşitliği konusunda özel bir eğitim sahibi değildir. Avukatların çalışma deneyimine dayalı uzman listelerinin olmaması gibi bu türden endişeler diğer raporlarda da tekrar edilmiştir (EU Eşleştirme Projesi, 2016).

Başka bir raporda (UNDP, 2018) şunlar kaydedilmiştir:

Mevcut adli yardım sistemi, kadın ve çocukların istismarını içeren karmaşık davalarda deneyimli ve eğitilmiş avukatların görevlendirilmesini kolaylaştırmamaktadır. Bunun yerine, cezai adli yardım sistemi otomatikleştirilmiştir ve çoğunlukla genç ve deneyimsiz avukatlardan oluşan bir liste içinden rastgele görevlendirme yapılmaktadır....[Bir baro], şiddet mağduru kadınların olduğu vakalarda deneyimli avukatların görevlendirilmesini iyileştirmek konusunda çalıştığını belirtmiştir. Avukatlara eğitim vermeye devam etmek veya bireysel davaları desteklemek için baroyla birlikte çalışmaya istekli olacaklarını belirtmişlerdir. En büyük endişeleri, birçok adli yardım avukatı arasında toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının eksik olmasıdır.

Erkek egemen adalet sistemi de bir endişe kaynağı olarak gündeme getirilmiştir. OGG katılımcılarından biri şunları kaydetmiştir:

İçinde yaşadığımız sistem, erkek egemen bir sistemdir. Bu sistemi değiştirmek ya da aşmak gibi hiç kimsenin bir kaygısı yok.

Erkek egemenliğine dair bu endişe, adli yardım sistemini de kapsamaktadır. Ancak barolardaki kadın hakları merkezleri ve LGBTI+ merkezleri gibi merkezlerin varlığı, barolarda toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımı teşvik ettikleri için bu tabloyu olumlu yönde değiştirmede anahtarlılardır. Bu merkezlerde toplumsal cinsiyete duyarlı avukatlar çoğunlukla bulunmakta ve bu avukatlar genellikle toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitim almışlardır. Bu araştırmanın katılımcıları, adli yardım bürolarını destekleyen bu kadın hakları merkezlerinin olumlu sonuçlarından birinin de, kadınların adli yardıma erişiminin artırılması olduğunu gözlemlemişlerdir. Adli yardım bürolarının genel toplumsal cinsiyet duyarsızlığı göz önüne alındığında, bu türden hizmetlerin olmadığı durumlarda kadınlar adli yardıma erişimde önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu, tüm adli yardım sağlayıcılar için toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi verilmesinin yanı sıra uzmanlaşmış adli yardım bürolarına duyulan ihtiyacı göstermektedir.

4.2.3 Kadın adli yardım avukatları

Adalet sisteminin erkek egemenliği göz önüne alındığında, sorgulanabilirliğin boyutlarından biri de, kadınların adli yardım avukatları da dâhil olmak üzere adalet sistemine profesyoneller olarak katılımının önündeki engellerle yüzleşmek ve bunları kaldırmaktır. Araştırmanın katılımcıları, adli yardım sağlanmasına katılan kadın ve erkek avukatların sayısı arasında bir fark gözlemlememiştir.

4.3 Mevcudiyetle ilgili zorluklar

Adli yardım, ülkenin tamamında kentsel, kırsal ve ücra bölgelerde mevcut olmalıdır. Bu mevcudiyet unsuru, coğrafi olarak mevcut olan ve kadınların adli yardıma erişimini garanti altına almak için sürdürülebilir bir şekilde finanse edilen adli yardım altyapısını içermektedir. Bu da, kadın başvuru sahiplerinin mahremiyetini, güvenliğini sağlayabilecek ve onurlarını koruyabilecek mobil veya sabit altyapı demektir. Aynı zamanda, özellikle kadına karşı şiddet vakalarında, adli yardım başvuru sahiplerini kadınların ihtiyaç duyduğu diğer mevcut hizmetlerle ilişkilendirebilen bütünsel bir adli yardım anlayışının gerekliliği anlamına da gelir.

4.3.1 Coğrafi mevcudiyet

Türkiye genelinde hukuk konularında adli yardıma ilişkin adli yardım büroları ve cezayla ilgili de CMK bulunmaktadır. Ayrıca, barolar bünyesinde kadın hakları merkezleri, mülteci merkezleri, LGTB+ merkezleri, engelli merkezi ve çocuk hakları merkezleri gibi çeşitli merkezler bulunmaktadır. Özellikle kadın hakları merkezleri, kadınların adli yardım konusundaki farklı ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda adli yardım büroları ve CMK durum ve vakaya özelinde bu merkezlerle iş birliği yapmalıdır. Diyarbakır Barosu'ndan bir katılımcı, kendi kadın hakları merkezinin, kız çocuklarının adli yardıma erişimi konusunda çocuk hakları merkeziyle iş birliği yaptığını belirtmiştir. Ayrıca CMK'da görevlendirilecek kadına yönelik şiddetle ilgili davalarda da bu konuda eğitim almış olan kadın avukatlardan olmasına dikkat ettiklerini de belirtmiştir.

4.3.2 Kadın dostu adli yardım altyapısı

Katılımcılar, adli yardım avukatlarının polis karakollarında şiddet mağduru kadınlarla yaptıkları görüşmelerinde gizlilik sorunu olabileceğini ve adli yardım avukatlarının müvekkilleriyle görüşmek için özel bir alan talep edemeyebildiklerini belirtmişlerdir. Başka bir raporda da, adli yardım avukatlarının müvekkillerinin gizliliğine her zaman saygı göstermediğini ve bazı durumlarda istemeden güvenlik riskleri oluşturduğunu belirtilmiştir (UNDP, 2018). Ayrıca adli yardım bürolarının da fiziksel bakımdan yetersiz olduğu kadar, toplumsal cinsiyete duyarlı uzmanlarında olmadığını belirtmişlerdir.

4.3.3 Adli yardıma bütünsel yaklaşım

Adli yardım avukatlarının görevlerini kısıtlı bir şekilde algıladıkları, yalnızca mağduru ifadesi sırasında hazır buldukları ve kadınların sığınma evleri gibi sosyal hizmetlere gitmelerine veya bu hizmetlere bağlanmalarına yardımcı olma süreçlerinde yer almadıkları durumlarda şiddet mağdurlarına verilen CMK hizmeti konusunda endişeler dile getirilmiştir:

Şiddet mağduru kadınlar için görevlendirilen adli yardım avukatı, görevlerini yalnızca ifadenin alınması sırasında hazır bulunmak olarak görüyormuş gibi. Böyle avukatlar, kadın müvekkile karşı süreçle ilgili bilgi verme, hukuki danışmanlık, yönlendirme, barınma veya korunma gibi sosyal ihtiyaçlara yardımcı olma veya ifadesinin alınmasından sonra tavsiye veya bilginin devamlılığını sağlama görevi varmış gibi davranmamaktadır (UNDP, 2018).

4.4. Erişilebilirlikle ilgili zorluklar

Adli yardım erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirlik güvenli, uygun maliyetli ve kadınlar için fiziksel olarak erişilebilir olan ve kesişen veya bileşik ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kalanlar da dâhil olmak üzere kadınların ihtiyaçlarına göre uyarlanmış adli yardım bürolarını gerektirir. Erişilebilirliğin boyutları şunları içerir: adli yardım sunulması ve belge ve evrak işlemlerinin yanı sıra mahkeme giderleri için talep edilen ücretlerin düşük gelirli kadınlar için azaltılması ve yoksul kadınlardan alınmaması yoluyla adalete erişim önündeki ekonomik engellerin ortadan kaldırılması, tüm kadın grupları için uygun hedefli sosyal yardım faaliyetlerinin ve bilgilerin geliştirilmesi ve adli yardıma erişimi artırmak için internet erişiminin sağlanması. Ayrıca, erişilebilirliğin belirli yönleri mevcudiyetle ilgilidir— örneğin de adli yardım bürolarının fiziksel ortamının ve konumlarının kucaklayıcı, güvenli ve erişilebilir olmasının sağlanması gibi. Ayrıca bir dizi hukuki ve sosyal hizmet sağlayan adalete erişim merkezleri gibi bütüncül yaklaşımlar gerekmektedir. Farklı kadın gruplarının örneğin engelli kadınların adli yardıma erişimlerine özel önem gösterilmesi gerekliliğini de içerir.

4.4.1 Ekonomik engeller

Adli yardıma ihtiyaç duyan kadınlar için bir dizi ekonomik engel bulunmaktadır. Hukuk konularında adli yardım, kadınların bir gelir testine tabi tutulmasını gerektirir. Bu test, yeterince gelir düzeyine sahip olan ancak yine de hukuki hizmetlerin yüksek maliyetlerini doğrudan karşılayamayan veya aile gelirine erişimi olmayan kadınları kapsamamaktadır. Ayrıca, katılımcılar, adli yardıma hak kazanma kriterlerini karşılayan kadınların da adli yardıma erişimde birtakım ekonomik engellerle karşılaştığına dikkat çekmiştir. Örneğin bazı kadınlar toplu taşıma kullanacak paraları olmadığı için barolara gidememektedir. Ortaya çıkan bir diğer endişe de, bazı kadınların adli yardım avukatına para ödemek zorunda olduklarını düşünmeleridir. Bu araştırmamızın katılımcılarından biri şunları kaydetmiştir:

Ancak kadınların endişeleri, özellikle de bir avukata nasıl ödeme yapılacağına ilişkin mali endişeleri halen ele almamız gereken bir engeldir.

Araştırma, kadınlara adli yardım sağlandığı durumlarda bile kadınların mahkeme süreçlerine ilişkin bazı masrafları karşılamak zorunda kaldıklarını ortaya koymuştur. Bu husus, özellikle sığınma evlerinde kalan kadınlar için ciddi bir sorundur. Mahkemelerin düşük miktarda nafaka vermesi veya kocaya kadını ve çocuklarını olumsuz etkileyen bir para cezası vermesi bu durumu daha da kötüleştirmektedir. OGG katılımcılarından bazıları, erkeklerin kadınları para cezalarını ödemeye zorladığı bazı vakalardan söz etmiştir.

Kadınların adli yardıma erişimde karşılaştıkları en büyük zorluklardan biri de, özellikle avukat sayısının genellikle düşük olduğu kırsal alanlarda yaşayan kadınların genellikle evden ayrılmak ve adli yardım almak amacıyla seyahat etmek için gerekli olan mali ve pratik imkânlardan yoksun olmalarıdır. OGG katılımcılarından biri şunları söylemiştir:

İşin pratik yanları da var, mesela kadının çocukları varsa, bu zorlu hukuki işlemler sırasında çocuklarını nereye bırakacaklarına dair fikirleri yok. Nerede kalabileceklerine dair fikirleri yok. Bunu nasıl karşılayabileceklerine dair fikirleri yok. Bu işlemlerin ne kadar süreceğini bile bilmiyorlar. Haliyle, tüm bu tür belirsizlikler, kadınların adli yardıma erişimi açısından engel teşkil etmektedir.

4.4.2 Fiziksel engeller

Daha önce de belirtildiği gibi, şehir dışında yaşayan kadınların adli yardıma fiziksel olarak erişmelerinin önünde engeller bulunmaktadır. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Başvuruyu yapmak için il merkezine gitmeleri gerektiğini hep söylüyoruz ama köyleri bırakın ilçelerde yaşayanlar bile bunu karşılayamıyor ya da merkeze gidemiyor.

Bu araştırmaya katılanlar, adli yardım birimlerinin çalışma saatlerinin çok sınırlı olduğunu da belirtmişlerdir:

Yani adalete tabi iseniz, ancak mesai saatleri içinde hukuk hizmetlerine başvurabilirsiniz. Ama mesai saatleri dışında şiddet tabi kalıyorsanız, sizin için bir adli yardım bürosu yok.

4.4.3 Sınırlı adli yardım

Kadın şüpheliler ve sanıklar, mali uygunluklarına bakılmaksızın ücretsiz adli yardıma erişim hakkına sahiptir. Ancak, mali uygunluk kriterleri nedeniyle hukuk davalarında adli yardım sınırlı kalmaktadır. "Toplumsal Cinsiyete Dayalı şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları" (Kadın Dayanışma Vakfı, 2018) kılavuzunda şunlar belirtilmektedir:

Hukuk davalarında adli yardım sınırlıdır, ilgili masraflar mağdurlar için bir yük olabilmekte, mevzuatın dili pek çok kişi tarafından anlaşılamamakta ve dava açma süresi konusunda bilgi eksikliği nedeniyle hak kayıpları yaşanabilmektedir.

Sınırlı adli yardım hizmetinin diğer bir nedeni de btçeden kaynaklanmaktadır. Avukatlar, adli yardım için ayrılan btçenin yeterli olmadığından şikâyet etmektedir. Bu nedenle adli yardım büroları, boşanma veya ocuk velayeti gibi belirli hukuk davaları için yalnızca sınırlı sayıda başvuru sahibini dikkate almaktadır. OGG katılımcılarından biri şunları vurgulamıştır:

Evet, yakın zamana kadar doğrudan avukat tayin ediyorduk ama maalesef son yıllarda aldığımız taleplerin sayısı artmakta ve ne yazık ki talepleri karşılayamıyoruz. Ve ne yazık ki bu kadınları başka çözüm yolları bulmaları için adliyelere sevk etmemiz gerekiyor. Ve bu bizim mutlu olduğumuz bir şey değil. Ama ne yazık ki talebi karşılayamıyoruz ve mevcut btçemiz sadece boşanma davaları ve nafakalar için seferber edilebiliyor.

Yalnızca Ordu Barosu'ndan katılımcılar, Ordu'daki kadınların miras ve mülkiyet davaları ile boşanma ve velayet davalarında adli yardım almalarının onaylandığını belirtmiştir. Başka bir katılımcının da belirttiği gibi:

Umudumuz, dileğimiz her türlü talep ve başvurunun kabul edilmesi, ancak karşılaştığımız mali ve usulsel zorluklar nedeniyle bunu yapamıyoruz.

Bir diğer sınırlama da mahkemelerden kaynaklanmaktadır. Bu araştırmadaki bazı katılımcılar, adli yardım görevlendirmelerinin barolar tarafından onaylandığını, ancak daha sonra mahkemeler tarafından reddedildiğini belirtmiştir. Ancak bir başka katılımcı da şunları kaydetmiştir:

Adli yardım mekanizması kapsamında bir baro tarafından daha önceden bir avukat grevlendirmişse, bu kararımızın mahkeme tarafından reddedilmesi çok nadir olan bir şey diyebilirim.

4.4.4 Kadınların ihtiyaçları

Adli yardım büroları ve CMK, genel olarak özel olarak kadınların ihtiyaçlarına odaklanmamakta ve hizmetleri toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına dayanmamaktadır. Ancak kadınların ihtiyaçlarına yanıt veren baro kadın hakları merkezleri ve sivil toplu kuruluşları mevcuttur OGG katılımcıları, adli yardım avukatlarının kadınların ihtiyaçlarını anlamasını engelleyen iletişim sorunları veya psikolojik sorunların var olduğunu belirtmişlerdir. Bir katılımcı, adli yardım birimlerinin kadınlara ve avukatlara psikolojik destek sağlaması gerektiğini öne sürmüştür:

Kadınların adli yardıma başvurduklarında veya baroya geldiklerinde psikolojik durumlarının pek iyi olmadığını ve bunun da dikkate alınması gerektiğini düşünüyorum. Biz kadın avukatlar olarak gerçekten çok zor olan bu mesleğin içindeyiz ve bazen kadınların psikolojik durumlarından, genel olarak hayat hikayelerinden psikolojik olarak etkileniyoruz. şin

bu boyutu gerçekten işimizi yapmamızı engelliyor. Ve bazen kendimizi bu kadınlara aile üyeleri gibi davranırken buluyoruz çünkü onlara çok bağılı hissediyoruz. Bence adli yardım mekanizmalarında danışmanlık da içeren bir tür psikolojik destek de sağlanmalı.

4.4.5 Dilsel engeller

Kadınların adli yardıma erişim sürecinde dilsel engeller söz konusu olup, bağımsız tercüman bulunmaması nedeniyle aile ve arkadaşlara güvenmelerinin kadınlar için mahremiyet ve çevirinin yeterliliği açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğine dair endişeler mevcuttur. Katılımcı avukatlardan bazıları, özellikle mülteciler ve engelliler için farklı diller bilen personele ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Avrupa Komisyonu (2022), mülteci kadınların dil engeli nedeniyle adli yardıma erişimde karşılaştıkları zorluklara dikkat çekmiştir:

2021'de, 160 binden fazla göçmen gözüaltına alınmış ve bunların çoğu geri gönderme merkezlerinde iade prosedürlerine tabi tutulmuştur. Aynı dönemde, 2020'deki 945'e kıyasla yalnızca 849 göçmen ücretsiz adli yardımdan yararlanmıştır. Ücretsiz adli yardım programına ek olarak, geri gönderme merkezlerinde 16.003 göçmen avukatlarına erişebilmiş ve avukatlarıyla görüşebilmiştir. Geri gönderme merkezlerinde göçmenlerin anladığı dillerde etkili bilgi sağlanmaması, gözüaltında haklara erişimde önemli bir engel teşkil etmeye devam etmektedir. CPT standartlarına uyum, özellikle çocuklu ailelerin gözüaltına alınmasına karşı karine bağlamında mümkün olduğu kadar geliştirilmelidir.

4.4.6 Engelli kadınlar

Engelli kadınlar adli yardıma erişimde önemli sorunlar yaşamaktadır. Oysa, en başta Engelliler Hakkında Kanun Madde 3(f) kapsamında erişilebilirlik tanımlanmaktadır:

Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması

Bu düzenlemeler, aynı maddenin (j) bendinde belirtildiği şekilde de makul olmalıdır:

Engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirler.

Uygulamadaki adli yardım hizmetleri bu hükümlere uygun değildir. Ayrıca, bu araştırmanın katılımcıları, adli yardım avukatlarının genel olarak engelli kadınları konum ve ihtiyaçlarını dikkate almadıklarını belirtmişlerdir. Onlarla iletişim kurmakta sorun yaşamakta ve onlara sınırlı kapasiteye sahip kişiler gibi davranmaktadırlar. Katılımcılar, adli yardım avukatlarının engelli kadınların hakları ve ihtiyaçları konusunda özel eğitim almaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Engelli kadınların engelli erkeklere göre daha dezavantajlı konumda olduğu da katılımcılar tarafından gözlemlenmiştir. Ayrıca, fiziksel engelli ve fiziksel olarak adli yardım bürolarına erişimde zorluklarla karşılaşan yaşlı kadınlara yönelik kesişen faktörlere de özellikle değinilmiştir.

4.4.7 Kız çocukları

Kız çocuklarının adli yardıma erişimi konusunda da zorluklar mevcuttur. Kız çocuklarına adli yardım sağlanmasına ilişkin özel bir adli yardım yönergesi veya düzenlemesi olmadığı gibi, çocuklara yönelik belirli bir adli yardım bürosu da bulunmamaktadır. OGG katılımcılarından biri şunları belirtmiştir:

Çocuklara yönelik fiziksel ve cinsel istismar adli yardım merkezleri kapsamında değerlendirilmemektedir. Çocuklardan gelen başvurular adli yardım merkezlerinde değil,

çocuk hakları merkezlerinde çalışan gönüllü avukatlar tarafından ele alınmaktadır. Ve çocuklar travmalı şekilde geldikleri için çocuklarla onlar görüşme yapmaktadır. Bu nedenle çocukla görüşecek olan avukatın, çocuklarla görüşme konusunda bir tür eğitim almış olması gerekir.

Bu araştırmaya katılanlar ayrıca kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha dezavantajlı bir konumda olduğunu gözlemlemişlerdir. Bir katılımcı şunları vurgulamıştır:

Erkeklerden daha fazla korunmaya ihtiyaç duyuyorlar ve cinsel bir obje olarak görülmeleri daha sık yaşanan bir şey, bu nedenle kızlar daha fazla cinsel istismara maruz kalmaktadır.

Bu sorunu çözmeye ilgili öneri ve kendi deneyimleri Diyarbakır Barosu Kadın Hakları Merkezi'nden bir katılımcı tarafından dile getirilmiştir:

Çocuk Hakları Merkezi ve LGBTİ+ Hakları Merkezi ile birlikte çalışıyoruz.

Katılımcılar, farklı merkezlerin birlikte çalışmalarıyla problemin giderilebileceğine dikkat çekmişlerdir.

4.5 Adli yardımın kalitesiyle ilgili zorluklar

Adli yardım sisteminin kaliteli olması, adli yardımın tüm bileşenlerinin uluslararası yeterlilik, verimlilik, bağımsızlık ve tarafsızlık standartlarına uymasını ve zamanında sağlanmasını ve tüm kadınlar için toplumsal cinsiyete duyarlı sürdürülebilir anlaşmazlık çözümü sağlanmasını gerektirir. Adli yardım sistemleri ayrıca bağlamsallaştırılmalı, dinamik, katılımcı, yenilikçi pratik önlemlere açık, toplumsal cinsiyete duyarlı olmalı ve kadınların artan adalet taleplerini dikkate almalıdır. İyi kalite; kadınların erişimini ölçmek için göstergelerin benimsenmesini, yenilikçi ve dönüştürücü adli yardımın sağlanmasını ve gerektiğinde daha kapsamlı kurumsal reformlara yatırım yapılmasını ve toplumsal cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyet klişelerinden veya önyargılarından etkilenmeyen adli yardım sağlanmasına yönelik idari hükümlere sahip olunmasını içerir.

Adalet sistemi genelinde kadınlara yönelik eşitsizlikleri daha da besleyen yapısal adaletsizlikler mevcuttur. Türkiye'de adli yardımın yapısal eşitsizlik ve erkek egemen bakış açısının bir parçası olduğu göz önüne alındığında, kadınlar adli yardıma erişimde birçok kurumsal engelle karşı karşıya kalmaktadır. Aşağıda ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, Türkiye'deki devlet adli yardım sisteminin kurumsal bileşenlerinin çoğu, cinsiyete duyarlı bir adli yardım sunulmasını engellemektedir. Ancak olumlu açıdan bakılırsa, barolardaki kadın hakları merkezleri ve STK'ların bu durumu değiştirmeye çalıştığını belirtmek gerekir.

4.5.1 Bütçe sorunları

Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye'deki adli yardım sistemi, adli yardım avukatlarına ayrılan bütçeyle ilgili birtakım zorluklara sahiptir. OGG katılımcıları bu sorunlardan bazılarını dikkat çekmiştir. Bunlardan biri, adli yardım bütçesinin sınırlı olmasıdır. Türkiye'de devlet destekli adli yardım sistemi geçerli olduğu için, katılımcılar devletin adli yardım için yeterli bütçe ayırmadığını belirtmişlerdir. Adalet Bakanlığı'nın tahsis ettiği adli yardım bütçesi her yıl TBB tarafından duyuru şeklinde ilan edilmekte ve bu bütçe daha sonra her ilin baroları arasında dağıtılmaktadır. Örneğin 2021 yılında bu miktar 137.408.450,81 TL (Duyuru No: 2021/15), 2020 yılında 100.412.233,04 TL (Adli Yardım Ödeneği 2020) 2019 yılında 84.923.711,81 TL (Adli Yardım Ödeneği 2019), 2018 yılında 90.020.557,33 TL (Duyuru No: 2018/13), 2017 yılında ise 69.245.811,36 TL (Adli Yardım Ödeneği 2017) idi. Adli yardım ödeneği 2017 yılından 2021 yılına kadar kademeli olarak artmasına rağmen, halen adli yardım sisteminin ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme için net bir gereklilik olmaması gerçeğinin kadınları olumsuz etkileyebileceğine dair bir endişe mevcuttur. Ayrıca, OGG katılımcıları kırılğan gruplar için de ayrı bir bütçe olmadığını vurgulamışlardır. Katılımcılardan biri "Çocuklar için bütçe yok. Bunların hepsi gönüllü çalışmalar" diye belirtmiştir. Bu durum, aynı zamanda, mevcut gelir ve uygunluk testi kapsamında başvurusu uygun görülmeyen kadınlar için de geçerlidir.

4.5.2 Başvuru prosedürleri – Mali kriterlerle ilgili endişeler

Türkiye’de başvuru prosedürleri genellikle toplumsal cinsiyet bakımından nötr bir dil kullanılarak düzenlenmektedir. Bu, kadınların adli yardıma erişimlerinde yaygın bir hukuki engeldir. Örneğin, Hukuk Muhakemeleri Kanunu adli yardım için mali kriterlere yer vermektedir: “mahkeme ve yargılama masraf ve giderlerini önemli bir mali zorluk olmadan kısmen veya tamamen ödeyememek”. Bu hüküm, mahkemeler veya barolar olsun yetkililer tarafından öznel olarak uygulanmaya açık, oldukça muğlak şekilde ifade edilmiştir. Bu da, toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımına veya toplumsal cinsiyet gözlüğüne sahip olmayan karar alıcıların, kadınların adli yardıma erişimini engelleyen belirli ekonomik engelleri dikkate almayan kararlar alabileceği sonucuna yol açabilir. Ne yazık ki, OGG bulguları da bunu doğrular niteliktedir. Katılımcılardan biri bu sorunu açıkça şöyle dile getirmiştir:

Her şeyden önce, adli yardıma erişimin ilk adımı, ilk talebin kabul edilmesi ve ardından bir avukat görevlendirilmesidir. Maalesef bu ilk adımı aşma mücadelesi veren çok sayıda kadını var ve bu da yönetmelikteki bazı kısıtlamalardan kaynaklanıyor. Maalesef bazı kaynaklara sahip değiliz. Buna kadının, başvuru sahibinin banka hesabının olmaması vs. dâhil. Yani babasından kendisine miras kalan ve hiçbir maddi geliri olmayan bir kadın düşünün. Ve bu kadın resmi olarak mülk sahibi görülmesine rağmen nakit paraya erişimi yok, finansal kaynaklara erişimi yok. Dolayısıyla, bu tür bir mülkün resmî belgelerde yer alması, bu kadınların adli yardıma erişiminin önünde belirli bir engel teşkil etmektedir.

Aynı sorun diğer katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir:

Küçük bir arazi parçasına sahip olmak, bu kadınlar için adli yardıma erişmeye çalışırken bir engel teşkil ediyor.

Benzer şekilde bir başka katılımcı da şunları ifade etmiştir:

Bir kadının mülkü olması, paraya erişimi olduğu anlamına gelmez. Bu, tabii ki, bir kadının adli yardım erişim imkânını kötüye kullandığı anlamına da gelebilir. Ancak bir kadının mülkü olmasına rağmen finansal kaynaklara erişimi olmadığını da gösterebilir ve bu yüzden oldukça bireyselleştirilmiş bir yaklaşıma ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum... barolar yönetmeliği vaka bazında yorumlayabilir veya buna zorunlu olabilir.

Katılımcıların çoğu, kadın başvuru sahiplerinin mali durumlarının bağlamsal bir yaklaşıma ve toplumsal cinsiyete dayalı deneyimlerine göre gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. İlginç bir şekilde, bu araştırmadaki bazı katılımcılar, adli yardım barolarının bağlamsal bir yaklaşım sergileyerek bu tür başvuruları kabul etmeleri durumunda mahkemelerin bu kararları genellikle reddettiğini dile getirmiştir. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Ayrıca mahkemelerin bu talepleri, bu kadınların bu hukuki işlemleri karşılayabilecek durumda oldukları gerekçesiyle reddettiğini de görüyoruz.

Başka bir katılımcı da şunları kaydetmiştir:

Ama mahkemeler sorunlu... Bazen biz [kadın hakları merkezi] adli yardım başvurusu yaptığımızda, hâkimler bu başvuruları maalesef %60-70 oranında reddediyor. Hâkim, kadının herhangi bir parası varsa, bu erkek kardeşlerinin idaresindeki yeni miras kalmış bir arazi olsa bile, adli yardım başvurusunu kadın hakları merkezi tarafından kabul edilmiş olsa dahi reddedeceğini öne sürüyor.

Bağlamsal yaklaşım ve toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım büroları olsa bile, kanunda ve bütçede belirtilen gelir testine tabidirler. OGG katılımcılarından birinin belirttiği gibi, sınırlı adli yardım nedeniyle, yalnızca herhangi bir geliri olmayan kadın başvuruları kabul edilmektedir. Bu hususta bir katılımcı şu yorumu yapmıştır:

Bazen bir kadının kayıtlı bir işçi olduğunu görüyoruz, ancak geliri sadece çocuklarının eğitimini karşılamaya yetiyor. Ve tabii ki bu kadınların talebinin kabul edileceğini umuyoruz. Ancak kaynaklarımız çok sınırlı olduğu için, hiçbir kaynağı olmayan kadınlara öncelik vermemiz gerekiyor. Ve tabii ki meslektaşlarımızla hemfikirim, evrak işi, evrak miktarı gerçekten işleri zorlaştırıyor ve bir kadının banka hesabı veya başka herhangi bir mülkü olup olmadığını görmek için araştırma yapmamız gerektiği gerçeğine katılıyorum. Bu işlerin gerçekten yavaş gitmesine neden oluyor.

Katılımcılar, kısıtlayıcı adli yardım mali kriterlerinin kendilerini yalnızca herhangi bir geliri olmayan başvuru sahiplerini kabul etmeye zorladığını kabul etmektedir. Kadınların belirli bir miktar geliri varsa, ancak gerçekten bir avukata paraları yetmiyorsa, başvuruları reddetmek zorunda kalmaları alışılmadık bir durum değildir.

Dolayısıyla düşük gelirli veya mülkü olan ancak geliri olmayan ve hukuki yardım almaya gücü yetmeyen birçok kadının adalete erişiminin olmaması endişe vericidir. Bu araştırmanın katılımcıları, mevcut kriterlerin toplumsal cinsiyet gözlüğü kullanılarak incelenmesi ve bağlamsal ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşıma göre yorumlanması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, karar vericilere toplumsal cinsiyet konularında eğitim verilmesi gerektiğini ve toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme uygulamalarının tanıtılması gerektiğini öne sürmüşlerdir.

4.5.3 Bürokratik başvuru prosedürleri

Bürokratik prosedürle, özellikle de adli yardım başvurusu yapılırken gerekli olan belgelerin miktarıyla ilgili sorunlar da vardır. OGG katılımcılarından biri şunları belirtmiştir:

Onları adli yardım almaya yönlendiriyorsunuz ve çok sayıda belge isteniyor. Bütün bu belgeleri toplamak için bir yerden bir yere gitmeleri gerekiyor.

Katılımcılar genel olarak başvuru prosedürlerinin çok fazla belge gerektirmesinden ve bunun kadınlar için ağır bir yük olduğundan şikâyet etmişlerdir. Bazı katılımcılar, adli yardım başvuruları için standart bir form olmadığını gözlemlemiştir; aksine her baronun farklı başvuru formları vardır. Çok paydaşlı toplantıların katılımcılarından biri, bir baronun başvuru sahibi birinden on iki banka hesabının kaydını talep ettiğini belirtmiştir. Adalet Bakanlığı'nın son zamanlarda bu konuda değişiklikler getirdiğini belirtmek gerekir. Artık adli yardıma başvurmak isteyen kadınlar, bunu standartlaştırılmış bir başvuru formu kullanarak çevrimiçi olarak yapabilmektedir. Ancak, araştırma katılımcılarından bazıları tarafından dile getirilen bir diğer endişe de, bazı kadınların internet kullanmaması veya internete erişiminin olmamasıdır; bu da onların adli yardıma başvurmalarını zorlaştırmaktadır ve bazı adli yardım avukatları da çevrimiçi başvuru formundan haberdar değildir. Bir katılımcı, bu formda ayrıntılı ve karmaşık sorulara yanıt verilmesini gerektirdiğini ve bunun, genellikle haklarını veya bu soruları en iyi nasıl yanıtlayacağını bilmeyen kadın başvuru sahipleri için bir sorun olabileceğini belirtmiştir.

4.5.4 Adli yardım sistemine güven eksikliği

Katılımcıların dile getirdiği bir diğer endişe de, kadınların Türkiye'deki hukuk sistemine güvenmemeleri ve bu durumun adli yardım sistemine olan güvenlerini etkilemesidir. Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığı'nın özellikle şiddet mağduru kadınlara yönelik yaptığı ankette bu endişe bir engel olarak ortaya koyulmuştur.

4.5.5 Adli yardım sağlayıcılarının mesleki önyargıları ve toplumsal cinsiyet klişeleştirmeleri

“Adli yardım sağlayıcı” terimi, adli yardım davalarına görevlendirilen avukatlar ile karar vericileri, başvuruları kabul edenleri ve adli yardım sağlanmasına ilişkin görevi olan diğer kişileri kapsar. Tüm sağlayıcılar, adli yardıma erişim açısından kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. Bu araştırma, kadın hakları merkezine üye adli yardım avukatları ile adli yardım büroları ve CMK'daki adli yardım avukatları arasında farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Bir raporda (UNDP, 2018), adli yardım avukatlarının, şiddet mağduru bir kadının başına gelen talihsizlikten kendisinin sorumlu olduğunu varsaymak, müvekkilleriyle konuşurken kadınlar hakkında cinsiyetçi veya aşağılayıcı dil kullanmak, şiddet mağduru kadınları yalan söylemekle suçlamak; şiddet iddiasına rağmen kadınları evlerine dönmeye teşvik etmek veya müvekkillerine seçenek sunmamak ve müvekkillerinden talimat almamak da dâhil olmak üzere, kadın mağdurlara veya suçlananlara saygılı davranmamak suretiyle, müvekkillerine karşı sıklıkla kendi kültürel önyargılarını göre davranabildiklerini belirtilmiştir.

4.5.6 Toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitimi eksikliği

Adli yardım büroları, toplumsal cinsiyete duyarlı eğitim almış adli yardım sağlayıcılar açısından genellikle sınırlı insan kaynağına sahiptir. Türkiye’de kadınların adli yardıma erişimi konusunda adli yardım büroları ve CMK kapsamında toplumsal cinsiyete ilişkin herhangi bir eğitim programı bulunmamaktadır. Böyle bir eğitimin olmadığı göz önüne alındığında, OGG katılımcıların bu bürolardaki birçok adli yardım avukatının toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip olmadığı konusunda endişelerini dile getirmesi şaşırtıcı değildir. Katılımcılar, adli yardım bürolarına ve CMK’ye toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programının dâhil edilmesini önermiştir.

Kadın hakları merkezinden katılımcılardan biri, özellikle ceza davalarına bakmak için toplumsal cinsiyet duyarlılığı olan avukatlar bulmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Katılımcılardan biri şunları kaydetmiştir:

Neyse ki, kadına yönelik şiddet konusunda özel eğitim almış avukatlar bulmaya çalışıyoruz ve bu gönüllü avukatların desteğini almaya, tıpkı adli yardım mekanizmasının desteğini alabileceğiniz davalarda olduğu gibi cezai olarak da devam ediyoruz.

Baroların kadın hakları merkezleri, kadın başvuru sahipleri için toplumsal cinsiyet duyarlılığı gösteren adli yardım avukatlarının bulunmasında birincil rol oynamaktadır. Başka bir katılımcı da benzer bir strateji belirtmiştir:

Kadınların çoğu baroya geri dönüyor ve daha sonra bu özel davaları deneyim ve uzmanlığa sahip avukatlara sevk etmeye çalışıyoruz ve sonrasında onlarla çalışmaya çalışıyoruz.

Baroların kadın hakları merkezleriyle çalışan adli yardım sağlayıcıların toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını kullanma olasılıkları daha yüksektir. Araştırma katılımcıları, bu adli yardım sağlayıcıların toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi aldıklarını belirtmiştir. Bir katılımcı, “Kadın hakları merkezinde çalışanların kadın hareketleriyle ilgili farkındalığı yüksek” diye belirtmiştir. Bununla birlikte, kadın hakları merkezlerinden bazı katılımcıların toplumsal cinsiyet farkındalık düzeyi hakkında da bazı endişeler mevcuttur. Örneğin, bir katılımcı deneyimlerini şöyle paylaşmıştır:

Bu kadın birkaç kez adli yardımdan yaralanmıştı. Bir kez tamam, ikinci kez ... ve sonra üçüncü kez başvuru yaptı. Tabii ki ne olduğunu anlamaya çalıştık, sonra duruşmalar sırasında kocasından fikirlerini değiştirdiklerini ve boşanmayacaklarını duydum. Yani bu elbette hayal kırıklığı yarattı.

Bu ifade, istismarcısına geri dönen bir başvuranın eleştirilmesi suretiyle aile içi şiddetin dinamiklerinin anlaşılmadığını ortaya koyuyordu. Bir başka katılımcı da benzer şekilde şunları belirtmiştir:

Ama güncel bir örneği de sizinle paylaşabilirim ve bir başvuru sahibi bana yönlendirildi ve bir tarih kararlaştırdık. Sonra bana mesaj attı ve tamam, kocamla barıştık dedi. Boşanmayacağız. Sonra başka bir kadın bana sevk edildi ve aynı şey oldu. Fikrini değiştirdi ve devam etmek istemedi. Yani bu hep olan bir şey. Emin değilim ama burada bir örüntü var gibi geliyor. Kararları konusunda gerçekten inatçı değiller. Gerçekten ayakları üzerinde durmuyorlar ve bu kararların gerçekten devamını getirmiyorlar. Boşanma sebebinin ne olduğundan emin değilim ama barıştılar. Adli yardım için başvurular, bütün o evrakları topladılar ve sonra, fikirlerini değiştirdiklerini söyleyerek kelimenin tam anlamıyla beni test ediyorlar.

Bu ifadeler, kadın başvuranlara adli yardım sağlayan tüm avukatların eğitim alması ve yakın ilişkinin niteliğini kadınların ihtiyaçlarına göre dikkate alması gerektiğini göstermektedir. Başka bir katılımcı ise farklı şekilde yaklaşmıştır:

Ordu'da daha önce adli yardımdan yararlanmış kadınların talebini kabul ediyoruz. Tabii kadının psikolojik durumu, çocuğu varsa çocuklarının durumu gibi farklı kriterleri de göz önünde bulunduruyoruz. Tabii ki tüm bu yönleri dikkate alıyoruz. Tabii ki detaya girmeyeceğim ama bazen kadınlar tüm bu sosyolojik sorunlardan dolayı baskılara ve belirli kısıtlamalara maruz kalıyorlar ve maalesef bu zorlukların üstesinden gelmekte zorlanıyorlar ve önceden fikir değiştirmelerine rağmen birkaç kez başvuruda bulunuyorlar. Tabii ki başvuru aldığımızda genellikle olumlu düşünüyoruz, ama verdikleri örnek gibi ve başlangıçta bazı kadınlar bu düzenleme mekanizmalarını gerçekten kötüye kullanıyor ve böyle bir durum tespit edersek kararımızı tekrar gözden geçiriyoruz ve bu kadının gelecekte adli yardıma başvurmamasını sağlamaya çalışıyor.

4.5.7 Bütünsel adli yardım hizmetlerinin kapsam dışı olması

Araştırma katılımcıları genel olarak adli yardım sağlayıcılara müvekkillerini savunmak veya müvekkillerine bütüncül bir şekilde yardımcı olmak için yeterli zamanın verilmediğinden şikâyet etmişlerdir. Nitekim Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan raporda, adli yardım avukatlarının görevlendirilmesindeki gecikmelerin ve kendilerine verilen davalara ilgi göstermemelerinin birçok kadını başka avukatlar bulmaya yönelttiği ve bunun da maliyet doğuracağını belirtilmektedir. (Adalet Bakanlığı, 2017)

4.5.8 Adli yardım sağlayıcılarının görevlendirilmesine ilişkin zorluklar

Adli yardım sağlayıcılarla ilgili bir diğer sorun da adli yardımın daha az deneyimli avukatlar için bir iş kaynağı olarak görülmesidir. OGG katılımcıları, deneyimsiz veya az deneyimli avukatların kadınların ihtiyaçlarını karşılama kapasitesinin olmadığını belirtmiştir.

4.5.9 Kadın adli yardım sağlayıcıların tercih edilmesi

Katılımcılar, kadın adli yardım sağlayıcıları ile erkek adli yardım sağlayıcıları arasında farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Adli yardıma başvuran kadınlar, kadın avukatlarla çalışmak istemektedir. Kadın hakları merkeziyle bağlantılı olarak bir katılımcı şunları söylemiştir:

Avukatların hepsi kadın. Bir kadının merkeze gelip bir erkek avukata kendini anlatmasını istemiyoruz. Onlara erkekleri hatırlatacak herhangi bir şey olsun istemiyoruz.

Bir diğ er neden de erkek avukatların kadınlara karşı önyargılı oldukları ve kadın psikolojisi hakkında fikir sahibi olamayacakları endişesidir. Bir katılımcı ş unları belirtmiştir:

Erkek avukatlar kadın psikolojisini yeterince bilmiyorlar... Ataerkil bir toplumda yaşadığımız için ön yargılarla karşılaşılıyor. Dürüst olmak gerekirse, bir kadın avukatın boşanma davasını açması üç gün sürer. Erkek bir avukat söz konusu olduğunda, sana altı ay süre veriliyor. Eş ik altı aydır, bu nedenle erkek avukatlar bunu bazen bir aya, iki aya kadar geciktirir. Bu bir gerçek. Dürüst olmak gerekirse, bu tüm erkek meslektaş lar için geçerli değildir.

Araştırma katılımcıları, kadın avukatların kadınların davaları konusunda daha duyarlı olduklarını vurgulamıştır. Bir katılımcının da belirttiği gibi: "Kadın başvuru sahipleri, öncelikle kadın adli yardım sağlayıcılarla iletişim halinde olmayı tercih ediyor ve bu inanılmaz bir avantaj. Ve olumlu bir şey".

Katılımcılar, kadına yönelik ş iddet mağdurlarının genellikle kadın avukatlarla görüş tüklerini, ancak daha sonra boşanma davası açmak istediklerinde, adli yardım bürosunun adli yardım listesine göre bir erkek avukat görevlendirebildiğini belirtmişlerdir. Başvuru sahibi kadınların adli yardım sağlayıcısını seçme hakkı yoktur. Ayrıca, başvuru sahibinin talebi dikkate alınmadan adli yardım kuruluşları listesine göre avukat görevlendirmesi yapılmaktadır. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Ve bu davaların dağılımına gelince, avukatın cinsiyeti ile ilgili herhangi bir ayırım olduğunu gerçekten düşünmüyorum. Sadece bir sıra var, bir bekleme sırası var ve sonra avukatlar tek tek görevlendiriliyor, ... rakamlarda cinsiyet ayırımına ilişkin pek bir fark görmüyorsunuz.

Ancak katılımcılar adli yardıma başvuran kadınların sayısının erkeklere göre çok daha fazla olduğunu gözlemlemişlerdir. Bir katılımcı ş unları kaydetmiştir:

15 ila 20 arası başvuru alıyoruz, bu başvuruları alan nöbetçi avukat için de aynı. Dediğim gibi, çalışma saatleri sabah 9'dan akşam 5'e kadar ve bu 15 ila 20 kişinin en fazla üçü erkek oluyor diyebilirim.

Araştırmanın katılımcıları, adli yardım başvurularının çoğunun kadınlar tarafından yapıldığı konusunda hemfikirlerdir. Katılımcılardan biri ş öyle demiştir:

Buna erişmek için gerçekten destek aramıyorlar, kadın tekrar aradı... Erkekler gerçekten adli yardıma ihtiyaç duyuyorsa, tabii ki ofislerimize geliyorlar. Ancak çoğu zaman bir avukata ihtiyacı, herhangi bir türde adli yardıma ihtiyacı olan erkeklerin çoğu, adli yardım mekanizmasından geçmemeyi tercih ediyor. Avukatları veya başka kaynakları kendi başlarına bulmaya çalışıyorlar. ...dâhil oldukları hukuki işlemlerin çoğu genellikle borç veya istihdam konularıyla ilgilidir, bu yüzden bence bu cinsiyetten yapılan başvuruların sayısını etkileyen diğ er bir faktör de bu.

Diğ er bir katılımcı da erkeklerin genellikle çalış tıkları için gelir testini geçememe endişesiyle başvurmadıklarını belirtmiştir.

4.5.10 Kadın avukatların ayrımcılığ a maruz kalması

Bir başka endiş e de, adalet sisteminde çalışırken ayrımcı uygulama, karar ve davranış larla karşılaş an kadın adli yardım avukatlarla ilgilidir. OGG katılımcılarının bazıları ayrımcılığ a maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bir katılımcı ş unları kaydetmiştir:

... bazen günlük konuşmalar sırasında meslektaş larımızın doğrudan ayrımcılığ ıyla karşılaş ıyoruz. Kadın meslektaş ları hakkında konuşma biçimleri gerçekten ve gerçekten olumsuz. Bazen de diğ il. Günlük söylemleri içinde ne yaptıklarının farkında diğ iller. Dolayısıyla bu da her gün karşılaşt ığımız bir tür cinsiyet ayrımcılığ ıdır.

Başka bir katılımcı şunları söylemiştir:

Tabii ki mahkemede ayrımcılığa maruz kalabiliyorsunuz. Bazıları fiziksel bir tehdit içermez, ancak ses tonu bile gerçekten küçümseyici olabiliyor. Ve bazen mahkemede bulunan erkek avukatlar da gerçekten şiddet içeren ve ayrımcı söylemler kullanabiliyor. Ve bazen bunların mahkeme kayıtlarına geçmesini istiyoruz. Ancak taleplerimiz bazen reddedilmekte ve dikkate alınması gereken hukuki konular olarak değerlendirilmemektedir. Bu, tabii ki, avukatlar olarak gündelik temelde karşılaştığımız cinsiyet ayrımcılığı.

Bu durum, bazı katılımcıların kadın adli yardım avukatları olarak işlerini yaparken kendilerini güvensiz hissetmelerine neden olmuştur. Bir katılımcı şunları belirtmiştir:

... ve bu, soruşturma söz konusu olduğunda, işimizi gerçekten daha da zorlaştırıyor. Hukuki işlemler söz konusu olduğunda, bazen gerçekten, gerçekten adliyeye yalnız gitmekten korkuyoruz. Bir kadın avukat olarak, çoğu meslektaşımın da bu korkuyu paylaştığını biliyorum. Bazen meslektaşlarımızın bize eşlik etmesi gerekiyor ve bu destek mekanizmalarına, **geçici** destek mekanizmalarına sahibiz. Bazen kendimizi güvende hissetmek için beş ila on kişilik gruplar halinde gitme ihtiyacı hissediyoruz.

4.6 Çözüm yolu sağlanmasıyla ilgili zorluklar

Adli yardıma başvuran ve adli yardım verilmesine ilişkin karardan veya sağlanan adli yardım hizmetlerinin kalitesinden memnun olmayan kadınlar, sonuç olarak maruz kaldıkları her türlü zarar için anlamlı bir tazminat talep etme imkânına sahip olmalıdır. Bu unsur, etkili bir şikâyet mekanizmasına erişimi ve adli yardım hakları ihlal edildiğinde şikâyet, dilekçe veya tavsiye almak için belirli bir kurumun kurulmasının dikkate alınmasını içermektedir.

Türkiye’de adli yardım hizmetinin yönetim yapısında, kadınların sağlanan adli yardımın kalitesi hakkında şikâyetle bulunabilecekleri ayrı bir birim veya departman ya da şikâyet mekanizması bulunmamaktadır. Kadınların adli yardım hizmetinin kalitesi veya adli yardım avukatının kapasitesi hakkında ne zaman şikâyetle bulunabileceklerine (yani bunun ağır ihmal veya kasıtlı ayrımcı davranış gerektirip gerektirmediğine) dair net bir açıklama da mevcut değildir.

4.7 Adli yardım sisteminin hesap verebilirliğine ilişkin zorluklar

Adli yardım sistemlerinin hesap verebilirliği, kadınlara toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardımı garanti altına almak için adli yardım sisteminin işleyişinin takip edilmesi ve adli yardım avukatlarının faaliyetlerinin kanunları ihlalini engellemek amacıyla izlenmesi yoluyla sağlanacaktır. Bu unsur şunları içerir: adli yardım hizmetini gözlemek ve izlemek için bağımsız mekanizma, adli yardım sağlayanların sorumlu tutulması ve adli yardımdan faydalananların ve sağlayıcıların sayısına ilişkin cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler tutulması.

4.7.1 Şikâyet sistemi

Türkiye’de adli yardım sisteminin hesap verebilirliğiyle ilgili olarak, daha geniş bağlamda adalet sistemi ve kurumları için şikâyet mekanizmaları mevcuttur. Ancak bunların kullanımı özellikle küçük şehirlerde pek kolay değildir. Bir katılımcı şunları kaydetmiştir:

Tabii ki resmi yollarla şikâyetleri alabiliyoruz. Ancak kişisel tecrübelerime dayanarak söylüyorum, biliyorsunuz, özellikle küçük bir yerin barosunu temsil ediyorum. Savcı ya da hâkim hakkında şikâyetle bulunduğunuzda tabii ki bazı çekinceleriniz ve kaygılarınız oluyor çünkü ataerkil bir sistemin içindeyiz

ve bazen bir erkek figürünün otoritesini sorgulamak başlı başına bir meydan okuma olabiliyor, bazen de ciddiye alınmıyor.

4.7.2 Denetim

Türkiye’de kadınların adli yardıma erişimi bir yana, adalet sistemlerinin sorgulanabilirlik, mevcudiyet, erişilebilirlik, iyi kalite ve çözüm yollarının etkinliği ilkelerine uygunluğunu gözetleyecek ve denetleyecek bağımsız bir kuruluş bulunmamaktadır.

4.7.3 Veriler

Türkiye’de adli yardım sunumuna ilişkin veriler oldukça sınırlıdır ve bu sınırlı veriler tüm barolar tarafından toplanmamaktadır. Ayrıca bazı baroların verileri yalnızca adli yardıma başvuran kadın ve erkek sayısını içermektedir. Buna karşın, birkaç Baro detaylı bir şekilde veri toplamaktadır. Örneğin, Ankara Barosu Gelincik Merkezleri’nin kadına yönelik şiddetle ilgili bilgiler içeren veri toplaması, adli yardım sisteminin toplumsal cinsiyet duyarlılığını anlamak açısından oldukça önem arz etmektedir. Ancak bu yaklaşım, barolar tarafından kolay kabul görmemektedir. Muğla Barosundan katılımcı şunları belirtmiştir:

Baronun veri toplama görevi olmadığı ve veri toplamanın faydasız olduğu gerekçesiyle talebimiz reddedildi. Baroda gönüllü olarak görev yapan avukatlar olarak bu tavır bizi köstekliyor. Baro tarafından bu takip yapılmadığında “neler başardığımızı” anlayamayız. Dosyalarla baş başa kaldık. Gönüllü çalışma isteğimiz olumsuz yönde etkilenmektedir.

4.8 Özel vaka: Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarına ilişkin zorluklar

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddete - bir kadına kadın olduğu için yöneltilen veya orantısız bir şekilde kadınları etkileyen şiddete¹¹- maruz kalan kadınlar çok çeşitli adalet seçeneklerine erişim gerektirir— bunlara koruma programları, ceza adaleti çözüm yolları, aile hukuku konuları (örneğin boşanma, çocuk velayeti ve mal paylaşımı) ve hukuk yolları ve tazminat dâhildir. Çok sayıda uluslararası standart, kadına yönelik şiddet mağdurları için adli yardımın önemini vurgular. Kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin CEDAW Komitesi 35 sayılı kararında, devletleri mali yardıma ve ücretsiz veya düşük maliyetli yüksek kaliteli adli yardıma erişimi sağlamaya davet etmektedir. BM’nin Suç Önleme ve Ceza Adaleti alanında Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması için Model Stratejiler ve Uygulamaya Dönük Tedbirleri, devletleri, şiddete maruz kalan kadınların, ücretsiz hukuki yardıma erişim de dâhil olmak üzere, hukuk ve ceza adaleti sistemlerine tam erişimini sağlamaya çağırılmaktadır. Ayrıca, Ceza Adaleti Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin BM İlkeleri ve Yönergeleri, devletleri, suç mağdurlarına adli yardım sağlaması gerektiğini belirtmekte ve bunun neleri içermesi gerektiğine dair ayrıntılı kılavuzlar sunmaktadır. Buna ek olarak, BM Kılavuzu 9(c) suç mağduru kadınların ihtiyaçlarını özel olarak ele alır ve şunları belirtir:

Şiddet mağduru kadınlara adalete erişimlerini sağlamak ve ikincil mağduriyetleri önlemek için tüm hukuki işlemlerde adli yardım, danışmanlık ve mahkeme destek hizmetleri ve talep edildiğinde veya gerekli olduğunda hukuki belgelerin tercümesini de içerebilecek bu türden diğer hizmetler.

11 BM Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirgede kadına yönelik şiddet, “şiddet ister kamusal ister özel hayatta olsun bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma dâhil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme sonucu doğuran veya bu sonucu doğurması muhtemel olan, cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi” olarak tanımlanmıştır. Kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle ilgili CEDAW Genel Tavsiyesi No. 35 (2017), bu tür şiddetin bir kadına kadın olduğu için yöneltilildiğini veya kadınları orantısız bir şekilde etkilediğini vurgulamaktadır.

Türkiye’de kadınların adli yardıma erişimine yönelik tartışma, esas olarak, kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet bağlamında gelişmiştir. Katılımcılar, kadınların adli yardıma erişimi konusunu ele alırken, genellikle kadına yönelik şiddet mağdurlarıyla yaşadıkları deneyimlerden yola çıkmıştır. Türkiye’de adli yardıma başvuran kadınların çoğunun şiddet mağduru kadınlar olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu nedenle Raporun bu bölümünde özellikle kadınlara yönelik şiddet mağdurlarının adli yardımda karşılaştığı zorluklar üzerinde durulacaktır.

4.8.1 Türkiye’de kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin mevcut durumu

Bir dizi rapor ve anket, Türkiye’de kadınlara yönelik çeşitli şiddet biçimlerinin yaygınlık oranlarının yüksek olduğunu göstermekte olup, bunların en yaygın biçimlerine vurgu yapmaktadır: kadın cinayetleri ve aile içi şiddet. İçişleri Bakanlığı’na göre, 2022’nin ilk yedi ayında ülke genelinde 158 kadın cinayetlerine kurban gitmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2022). Ayrıca, kadınlar arasındaki düşük ifşa ve ihbar oranları da kadınların adalete erişimi dikkate alındığında endişe verici bir tablo sunmaktadır.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün 2014 tarihli bir araştırması da benzer bulgulara ulaşmış ve tüm gruplardan kadınların şiddet tehdidi altında olduğunu ve çoğu zaman bu eylemlere tek başlarına karşı durduklarını vurgulamıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2014). Kadınların sadece %11’i kurumsal bir mekanizmaya ancak şiddet dayanılmaz bir noktaya ulaştığında başvurmuştur. Kadınlar tarafından en çok bilinen kurumların emniyet/polis karakolları ve misafirhaneler/sığınma evleri olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, kadınların ifadelerinin alınmaması ve kadınların yetkililere ifade verirken yalnız olmaları atıfta bulunulan kurumsal sorunlar arasında sayılabilir. En az bilinen kurumlar arasında, adli yardım bürolarının yanı sıra ŞÖNİMLer bulunmaktadır.

Türkiye, kadına yönelik şiddetle mücadele için hukuki ve kurumsal bir çerçeve oluşturmuştur. Kadına yönelik şiddeti ele alan mevzuatın oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir, Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesi, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadeleye yönelik daha fazla mevzuat ve politikaların geliştirilmesinde büyük bir engel olarak görülmektedir ve şimdiden olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, katılımcılar mahkeme kararıyla koruma kararı almanın mağdurlar için daha zor hale geldiğini gözlemlemişlerdir. Ayrıca Avrupa Komisyonu’nun Türkiye 2021 Raporu’nda da bu endişeler yinelenmiş ve özellikle İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı’nın hazırladığı, Türkiye’nin en büyük ve önde gelen kadın hakları gruplarından biri olan, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele eden Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformunu (KCDP) kapatılmasını talep eden, iddianame endişe verici bulunmuştur.

6284 sayılı Kanun ve uygulama yönetmeliğine ek olarak, bakanlıkların ŞÖNİM yönetmeliği ve genelgeleri ve yargı kararlarının icrasını ve suç nedeniyle zarar gören kişilerin korunmasını öngören 10 Haziran 2020 tarihli Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi de bulunmaktadır. Bu kararname oldukça yeni olduğu için, uygulanmasına yönelik bir inceleme yapılmamıştır. Kararname’nin 7. Maddesinin kırılgan gruplara hizmet sunulmasını öngörmesi olumludur. Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı da kadına şiddetle mücadele konusunda genelge yayınlamıştır. Sığınma evlerinin sayısı artırılmış ve ilk adım merkezleri açılmıştır. 81 ŞÖNİM ve 347 Sosyal Merkez, Kadın Hizmetleri İrtibat Noktaları kurmuştur. Ayrıca, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün Valilikler aracılığıyla üstlendiği koordinasyon rolü, bu Müdürlüğün şiddet mağdurlarının can güvenliğine ilişkin risk değerlendirmesi de yapması açısından önem arz etmektedir.

Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddeti ele alan hukuki çerçeve ve yukarıdaki hizmetler mevcut olmakla birlikte, bu yasanın uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Polis Akademisi tarafından 2018 yılında hazırlanan bir rapor, merkezi yönetimin yerel şubelerinin tedbir alma konusunda daha aktif hale getirilmesi, hâkimler tarafından alınan tedbirler arasında tutarlılığın sağlanması ve standart süreçler ile eğitim ve bilgilendirme kampanyalarının gerekliliğine işaret etmiştir. GREVIO da şu sorunlara

dikkat çekmiştir: polis karakollarında mağdurlara yetersiz bilgi verilmesi, mağdurların yetkili mercilere yönlendirilmemesi, polisin cinsiyet klişelerine dayalı suçlamaları sonucunda yaşanan ikincil mağduriyet deneyimleri ve şiddet mağdurlarına ilişkin veri eksikliği. Bu zorluklar Covid 19 salgını sürecinde daha da artmıştır.

4.8.2 Kadına yönelik şiddet mağdurları ve bunların adli yardıma erişimleri

Şiddet mağduru kadınlar, adli yardıma erişimde herhangi bir kadının karşılaştığı daha genel zorluklara ek olarak, bazı özel engellerle karşı karşıyadır. Uluslararası Hukukçular Birliği (2022) tarafından yayınlanan Şiddet Mağduru Kadınların Adalete Erişiminde Temel İlkeler Şartı şunları ortaya koymaktadır:

Şiddet mağduru kadınların herhangi bir engel olmaksızın ve kolay bir biçimde adalete erişim ve gördükleri zarar karşısında etkili bir biçimde hukuk yoluna başvurma hakları vardır. Eğer yeterli maddi imkâna sahip değillerse, hukuki süreçte yetkin ve yüksek kalitede hukuki hizmetlere erişim ve kanuni temsil kadınların hakkıdır. Kadınlara her zaman, onurlarına ve özel yaşamlarının gizliliğine saygı çerçevesinde muamele edilmelidir ve kadınlar tekrar eden şiddet eylemlerinden korunmalıdır.

Bu Şart, baroların ve avukatların aşağıdaki konularda temel bir rol oynamasını öngörmektedir:

...koruma ve adli yardıma ihtiyaç duyan şiddet mağduru kadınların yanında olmaları ve şiddet mağduru bu kadınların ücretsiz adli hizmetlere ve adli yardıma etkin bir biçimde erişimini sağlanması.¹²

Türkiye’de bu Şartı, yalnızca İstanbul Barosu imzalamıştır.

4.8.2.1 Mağdurun tüm hukuki ihtiyaçlarına yönelik zayıf yanıtlar

OGG katılımcıları, baroların genellikle kadına yönelik şiddet mağdurlarına öncelik verdiğini ve adli yardım ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını kaydetmiştir. Ancak kadınların hukuki ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı incelenirken, 6284 sayılı Kanun kapsamında başvuruda bulunan başvuru sahipleri ile diğer adli yardım ve CMK ihtiyaçları arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir. Barolarda, 6284 sayılı Kanun kapsamında koruma tedbiri başvurularını genellikle kadın hakları merkezleri tarafından değerlendirilmektedir. Bir katılımcı, “Başvuru yaptıklarında, kendilerine hemen bir avukat atanıyor” demiştir. Ancak bir ceza davası veya boşanma davası söz konusuysa, kadın hakları merkezleri genellikle mağdurları CMK veya adli yardıma göndermektedirler. Bu bağlamda şiddete uğrayan kadına 6284 çerçevesinde atanan avukat ile CMK çerçevesinde atanan avukat farklı olabilmektedir.

Baroların uygulamaları bölgeler arasında farklılık göstermekte olup, bir baroda şiddet mağduru kadınların hukuki meselelerle ilgilenmesi için üç farklı avukat görevlendirilebilirken, başka bir baroda tüm işlemler için aynı avukat görevlendirmeye çalışmaktadırlar. Kadın mağdurların hukuki ihtiyaçlarına verilen bu yanıt, birkaç nedenden dolayı endişe vericidir. İlk olarak, mağdur, hikayesini farklı avukatlara tekrar tekrar anlatmak zorunda kalmaktadır. İkincisi, daha önce de belirtildiği gibi, kadın hakları merkezlerindeki avukatlar, CMK veya adli yardım bürolarındaki avukatların aksine, genellikle kadın olup, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitilmiş ve toplumsal cinsiyete daha duyarlıdır. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Baronun kadın hakları merkezi çok köklü bir merkez aslında tam bir makine gibi ve kadın hakları merkezlerinde çalışan kişilerin kadın hareketleri gibi konularda farkındalıkları yüksek olduğu için oldukça donanımlıdır.

¹² Şart için bakınız: <https://www.uianet.org/en/news/charter-fundamental-principles-access-justice-women-victims-violence> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

Bu husus, kadın mağdurların, 6284 Sayılı Kanun kapsamındaki koruma tedbirleri için başvuruda bulunurken adli yardım konusunda toplumsal cinsiyete daha duyarlı bir deneyim yaşadıkları, ancak diğer hukuki ihtiyaçlarında farklı muameleyle karşılaştıkları anlamına gelmektedir.

4.8.2.2 Kadın hakları merkezlerine yönelik yüksek talep

Baroların kadın hakları merkezleri, kadına yönelik şiddet mağdurlarının desteklenmesinde aktif rol oynamaktadır. Genel olarak kadınları hakları konusunda bilgilendirmekte ve 6284 sayılı Kanun kapsamındaki başvuruların değerlendirilmesinde yer almaktadırlar. Bu merkezler aynı zamanda kadınların ihtiyaçlarına da odaklanmaktadır. Katılımcılardan biri şunları belirtmiştir:

Kadınlara ekonomik zorluklarını, kaç çocuk sahibi olduklarını ve neden tüm şiddet unsurlarını, belki fiziksel, ekonomik, cinsel vb. tüm şiddet türlerini ortadan kaldıramadıklarını onlara soruyoruz. Bir kontrol listesi mevcut, kadınlardan doldurmasını istediğimiz bir form var ve bu formu her yıl geliştiriyoruz.

Kürt kadınlarına yönelik ırkçılıktan bahseden bir diğer katılımcı, bu kadınların yargı sürecinde çeşitli ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir. Katılımcılar ayrıca kadın hakları merkezleriyle ilgili bazı zorluklara, özellikle bu merkezler çok sayıda başvuruyu uğraştığına dikkat çekmiştir. Bazı katılımcılar, baroda kadına yönelik şiddet için ayrı bir birim olması gerektiğini savunmuş, şiddet mağduru kadınlara yönelik uzmanlaşmış hizmetler için iyi bir uygulama olarak Gelincik Merkezi örneğine atıfta bulunmuştur (ek 2'de daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır).

4.8.2.3 Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin dinamikleri hakkında özel eğitim

Kadın hakları merkezlerinden katılımcıların belirttiği belirli zorluklar, iletişim sorunlarıyla ilgilidir. Bir katılımcı şunları söylemiştir:

Kadınlar bize gelip başvuru yaptığında gerekli desteği sağlamak için elimizden geleni yapıyoruz. Ama sorun kadınların bizimle iletişim kurmasını sağlamak çünkü bazen o kadar çaresiz kalıyorlar ki şiddete maruz kaldıklarını bile görmüyorlar. İstismarın farkında bile değiller. Şiddetin farkında bile değiller. Ve bu kadınların bizimle iletişime geçmesini engelleyen de bu. Elbette baroyla iletişime geçtiklerinde bizim verebileceğimiz her türlü desteği alıyorlar.

Katılımcıların belirttiği bir diğer zorluk da, hukuki işlem başlatmaları halinde korunma garantisi isteyen kadınların beklentilerinin yüksek olmasıdır. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Her şeyden önce şiddete maruz kalan kadın sayısı çok yüksek. Şunu bilmek istiyorlar şiddete karşı ne kadar korunacaklar. Ne ölçüde korunacaklar. Elbette hukuken asgari düzeyde neler yapılabileceğini anlatıyoruz ama onlara hayatlarını kurtaracağımızın tam garantisini veremiyoruz. Bu yüzden çok endişeliler ve korku içindeler.

Katılımcılardan gelen bu yorumlar, kadın hakları merkezlerinin, kadına yönelik şiddet mağdurlarına daha tam olarak yardımcı olabilmeleri için travma konusunda bilinçli görüşme teknikleri ve şiddetin dinamiklerini anlama konusunda deneyimli uzmanlara da ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

4.8.2.4 Toplumsal cinsiyet klişelerine dayalı görüşler

Baroların kadına yönelik şiddet mağdurlarına görece olumlu yaklaşmasına karşın bazı endişeler de var. Her şeyden önce, birçok kişi hala kadına yönelik şiddet sorununu bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu olarak değil, bir kadın sorunu olarak görme eğilimindedir. Bu nedenle, kadına yönelik şiddet

mağdurlarını savunmaktan kadın avukatların sorumlu olduğu görüşü hala mevcuttur. İkinci olarak, kadın hakları merkezleri dışında toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım olmadığı için, adli yardım büroları ve CMK tarafından görevlendirilen görevliler, genellikle toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin dinamiklerine ve travmanın şiddete uğrayanların davranışları üzerindeki etkisine aşina değildir. Bu tür adli yardım sağlayıcılarla çalışan mağdurların ikincil mağduriyet yaşamalarına veya adli yardım sisteminin kendisi tarafından yeniden mağdur edilmiş hissetmelerine neden olabilir. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Eğer adli yardımdan faydalanan bir kişi, ki burada kadınlardan bahsediyoruz, deneyimden memnun değilse, bu kadın toplumsal cinsiyet önyargılarına veya klişelerine maruz kalmıştır.

4.8.2.5 Kadın adli yardım avukatlarına yönelik muamele

Kadın adli yardım avukatları da ayrımcılığa ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalabilmektedir. OGG katılımcıları, erkek egemen adalet sistemi göz önüne alındığında adli yardım avukatları olarak işlerini yapmalarının zor olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca erkek avukatlar, kadına yönelik şiddet içeren davaların kadın avukatlar tarafından görülmesi gerektiğini düşünmektedir. Bununla da kalmayıp, kadın avukatların bu davaları gönüllü olarak yapması gerektiğine dair bir inanç var. Bu yaklaşım kadın avukatlar için ciddi bir dezavantaj oluşturmaktadır.

Katılımcılar, genel olarak, toplumdaki bu şiddetle mücadele etmenin bir yolu olarak kadına yönelik şiddete uğrayanlara adli yardım sağlama konusundaki tutkularını ve bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Şiddete uğrayanları önemsemektedirler ve onlar için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmaktadırlar. Bu duruş da, erkek egemen hukuk mesleğini değiştirmeyi ve soyut ve tarafsız hukuk kuralları ile fiili avukatlık deneyimi arasındaki ikileme meydan okumayı amaçlayan feminist/aktif avukatlığın tipik bir örneğidir.

4.8.2.6 Devlet destekli adli yardım yerine STK'lara güvenmek

Türkiye'de kadınlara ve kız çocuklarına hukuki destek sağlayan STK'lar mevcut olup, bunların çoğu, engelli kadınlar gibi marjinalize edilmiş kadınların sorunlarına duyarlıdır.¹³ Kadınlara hukuki destek sağlayan STK'ların yer aldığı OGG'lerden katılımcılar, kadınları adli yardım birimlerine göndermeyi tercih etmediklerini belirtmişlerdir. STKlar, bunun yerine, şiddete uğrayanları kendi avukatlarını kullanarak desteklemeye çalışmaktadır. Bunun nedenleri arasında şunlar yer almaktadır: devlet destekli adli yardımın tesis ettiği usule ilişkin engeller ve adli yardım sağlayıcılarına duyulan güven eksikliği. Bir katılımcı şöyle belirtmiştir:

Aktif ve etkili destek sağlayamıyorlar.

Başka bir katılımcı da şunları kaydetmiştir:

Kadınlar için üç sığınma merkezimiz ve ayrıca 10 kadın merkezimiz bulunuyordu. Bunlar, kadınların şiddet mağduru olduklarında belirli bir korumaya sahip olmalarını sağlıyorlardı. Ve bu merkezler kadınların genel olarak adalete erişim için adli yardım süreçlerine erişimini de sağlıyordu. Bütün bu merkezler kapatıldı ve kapatılmayan bir iki merkez de tam olarak faaliyet göstermiyor. Bu yüzden bu derneği kurduk ve aldığımız başvuru sayısı inanılmaz. Cinayetlerden bahsediyoruz. Hayatını kaybeden kadınlardan bahsediyoruz. Ve bu insanlar gerçekten aciz, umutsuz ve çaresiz durumda.

STK'lar bu nedenlerden dolayı kadınların adli yardıma olan ihtiyaçlarına odaklanmaya gerekli görmüştür.

13 STK'lar şiddet mağduru kadınlar hakkında engelli kadınlar ve LGBTBI+ bireyler gibi farklı bakış açılarını kapsayan çok sayıda rapor hazırlamıştır: Ayrımcılık İzleme Platformu, Engelli Kadın Derneği, Mor Çatı Kadın Sığınma Evi Vakfı , Pembe Hayat, Kadın Dayanışma Vakfı.

5. Sonuç: Bulgular ve öneriler

Bu bölüm, araştırmadan elde edilen bulguları ve Türkiye’de kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardıma erişiminin nasıl artırılacağına ilişkin önerileri ortaya koymaktadır.

5.1 Bulgular

Türkiye’de adli yardıma erişim konusunda sorunlar mevcuttur. Raporlar, Türkiye’deki adli yardım sisteminin karmaşık ve sorunlu yapısını ve sunulan hizmetlerin kalitesini tekrar tekrar eleştirmektedir. Kadınların adli yardıma erişimi söz konusu olduğunda bu sorunlar daha derin ve karmaşıktır. Bu rapor, kadınların adalete erişimiyle ilgili CEDAW Komitesi 33 sayılı Kararının birbiriyle ilişkili altı unsurunu kullanarak kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardıma erişimde karşılaştıkları zorlukları analiz etmiştir. OGG’lerden toplanan bilgiler, çok paydaşlı toplantılar ve çevrimiçi bir anket, Türkiye’de kadınların adalete erişimde karşılaştıkları süregelen engelleri tartışan mevcut raporların ve çalışmaların incelenmesine derinlik katmıştır. Önemli eksikliklerin altını çizen, 2022 tarihli en son CEDAW Türkiye Komitesi Raporu özellikle dikkat çekicidir:

- çoğu kadın ve kız çocuğunun hukuki okuryazarlığı yoktur;
- hem ekonomik hem de maddi olarak sınırlı adli yardım kapsamı, bu da asgari ücreti alan kadınların adli yardımdan yararlanamamasına neden olmaktadır;
- uygunluğu kanıtlamaya yönelik prosedürün hantal olması;
- özellikle Kürt kadınlar, diğer azınlıklara mensup kadınlar ve mülteci kadınlar olmak üzere adalet arayan kadınların karşılaştığı dil engelleri;
- kolluk kuvvetleri ve hukukçuların kadın hakları konusunda sınırlı bilgisi.

5.1.1 Beş temel bulgu

Kadınların toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardıma erişimini sağlamaya yönelik gerekliliklerde birtakım eksiklikler olduğu kabul edilmektedir. Türkiye’deki Anayasa ve hukuki çerçeve kapsamında onaylanan ve şekli ve fiili eşitlik gerektiren eşitlik ilkesine rağmen, gerçek şu ki, bu eşitlik ilkesi Türkiye’deki adli yardım sistemine ve kadınlara yönelik sonuçlara yansımamaktadır. Bu araştırmanın aşağıda ele alınmış olan beş temel bulgusu, kadınların adli yardıma erişimde karşılaştıkları zorluklara katkıda bulunan faktörlere ilişkin saptamaları yansıtmaktadır.

İlk bulgu

Türkiye’de adli yardım sistemini belirleyen ulusal hukuki çerçeve karmaşık ve parçalı olup, ikincil adli yardım farklı kanunlarda yer almakta ve birincil adli yardıma ilişkin hükümler düzenleyen özel bir kanun bulunmamaktadır. Bu parçalı yaklaşıma ek olarak, hükümler toplumsal cinsiyet bakımından nötr bir dil kullanılarak çerçevelenmiştir. Adli yardımın sağlanmasına ilişkin temel kanunlarda (Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu) cinsiyete ilişkin özel düzenlemeler olmadığı gibi, adli yardımın verilmesine ilişkin toplumsal cinsiyete duyarlı kurallar da bulunmamaktadır. Ayrıca, cinsiyetten bağımsız hükümlerin kadınları nasıl olumsuz etkileyebileceğine dair herhangi bir kabul veya anlayış yoktur.

Şiddet mağduru kadınlara yönelik adli yardıma ilişkin özel politikaların yanı sıra, özel adli yardım kurallarının olması umut vericidir. Bu, Türkiye’nin dört ulusal eylem planını, özellikle de kadınların adalete erişimi için açık önlemler ortaya koyan 2021-2025’i kapsayan planını içermektedir. Ancak, şiddete uğrayanın diğer tüm hukuki ihtiyaçlarını değil, korunma ihtiyaçlarını karşılama konusundaki kapsam

dardır. Ayrıca, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, kadınların adalete erişimini olumsuz şekilde etkilemektedir.

Hukuki çerçevede cinsiyete özgü hükümlerin bulunmaması, adli yardım sağlayan kurumlar ve bu kurumların kadın ve kız çocuklarının adli yardıma erişimini toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde bilgilendirme ve destekleme yükümlülükleri üzerinde sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyete duyarlı hukuki hükümlerin olmaması, adli yardım sağlanması için toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçe süreci oluşturma zorunluluğunun olmadığı anlamına da gelmektedir. Bu da erkek egemen hukuk sisteminin kadınlara yönelik yapısal adaletsizlikleri ve engelleri sürdürmesine ve beslemesine izin vermektedir.

İkinci bulgu

Kadınların ve kız çocuklarının adli yardım başvurusunda ve adli yardım sürecinde karşılaştıkları zorluklar, başvuru aşaması ve başvuru aşaması sonrası olmak üzere iki aşamada ele alınabilir.

Başvuru Aşaması, kadının adli yardıma başvurup başvurmayaya karar vermesi ve adli yardım için fiili başvuru prosedürü ile ilgilidir.

Araştırma, kadınların adli yardıma başvurmayaya karar vermelerine yönelik bile birçok engelin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Katılımcıların da belirttiği gibi, kadınların adli yardım sağlayıcılara başvurması kolay değildir. Kadınların çoğu adli yardım, adli yardım alma hakları, nereye gidecekleri veya nasıl başvuracakları konusunda bilgi sahibi değildir. Ayrıca, kadınları hakları konusunda bilgilendirmekle yükümlü olan devlet kurumları bunu her zaman yapmamaktadır. Örneğin, şiddet mağduru kadınlar genellikle karakollardan yardım isterler; ancak katılımcılar, polis memurlarının kendilerine adli yardım hakları konusunda her zaman bilgi vermediklerini belirtmişlerdir. Adli yardım hakkında bilgi sahibi olsalar bile, kadınların çoğu başvuruda bulunmamaktadır. Bu da, coğrafi, ekonomik ve sosyal, dilsel gibi birtakım engellerin yanı sıra adalet sistemine olan güven eksikliğinden kaynaklanabilmektedir. Bir katılımcının da özetlediği gibi:

Bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Bir kadının adli yardıma başvurması için bir devrim olması gerek, zira düşünsenize bu kadının şiddet ve baskıyla dolu bu ataerkil sistemde sıkışıp kalmıştır. Bu kadınların bakış açılarında devrim yaratmaları ve adli yardım arayabilmeleri gerekiyor. Bu devrimi tanımamız ve bir kadının adli yardım aramaya karar vermesi için ne kadar güç gerektiğini anlamamız gerekiyor.

Bu engeller, bölgeye ve bölgenin büyüklüğüne ve şehirlerin kırsal alanlardan ne kadar uzak olduğuna bağlı olarak farklılık göstermektedir. Ek olarak, bu engeller, çok büyük dil engelleri olan mülteci kadınlar ve özellikle kamuoyunu bilinçlendirme materyallerinde hedef alınmayan veya düşük okuryazarlık oranlarına sahip diğer dezavantajlı gruplar gibi birden fazla ayrımcılık faktörüyle karşı karşıya kalan kadınlar için daha da kötüleşebilmektedir.

Bir kadın adli yardıma başvurmayaya karar verirse, yargı sistemi içinde engellerle karşılaşmaktadır. Başvuru prosedürlerinin kendisi, kadınlar için zorluklar içermektedir. Bunlara, başvuru için gerekli belgelerle ilgili ağır yük, sınırlı adli yardım ve mali kriterlerin karşılanmasıdaki zorluklar dâhildir.

Başvuru Aşamasından Sonrası: Buradaki engellerin çoğu, adli yardım avukatlarının muamele, davranış ve tutumlarından kaynaklanmaktadır. 6284 sayılı Kanun kapsamında koruma tedbiri başvurusunda bulunanlar için, baro kadın hakları merkezlerine üye adli yardım sağlayıcılar toplumsal cinsiyete daha duyarlıdır, toplumsal cinsiyet konusunda özel eğitime sahiptir ve daha zamanında adli yardım sağlamaktadır. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Ve bize ulaştıklarında, kovuşturma prosedürlerini hızlandırabiliyorlar ve ardından avukat ataması için geri geliyorlar.

Ancak endişe verici gelişmelerden biri de, kadınların adli yardım başvurusunun baronun adli yardım

bürosu tarafından kabul edilse bile mahkeme tarafından kabul edilmeme ihtimaline ilişkin. Bir katılımcının belirttiği gibi “adli yardım talebi baro tarafından kabul ediliyor ancak mahkeme bu talebi reddediyor veya kabul etmiyor”.

Üçüncü bulgu

Kadınlar ve erkeklerin adli yardım ihtiyaçları farklıdır. Genel olarak adli yardım başvurularının çoğunluğu kadınlar tarafından yapılırken, ceza davalarında başvuruların çoğunluğu erkekler tarafından yapılmaktadır. Hukuk konularında adli yardım bürosunda çalışan bir katılımcının da belirttiği gibi:

Başvuruların yüzde 70’inden fazlası kadınlardan geliyor. Ve başvuruların çoğunun yalnızca mülteci olan erkeklerden geldiğinin altını çizmek isterim. ... Ayrıca boşanma davalarında adli yardım başvurularının çoğu kadınlardan geliyor. Boşanma davalarında erkeklerin de adli yardım talebinde bulunduğu çok özel dava davaları vardır. Ama çoğunluğun kadın olduğunu söyleyebilirim.

Başka bir katılımcı şunları gözlemlemiştir:

Tabii ki ceza davalarında erkeklerden gelen başvuru sayısı daha fazladır. Elbette bu ceza davalarının mağdurlarından veya hayatta kalanlardan gelen, özellikle çocuklarla ilgili birçok başvuru görüyoruz. Ama yine de başvuruların çoğu erkeklerden geliyor.

Adli yardım ve CMK, gerekli ölçütlere tabi tutulan ve bunları karşılayan hem kadın hem de erkekler için resmi olarak erişilebilir olsa da, gerçek şu ki, pratikte kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaçları ve durumları nedeniyle, adli yardım alan erkeklerin çoğu cezai adli yardım almakta ve gelir testinde geçmek zorunda değilken; çoğu kadın adli yardımdan faydalanmakta ve bu nedenle adli yardım için mali açıdan uygun olduklarını kanıtlamak amacıyla bir gelir testinden ve bürokratik prosedürlerden geçmek zorunda kalmaktadırlar. Bu yaklaşım, aile hukuku konularına (özel alan) karşısında cezai konularda adli yardıma (“kamusal alan”) öncelik vererek, bunu mali koşullardan bağımsız şekilde erişilebilir hale getiriyor gibi görünmektedir. Özgürlükten yoksun bırakma olasılığını, çocuk velayetinden olası yoksun bırakmadan daha önemli olarak değerlendirerek, böyle bir seçimin geleneksel değerleri yansıtmadığını düşünmek önem arz eder.

Dördüncü bulgu

Bu araştırmaya katılan kadın avukatlar genellikle toplumsal cinsiyet konusunda eğitilmiş ve kadın avukatların, kadın hakları merkezlerinin ve STK’ların adalet ve adli yardım sistemlerinin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesinde oynadığı kilit rolün altını çizdiler. Erkek egemen bir hukuk mesleğinde kadın avukat olmanın ne kadar zor olduğunu kaydettiler. Erkek avukatlar, kadınların hukuki ihtiyaçlarını ve hukuki yardım alma haklarını bir kadın sorunu olarak görme eğilimindedir ve kadın avukatların bu hizmeti gönüllü olarak vermesi gerektiğine inanabilmektedirler. Ayrıca, bazı katılımcılar kendilerinin de yargı sürecinde ayrımcı uygulamalara maruz kalabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu da kadın avukatların ihtiyaç sahibi kadınlara adli yardım sağlamanın önündeki bir başka engeldir.

Beşinci bulgu

Toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardım sağlanmasında bir bütünlük yoktur ve Türkiye’deki kadınların ihtiyaçlarını etkin bir şekilde ele almak için adli yardım sistemini değerlendirme ve izleme kapasitesi mevcut değildir. İşin aslı, Türkiye’de adli yardım sağlanmasına ilişkin standartlaştırılmış bir prosedür veya cinsiyete göre ayrıştırılmış kapsamlı veri toplamanın sağlanmasına dair bir gereklilik bulunmamaktadır. Bazı baroların adli yardımın sınırlı kapsamını genişletmeye çalışması ve bazı baroların mali kriterleri kadınların gerçeklerine göre esnek ve geniş şekilde yorumlaması umut verici olsa da, bazı barolarda bu yapılmamakta olup, bu konuda tüm baro birliklerine kapsayan herhangi bir gereklilik veya yönerge bulunmamaktadır.

5.1.2 SWOT Analizi

SWOT analizi, proje planlamasıyla ilgili güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri tanımlayan bir durum analizidir. Bu araştırmadan ortaya çıkan ana noktaların ek bir özetini sağlamak için buraya dâhil edilmiştir.

Güçlü Yönler

- Barolarda adli yardıma destek olabilecek ve toplumsal cinsiyet duyarlılığını artıracak kadın hakları merkezlerinin bulunması.
- Kadın şüpheliler, tutuklular ve mağdurlar için cezai soruşturma ve kovuşturma aşamasında kapsamlı cezai hukuki yardıma sahip olmak.
- Adli yardım hizmetleri konusunda kadınları bilgilendirmekle görevli kurumlara sahip olmak.
- Kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için özel kuruluşlara sahip olmak (örn. Gelincik Merkezi).
- Adli yardım sisteminde şiddet mağduru kadınlara öncelik vermek.
- Adli Destek Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin olması
- Ceza davalarında müdafî ve avukatların ücretlendirilmesi için mali uygunluk kriteri olmaması.
- Adli yardıma erişimlerini desteklemek için farklı kadın ve kız çocuk grupları için özel merkezlere sahip olmak (çocuk hakları merkezleri, mülteci merkezleri gibi).
- CEDAW'ın ve diğer ilgili uluslararası anlaşmaların Anayasa 90. Madde gereğince kanunların üstünde olması
- Zayıf yönler
- Hukuk politikalarında ve avukatların eğitiminde toplumsal cinsiyet duyarlılığının olmaması.
- Kadınların adli yardıma erişimine ilişkin özel bir yasa veya politika olmaması.
- Adalet sektörü veya adli yardımla ilgili bir toplumsal cinsiyet politikası olmaması.
- Adli yardım avukatları için toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi şartı olmaması.
- Adli yardım avukatı olmak için toplumsal cinsiyetçi yaklaşım şartı olmaması.
- Denetim mekanizmalarının ve yeterli adli yardım istatistiklerinin olmaması.
- Hukuk davalarında adli yardım başvurusunda bulunanların mali durum analizi konusunda toplumsal cinsiyetçi bakış açısına göre zayıf veya sınırlı kriterler olması.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği düşüncesine dayalı adli yardım bütçesi olmaması.
- Farklı kadın başvuru sahiplerine (engelliler, mülteciler, yaşlı kadınlar, kızlar vb.) yönelik kurumsal mekanizmalar olmaması.
- Kız çocuklarının adli yardım haklarını içeren toplumsal cinsiyet eğitimi olmaması.

Tehditler

- Cinsiyet klişelerinin yaygın kullanımı.
- Kadınların hukuki yardımını sadece kadına yönelik şiddet bağlamında ele alınması.
- Adli yardıma erişimde kadın-kız çocuk ayrımı yapılmaması.
- Tüm kadınları homojen gruplar olarak görülmesi ve kesişen ayrımcılık unsurlarını dikkate alınmaması.

- Sınırlı bütçe kaynakları.
- Mülteci kadın sayısında öngörülemez artış.

Fırsatlar

- Toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip avukatların sayısı artması.
- Kadın Hakları Merkezleri ve STK'lar tarafından hukuki bilgi edinme olanaklarının geliştirilmesi
- Adli yardıma erişimini destekleyen üniversite hukuk klinikleri
- Kadınların ve kız çocuklarının adalete erişimini geliştirmeyi amaçlayan projelerin sayısının gittikçe artması.

5.2 Kadınların ihtiyaçlarına ve haklarına cevap verecek adli yardımı geliştirmeye yönelik öneriler.

Bu raporun önerileri, hukuki okuryazarlık programları da dâhil olmak üzere kadınlar ve kız çocukları arasında hak bilincinin artırılması ve yeterli imkânı olmayan kadınlara kırsal ve ücra bölgelerde adli yardım kliniklerinin kurulması da dâhil olmak üzere ücretsiz hukuki yardım ve Kürtçe ve Arapça tercüme sağlanması çağrısında bulunan 2022 tarihli CEDAW Komitesi Türkiye raporu da dâhil olmak üzere diğer raporların önerilerini desteklemektedir.

5.2.1 Hukuki reform

Adli yardımla ilgili mevzuat, kadınların ve erkeklerin deneyimleri ve farklı hukuki ihtiyaçları dikkate alınarak toplumsal cinsiyet hususlarını anaakımlaştıracak şekilde gözden geçirilmelidir. Mali kriterler ve adli yardıma erişim için bürokratik başvuru süreci gibi kadınları olumsuz etkileyen toplumsal cinsiyet bakımından nötr hukuki hükümlerin reformu gereklidir. Aynı zamanda, kadınların homojen bir grup olmadığını ve engelli kadınlar, mülteci kadınlar, kırsal kesimde yaşayan kadınlar ve kız çocukları dâhil olmak üzere belirli kadınların birden fazla ayrımcılık faktörüyle karşı karşıya olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Fiili cinsiyet eşitliğini destekleyen etkili adli yardım sistemleri, adalet sisteminin genel performansını iyileştirebilir.

Özellikle, adli yardım yasasının reformu; adli yardım sağlayıcıların uygunluk belgelerinin doğrulanmasını bekleyen davaları geçici olarak kabul etmelerini sağlamayı, uygunluk testi kapsamındaki grup kategorilerini ötekileştirilmiş ve kırılabilir kadın gruplarını içerecek şekilde genişletmenin dikkate alınması ve toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme ilkelerinin ulusal adli yardım bütçesine dâhil edilmesinin zorunlu kılınmasıyla, başvuru sürecini kolaylaştırabilir:

Buna ek olarak, hukuk reformu aynı zamanda klasik adli yardım görüşünün ötesine geçmeli ve tüm adalet sistemi içinde kadınlar için somut bir toplumsal cinsiyet eşitliği teşvik eden sonuçlar doğuran bir hukuk reformu yapılması değerlendirilmelidir. Adli yardım mekanizmaları da dâhil olmak üzere tüm adalet sisteminin dönüştürülmesi gerekmektedir. Katılımcılar adli yardım mekanizmalarının güncellenmesi çağrısında bulunmuştur. Bir katılımcı şunları kaydetmiştir:

İhtisas mahkemelerine ve uzmanlaşmış kovuşturma mekanizmalarına ihtiyacımız olabilir. Bence bu davalara, bu tür davalara ilişkin hukuki işlemleri hızlandıracak temel ihtiyaç budur. Ve bence bu aynı zamanda inanılmaz bir önleme mekanizması teşkil edebilir. Dolayısıyla adli yardım bürolarına ek olarak, özellikle kadına yönelik şiddete odaklanan ihtisas mahkemelerine ve uzmanlaşmış savcılık birimlerine ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.

5.2.2 Toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ve genel ilkeler geliştirmek

Devlet ve ilgili paydaşlar; adli yardımın sağlanması için bütünlüşük bir ulusal politika geliştirmeyi, tüm adli yardımlarda toplumsal cinsiyeti temel alan, kadınların ve farklı kadın kategorilerinin karşı karşıya kaldığı ayrımcılığı ele alan bir hizmet standardı geliştirmeyi ve adalet zincirinde yer alan kadınlara ve adalet sisteminin tüm aşamalarına kadar uzanan erken ve etkin hukuki yardım sağlamayı değerlendirmelidir. Ayrıca, TBB'nin, bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikası ve toplumsal cinsiyet anaakımlaştırma planı geliştirmeyi ve yayınlamasına ihtiyaç vardır. Barolar tarafından sağlanan adli yardım böyle bir plana göre toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden düzenlenmelidir. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

Yoksulluğu ve mali kaynakları, ikinci olarak da toplumsal cinsiyet eşitliğini ön plana alan bir adli yardım mekanizması oluşturmamız gerekiyor.

En önemlisi, katılımcılar adli yardım sisteminde bir çeşitlilik ilkesinin geçerli olması konusunda ısrar etmişlerdir. Bir katılımcı şunları söylemiştir:

Elbette çocuklar, kadınlar, LGBTİ+ topluluğu gibi kırılgan grupların parçası olan her kesim için en iyisini yapabilmeliyiz. Elbette bir grubu diğerinden üstün kılmak zorunda değiliz. Bu hedef doğrultusunda çalışıyorsak, kapsayıcı olmamız gerektiğini ve herhangi bir gruba öncelik vermememiz gerektiğini düşünüyorum.

Adli yardıma ilişkin herhangi bir politika, kadınların adli yardıma erişimini dikkate alan uluslararası standart ve normlara dayanmalıdır. Bu ilkeler, *diğerlerinin yanı sıra*, eşitlik, kadın merkezli/mağdur merkezli yaklaşım, özen gösterme, ikincil mağduriyete yol amama, keşişimsellik ve etkili adli yardımı içerir.

5.2.3 Kadınların ve kız çocuklarının hakları - adli yardım hakkı- konusunda farkındalığı arttırmak

Kadın ve kız çocuklarının haklarına ve bunları uygulama araçlarına ilişkin farkındalıklarının, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin, hukuki okuryazarlık programları da dâhil olmak üzere tüm eğitim seviyelerinde müfredata dâhil edilmesine özel bir vurgu yapmak ve kadınların adalete ve adli yardıma erişiminin kritik öneminin altını çizmek suretiyle artırılması gerekmektedir. Türkiye'de bazı farkındalık programlarının olması sevindirici olsa da, adalet sisteminde çalışanları olduğu kadar halkı da içine alan, sürdürülebilir bir çaba, ulusal bir yaklaşım yoktur. Bazı katılımcılar, bazı kadınların maruz kaldıkları şiddetin haklarına veya kanuna aykırı olduğunun farkında olmayabileceklerine dair endişelerini dile getirmiştir.

5.2.4 Uzmanlaşmayı sağlamak

Adli yardım kurumlarında uzmanlaşmanın teşvik edilmesi yoluyla, adli yardım arayan kadınlar için toplumsal cinsiyete duyarlı ve eğitilmiş adli yardım sağlayıcılarının mevcut bulunmasını sağlanabilir. Ayrıca, uzmanlaşma, cinsiyet çeşitliliği olan tüm kişiler için toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme anlayışını geliştirmeyi de bünyesinde barındırabilir. Uzmanlaşma adli yardım sağlayan kurumların bünyesine, uzmanlaşmış ve çok disiplinli birimlerin dâhil edilmesi yanı sıra özellikle uzmanlaşmış birimlerin Türkiye genelinde tüm bölgeler için uygun görülmemesi durumunda belirli davalar için belirli adli yardım sağlayıcıların görevlendirilmesi yoluyla gerçekleştirilebilir. Uzmanlaşma, adli yardım avukatları ve kadınların erişmesi gerekebilecek diğer sosyal hizmet sağlayıcıları arasında bağlantıların ve ilişkilerin geliştirilmesini ve ortaklaşa geliştirilen protokolleri de içerebilir. Araştırmada yer alan birçok katılımcı, kadınlara yönelik uzmanlaşmış adli yardım büroları kurulması gerektiğini öne sürmüştür. Bu tür birimler kadınların ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir. Bir katılımcı şunları kaydetmiştir:

Belki de özellikle kadınlarla ilgilenen adli yardım bürolarının olması iyi bir fikir olabilir.

Bir başkası şunları belirtmiştir:

Örneğin, diyelim ki bir kadının malı varsa ancak aylık geliri yoksa, güncellenmiş bir sistem bu kadının adli yardım almaya uygun olduğunu otomatik olarak algılayacaktır. Bunun doğru yönde harika bir adım olacağını ve mevcut yapıda değişiklik yaparsak bunu başarabileceğimizi düşünüyorum. O yüzden kadınlara özel bir adli yardım birimi kuralım ve yönetmeliğin üzerinde çalışalım.

Diğerleri ise daha kapsayıcı bir yaklaşım çağrısında bulunmuştur. Katılımcılardan biri şunları belirtmiştir:

Ancak daha kesişimsel bir yaklaşıma ihtiyacımız var ve sadece kadınlara odaklanmak yerine toplumsal cinsiyeti destekleyen çok daha kapsayıcı bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Mevcut durum bu kapsayıcı yaklaşımla pek uyumlu değil ve bence her baronun kendine göre bir yaklaşımı var.

Bir başka katılımcı da şunları söylemiştir:

Evet, kadınlara özel olarak ayrı bir adli yardım birimi düzenleme mekanizmasına sahip olmayı düşünebiliriz. Peki LGBTI+ topluluğu ne olacak? Toplumsal cinsiyete çok kapsayıcı bir terim olarak odaklanmamız gerekiyor. Sadece kadınlara odaklanmak, sadece kadın haklarına odaklanmak yerine toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanmamız gerekli.

Bununla birlikte, birçok katılımcı kapsayıcılığın gerekliliği konusunda hemfikir olsa da şunları vurgulamıştır:

Kadınlara öncelik vermemiz gerekiyor, çünkü onlar sistematik şiddetin ilk mağdurları, kurbanları ve hayatta kalanlarıdır

5.2.5 Kadın avukatları güçlendirmek

Hem kadın hem de erkek avukatlar dâhil tüm adli yardım sağlayıcılar, adli yardım sisteminde ve adalet sisteminde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ele alınmasında bir role sahipken, hukuk sistemlerindeki erkek egemenliği nedeniyle, kadın avukatların önündeki engellerin kaldırılması ve avukatlar ve adli yardım sağlayıcılar olarak yetkilerini aktif olarak teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

Kadın avukatlar ayrımcılığa maruz kalmakta ve adli yardım sisteminde dezavantajlı bir konumda olabilmektedirler. Adli yardım sisteminde kadın avukatların güçlendirilmesi, kadınların adli yardıma erişimine doğrudan fayda sağlayabilir. Bir katılımcının da belirttiği gibi:

İnsanlar, bu kadınların ihtiyaç duydukları desteğe sahip olduklarından emin olmak için gerçekten çok uğraşiyor. Elbette bazı olumsuz örneklerimiz var ama avukatlar bazen kendi cebinden para ödüyor, bu kadın hakları merkezleri ve çocuk hakları merkezleri için de geçerli. Bunu her gün görüyoruz. Gönüllü olabilmek için para ödüyoruz ve çok dezavantajlı konumdayız. Ve bu avukatların bazıları da kendisi gerçekten yoksul olan avukatlar ve onlar da sistemin kurbanı oluyorlar ve bu kadınlara kaynak sağlamaya çalışıyorlar.

Görevlerini gönüllü olarak yapıyorlar:

Yaptığımız işlerin neredeyse yüzde 90'ının gönüllü olduğunu söylemeliyim.

Bu husus, kadın avukatların kadınların adli yardıma erişimini sağlamada oynadıkları birincil rolü ortaya koymaktadır. Özellikle kadına yönelik şiddet davaları bu tür avukatlığın tipik örnekleridir. Bu tür çalışmaların adli yardım sisteminin geri kalanı tarafından değerli görülmesi ve buna göre ücretlendirilmesi gerekir.

Türkiye'deki hukuk sistemi erkek egemen olmaya devam ettiğinden, kadın avukatlar diğer adalet sağlayıcılar tarafından ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bir katılımcı şunları söylemiştir:

Ama bir hak savunucusuysanız, gönüllüyseniz ve aktivistseniz, bu, dezavantajlı bir konumda olduğunuz ve işlerin sizin için gerçekten iyi gitmediği anlamına gelir.

Cinsiyete duyarlı adli yardım için, kadın adli yardım avukatlarına yönelik muameleler ele alınmalıdır. Öncelikle kadının konumunu toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde değiştirmek gerekmektedir. Bir katılımcı şunları kaydetmiştir:

Adli yardım sisteminde yer alan kadın avukatlara destek verilmesi önemlidir. Kadın avukatları adli yardım sistemi içinde de güçlendirmemiz gerekiyor.

Kadına yönelik şiddet konusunda çalışan kadın avukatların kendileri ikincil veya dolaylı travmalar yaşayabilmekte ve işlerini yapabilmek için psikolojik desteğe ihtiyaç duyabilmektedirler. Bir katılımcı şunları söylemiştir:

Kadınlara destek oluyoruz ama her zaman şiddete maruz kalan kadınlarla çalışıyoruz ve travmatize oluyoruz. Bizim için mevcut bir destek mekanizması yok. Artık normal insanlar gibi davranmıyoruz. Biz tamir edilmiyoruz. Sonunda travmatize oluyoruz ve sonunda bu konulara daha az duyarlı hale geliyoruz. Sahada savaşımaya devam edebilmemiz için bir çeşit rehabilitasyon almamız gerekiyor.

5.2.6 Eğitimi teşvik etmek

Eğitim ve kapasite geliştirme, uygulamayı değiştirebilir. Hukukun uygun ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde nasıl uygulanacağı konusunda tüm adli yardım sağlayıcıların kapasitesinin geliştirilmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı bir adli yardım sisteminin sağlanmasına yönelik önemli bir adımdır. Nitekim 6284 sayılı Kanun'un 16. Maddesi de bu tür bir eğitimin yapılmasını şart koşar:

Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, personel ve üyelerinin bu Kanunun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla Bakanlığın hazırlayıp koordine edeceği, kadının insan hakları ile kadın erkek eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlar

Bu tür eğitimler spesifik ve düzenli olmalı, kurumsal olarak entegre edilmeli, protokoller ve yönergelerle desteklenmeli, deneyimli STK'lar ile yakın iş birliği içinde yapılmalı ve eğitimin etkili olduğundan emin olmak için değerlendirilmelidir.

Paydaş toplantısında Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Av. Sibel Suiçmez şunları kaydetmiştir:

Bu projenin amaçlarından biri, kadınların adalete erişimini toplumsal cinsiyet duyarlılığını artırarak ve engelleri ortadan kaldırarak, aynı zamanda kaliteli adli yardım hizmetleri sunarak iyileştirmektir. Bu amaçla Avrupa Konseyi HELP (Avukatlar için İnsan Hakları Eğitim Programı) programı kapsamında, dört pilot ilimizde Ordu, Muğla, Diyarbakır ve Nevşehir'de 270 avukata "Kadınların Adalete Erişimi" eğitimi verilmiştir. Eğitim alan avukatlar, kadınlara adli yardım hizmeti verirken bu konulardaki bilgi ve birikimlerinden faydalanacaktır.¹⁴

STK katılımcıları, kadınların adli yardıma erişimiyle bağlantılı adli yardım sağlayıcılara yönelik seminerler ve eğitim programları düzenleyebileceklerini belirtmişlerdir. Tüm adli yardım sağlayıcıların adli yardımı toplumsal cinsiyet perspektifinden öğrenmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.

5.2.7 STK'lar, barolar ve kamu yetkilileri ile iş birliği yapmak

Devlet destekli adli yardım sistemi, Türkiye'de kadınlara adli yardımın çoğunu sağlayan ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında uzman olan STK'lar ve barolardaki kadın hakları merkezleri ile iş birliği yapmalıdır. Ayrıca baroların kadınlara destek hizmeti veren STK'lar ile iş birliği yapması da ihtiyaçların karşılanmasını

14 Projeye ilgili olarak bkz. <https://www.coe.int/en/web/ankara/-/key-stakeholders-discuss-how-to-improve-women-s-access-to-legal-aid-and-assistance> (Erişim Tarihi 15.19. 2022)

sağlamak açısından önemlidir. Diyarbakır Barosu'ndan bir katılımcı şunun altını çizmiştir:

Şiddetle Mücadele Ağı diye bir ağ var ve bu ağ çerçevesinde birçok kurumla iş birliği yapıyoruz.

STK katılımcıları, birçok kadının merkezlerine başvurması nedeniyle diğer kurumlarla iş birliği yapmaları gerektiğini kaydetmiştir. Diyarbakır STK'sından bir katılımcı şunları söylemiştir:

Hatta Mardin gibi çevre illerden de başvuru alıyoruz. Biz de, bu yüzden, aynı alanda çalışan diğer dernekler, kurumlarla ortak çalışma kararı aldık.

Ayrıca, kadına yönelik şiddet davalarında kamu kurumları ve barolar arasındaki iş birliği daha da önem arz eder. Bir katılımcı şunları söylemiştir:

Çalıştığım kadın hakları merkezi de bunların arasında çünkü bir kadın aile içi şiddete uğradığında tabii ki bunda hastaneler de önemli rol oynuyor. Aile içi şiddet vakası olduğunda hastanelerde çalışan personel, polis ve doktorlarla iş birliği yapabilmeliyiz. Bu yüzden çok kurumlu ve çok örgütlü bir ortaklık platformu sağlamamız gerekli. Biz de bu yüzden kurumlarla protokoller yapıyoruz ve gözlemlediklerimizi rapor haline getirmek için projeler yürütüyoruz.

5.2.8 Hesap verebilirliği ve etik davranış standartlarını geliştirmek

Adli yardım sağlayıcıların hesap verebilirliğinin sağlanması, bir bütün olarak adalet sisteminin yanı sıra adli yardım sisteminin bütünlüğüne de katkıda bulunur. Ayrıca, kadınların adli yardım ve adalet sistemlerine olan güvenini artırır. Adli yardım birimleri içinde bir şikâyet mekanizmasının ve kadınların adli yardım hakkını toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde sağlama görevini yerine getirmeyen adli yardım sağlayıcılara yönelik yaptırım sisteminin güçlendirilmesi veya geliştirilmesi düşünülmelidir. Hesap verebilirliği artırmanın bir başka yolu da, adli yardım sağlayıcılar için toplumsal cinsiyet yanlılığı ve cinsel taciz konularını ele almak da dâhil olmak üzere etik kuralları geliştirmek olabilir.

5.2.9 Adli yardımın toplumsal cinsiyete duyarlı olup olmadığını izleme ve değerlendirme imkânının sağlanması

Veriler, yalnızca sorunların sistemin neresinde olduğunu belirlemede değil, aynı zamanda politika yapımcıların ve savunucularının bu sorunları ele almak için basitleştirilmiş ve hedeflenmiş bir çözüm geliştirebilmeleri için de önemlidir. Veriler yaşa ve cinsiyete göre ayrıştırılmış olmalı ve bir vaka yönetim sistemi yoluyla vakaların izlenmesine olanak vermelidir. Buna şunlar dâhil edilebilir: tercihen hizmet türüne (örneğin, hukuki tavsiye veya temsil) ve davaya (idari, medeni, cezai) göre ayrılmış, devlet destekli adli yardımın sağlanan dava sayısı; tam zamanlı olarak adli yardım hizmeti veren avukat sayısı; sağlanan adli yardım hizmetlerinin kalitesine ilişkin veriler (kamuoyu algısı dâhil); ve adli konu türleri de dâhil olmak üzere adli yardım hizmetleri talebine ilişkin veriler. Hukuki ihtiyaçların değerlendirilmesi konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu, şunların belirlenmesinde faydalı olabilir: (a) adli yardım hizmetleri talebi, (b) hizmetlerin sunumundaki eksiklikler, (c) farklı ötekileştirilmiş gruplara özel ayrıcalıklar ve (d) adli yardım hizmeti sunumunda iyileştirme alanlarının belirlenmesi.

Kaynakça

- ▶ Adalet Bakanlığı (2017), Adli Süreçte Mağdur Kadınlar Araştırma Raporu, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1900> (Erişim Tarihi: 16.09.2022)
- ▶ Adli Yardım Ödeneği 2017 Yılı Dağıtım Tablosu, http://d.barobirlik.org.tr/2017/20170403_adliyardimdagitim.pdf, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- ▶ Adli Yardım Ödeneği 2019 Yılı Dağıtım Tablosu, http://d.barobirlik.org.tr/2019/adliyard%C4%B1mhesaplama2019_2.pdf, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- ▶ Adli Yardım Ödeneği 2020 Yılı Dağıtım Tablosu", https://d.barobirlik.org.tr/2020/20200324_dagitim_tablosu.pdf, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- ▶ Ankara Barosu (2021), Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, Şiddet, Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Politika Belgesi, https://ankarabarusu.org.tr/alt_menu_detay/cfe967fa-ab4b-11eb-8b84-000c29c9dfce (Erişim Tarihi: 11.11.2022)
- ▶ Buck v. Bell (Dava Dosyası #31681), <https://catalog.archives.gov/id/45637229>, (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022).
- ▶ CEDAW and CRC Committees, UN Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices, 2014.
- ▶ CEDAW Committee General Recommendation No. 21, (CEDAW Komitesi Genel Tavsiyesi No. 21), <https://www.refworld.org/docid/48abd52c0.html> , (Erişim: 06.10.2022).
- ▶ CEDAW Komitesi Genel Tavsiyesi No. 27, <https://www.refworld.org/docid/4ed3528b2.html> , (Erişim: 06.10.2022).
- ▶ CEDAW Komitesi Genel Tavsiyesi No. 32, <https://www.refworld.org/docid/54620fb54.html> , (Erişim: 06.10.2022).
- ▶ CEDAW Komitesi Genel Tavsiyesi No. 33, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_33_7767_E.pdf , (Erişim tarihi: 06.10.2022).
- ▶ CEDAW Komitesi Genel Tavsiyesi No. 35, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_35_8267_E.pdf , (Erişim tarihi: 06.10.2022).
- ▶ CEDAW Komitesi Genel Tavsiyesi No. 36, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_36_8422_E.pdf , (Erişim tarihi: 06.10.2022)
- ▶ CEDAW/C/TUR/CO/7: Concluding observations on the seventh periodic report of Turkey (2016). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/233/44/PDF/N1623344.pdf?OpenElement> , (Erişim tarihi: 10.10.2022).
- ▶ CEDAW Committee Concluding Observations on the Eighth Periodic Report of Türkiye (2022)https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fTUR%2fCO%2f8&Lang=en (Erişim Tarihi: 22.10.2022)
- ▶ Cengiz, S. (2019). Legal Aid in Turkey https://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Legal_Aid_in_Turkey_01.pdf. (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

- ▶ "Combatting Domestic Violence in Turkey: The Deadly Impact of Failure to Protect", https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2022/05/turkey0522_web.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2022).
- ▶ Commission Report on Turkey (2021) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0149_EN.html (Erişim Tarihi: 01.10.2022).
- ▶ Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html#Fulltext> (Erişim tarihi: 6 Ekim 2022).
- ▶ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation CM/Rec (2007) 17 on gender equality standards and mechanisms, Explanatory Memorandum, CM (2007)153-add
- ▶ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul Convention (2011)
- ▶ Council of Europe. (2015) Equal Access to Justice in the Case-law on Violence against Women before the European Court of Human Rights.
- ▶ Council of Europe. Strengthening the Legal Aid Service in Turkey EU Twinning Project Being a Legal Aid Lawyer.
- ▶ Data Evaluation Report on Enforcement of the Law No. 6284 in Preventing Violence Raporu), <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/2075>, (Erişim Tarihi: 12 September 2022).
- ▶ Decision on the Approval of the Eleventh Development Plan (2019-2023) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Eleventh_Development_Plan_2019-2023.pdf (Erişim tarihi: 01.10.2022).
- ▶ Duyuru No: 2018/13, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/duyuru-201813-79911>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- ▶ Duyuru No: 2021/15, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/duyuru-202115-81692>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).
- ▶ ECOSOC (1997) Review of Economic and Social Council agreed conclusions 1997/2 on mainstreaming the gender perspective into all policies and programmes in the United Nations system. ECOSOC res 1997/2.
- ▶ EIGE's Gender Equality Glossary & Thesaurus, <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1211>.
- ▶ Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990., <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1211>.
- ▶ Eleventh Development Plan (2019-2023).
- ▶ Eşit Hakları İzleme Derneği (2018)i Engellilerin Adalete Erişimi,
- ▶ <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1690> (Erişim Tarihi:10.10.2021)
- ▶ European Commission (2020). European Union Annual Report on Türkiye. European Commission. Brussels, (Erişim Tarihi: 6.10.2022).
- ▶ European Commission (2022), European Union annual report on Türkiye 2022 European Commission. Brussels, (Erişim Tarihi: 6.10.2022)

- ▶ Global Country Profiles – Turkey- from global study on legal aid.
- ▶ GREVIO Baseline Evaluation Report Turkey , <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1135> , (Erişim tarihi: 05.10.2022).
- ▶ Hacettepe University Institute of Population Studies (2008) Research on Violence against Women and Domestic Violence
- ▶ <http://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=3380>, (Erişim tarihi: 03.10.2022).
- ▶ Hacettepe University Institute of Population Studies (2014) research on Violence against Women and Domestic Violence
- ▶ https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/turkiyede_kadina_yonelik_aile_ici_siddet_arastirma-101 (Erişim: 12.11.2022)
- ▶ HSK, İstatistikler https://www.hsk.gov.tr/istatistikler_1445 (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- ▶ Human Rights Watch (2022), Combatting Domestic Violence in Turkey: The Deadly Impact of Failure to Protect
- ▶ https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2022/05/turkey0522_web.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2022)
- ▶ İçişleri Bakanlığı (2022), Kadın Cinayetleri <https://www.ensonhaber.com/gundem/2022nin-ilk-7-ayinda-158-kadin-olduruldu> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)
- ▶ İla Projesi, <https://ilaprojesi.org/tr/faaliyetler/>, (Erişim Tarihi: 25.09.2022).
- ▶ Information Note – Our Assessment of the Amendments Made to Turkish Penal Code and the Code of Criminal Procedure <https://wwhr.org/information-note-our-assessment-of-the-amendments-made-to-turkish-penal-code-and-the-code-of-criminal-procedure/> (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2022).
- ▶ Kadın Dayanışma Vakfı (2018), Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları: Avukatlar İçin Kılavuz,
- ▶ <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/452> (Erişim Tarihi: 14.09.2022)
- ▶ Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı-2021-2025.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2022)
- ▶ Key Stakeholders Discuss how to Improve Women’s Access to Legal Aid and Assistance, <https://www.coe.int/en/web/ankara/-/key-stakeholders-discuss-how-to-improve-women-s-access-to-legal-aid-and-assistance> (Erişim Tarihi: 15.19.2022).
- ▶ Ministry of Justice (2019) Report of Activities, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1707>, (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- ▶ Mossman, M. J., Schucher, K., & Schmeing, C. (2010). Comparing and Understanding Legal Aid Priorities: A Paper prepared for Legal Aid Ontario. *Windsor Rev. Legal & Soc. Issues*, 29, 149.
- ▶ Project’s Strategic Plan and Action Plan”, <https://adliyardim.adalet.gov.tr/files/stratejik-plan-english.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.11.2022)
- ▶ Safeguards Guaranteeing Protection of the Rights of those Facing the Death Penalty (1984).

- ▶ Shadow Report on the 8th Periodic Review of Turkey Submitted by The Executive Committee on NGO Forum for CEDAW to the United Nations Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women,
- ▶ Strengthening the Legal Aid Services in Turkey (2016-2018)", <https://adliyordim.adalet.gov.tr/index-english.html>
- ▶ Support to the Improvement of Legal Aid Practices for Access to Justice for All in Turkey Phase II, , <https://ilaprojesi.org/en/project-summary/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).
- ▶ The Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment (1988). A/RES/43/173.
- ▶ The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention).
- ▶ The Ministry of Family and Social Services, The IV. National Plan Combatting against Women Violence (2021-2024).
- ▶ The United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders. 2011.
- ▶ UNDP (2016), Global Study on Legal Aid: Global Report.
- ▶ UNDP (2016), Adli Yardıma İlişkin Küresel Araştırma: Küresel Rapor.) https://www.undp.org/publications/global-study-legal-aid?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=Cj0KCQiA37KbBhDgARIsAlzce14oGGTK6j-CYWlZfZ-Y5zsRO6vZuf1_V3N2ZNuTncCPqwL3Kb7U_VoaAjfwEALw_wcB (Erişim Tarihi:10.11.2022)
- ▶ UNGA (1988),Resolution 43/173, Body of Principles for the Protection of All Persons under any Form of Detention or Imprisonment.
- ▶ UNGA (1990),The Basic Principles on the Role of Lawyers.
- ▶ UNGA (2011), The United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders.
- ▶ UNGA (2015),The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.
- ▶ UNGA (2007), Resolution 62/140, The Girl Child.
- ▶ UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (2015), the Nelson Mandela Rules), (which was first adopted in 1957 and revised by the UN General Assembly in 2015).
- ▶ UN Updated Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Women in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice. A/RES/65/228.
- ▶ UN Women. UNDP, UNODC and OHCHR (2018) A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming
- ▶ https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/WA2J_Consolidated.pdf. (Erişim Tarihi: 19.09.2022)

- ▶ UNDP, UNICEF, UN Women (2012) Informal Justice Systems. Charting a Course for Human Rights-Based Engagement. New York.
- ▶ UNDP (2005) Programming for Justice: Access for All. A Practitioner's Guide to a Human Rights Based Approach to Access to Justice.
- ▶ UNDP. Building Capacity of Turkish Legal Aid SILA Outcome II Needs Assessment and Recommendations for Enhancing the Capacity of Legal Aid Lawyers to Provide Services to Disadvantaged Groups (2017-2018).
- ▶ United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1.
- ▶ UNODC (2013) The United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf (Erişim Tarihi 11.1.2022)
- ▶ UNODC and UNDP (2016). Global Study on Legal Aid: Global Report.
- ▶ UNODC (2016) Global Study on Legal Aid – Country Profiles. Türkiye.
- ▶ UN SGD https://www.un.org/en/desa/humanitarian-sdgs-interlinking-2030-agenda-sustainable-development-agenda?gclid=CjwKCAiAvK2bBhB8EiwAZUbP1LTnVEcHBCExNvYfwLq1iQykyLSN-km2yjownqEzMQd4wieZ2UdcxoCzioQAvD_BwE (Erişim Tarihi: 09.10.2022)
- ▶ Victims of Violence Support Centres will Provide Improved Legal Aid to those in need, <https://www.undp.org/turkiye/press-releases/victims-violence-support-centres-will-provide-improved-legal-aid-ihtiyaç-duyanlar> (Erişim tarihi: 10.09.2022).
- ▶ Women in Turkey, <https://www.aile.gov.tr/media/68105/women-in-turkey-23-02-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Ekim 2022).
- ▶ WOMEN for WOMEN'S RIGHTS (2022) <https://wwhr.org/information-note-our-assessment-of-the-amendments-made-to-turkish-penal-code-and-the-code-of-criminal-procedure/> (Erişim Tarihi: 11.11.2022)
- ▶ Yenisey, F., Çalıcı, C., & Ziyalar, N. (2017). Access to Legal Aid in Criminal Matters, İstanbul sample. *Int J Sci Res Publ*, 7, 552-557.

EK 1: E-Anketten Elde Edilen Bilgiler

Türkiye'deki adli yardım odaklı, kadınların adalete erişimine ilişkin algı ve tutumlar üzerine e-anket

Anketin amacı ve kullanımı

Anketin amacı, Türkiye'deki adli yardım sağlayıcılardan kadınların adalete, özellikle de adli yardıma erişimlerine ilişkin tutum ve algıları hakkında bilgi almaktır. Bu anket, Avrupa Konseyi'nin Türkiye'de kadınların adalete erişiminin önündeki mevcut engelleri değerlendirmek için yaptığı bir araştırmanın parçasıdır.

Anonimlik ve gönüllülük

Bu ankette kendinizi tanıtmamız gerekmemektedir. Bu nedenle tüm veriler anonimdir ve çıkarlarınıza aykırı herhangi bir şekilde kullanılamaz. Verdiğiniz bilgiler isteğe bağlıdır, bu nedenle hiçbir soruyu cevaplamak zorunda değilsiniz.

Bu ankette kullanılan terminoloji hakkında bir not

Kadınların adalete erişimi Özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan kadınların hakların korunması, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü ve anlaşmazlıkların çözümü için adil, etkili, karşılanabilir ve hesap verebilir mekanizmalara erişimi. Bu, kadınların resmi ve gayriresmî adalet sistemleri aracılığıyla adil ve eşit bir çözüm yolu arama ve elde etme gücünü ve yasa yapma süreçlerini ve kurumlarını etkileme ve bunlara katılma gücünü içermektedir. (UN Women, UNODC ve UNDP "Kadınların adalete erişiminin programlanmasına ilişkin olarak uygulayıcılar için el kitabı")

Adli yardım "yeterli imkâna sahip olmayanlara veya adaletin gerçekleşmesi için gerekli görüldüğünde ücretsiz olarak sağlanan hukuki danışmanlık, yardım ve temsil [...] ile hukuk eğitimi, hukuki bilgilere erişim ve alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları ve onarıcı adalet süreçleri aracılığıyla kişilere sağlanan diğer hizmetleri içerir" [Ceza Adaleti Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin Birleşmiş Milletler İlkeleri ve Yönergeleri].

Bu anketi tamamlamak için gereken süre 10-15 dakikadır.

Lütfen anketi xx Temmuz 2022'ye kadar doldurun

Lütfen aşağıdaki soruları cevaplayın:

1. Cinsiyet: Kadın___ Erkek___ Belirtmek istemiyorum___
Diğer_____

2. Meslek:
___ Adli yardım görevlisi ___ Sözleşmeli adli yardım işi yapan özel avukat ___ Adli yardım sağlayan STK avukatı

___ Avukat yardımcısı

___ Hukuk kliniği öğrencisi

___ Diğer (lütfen belirtin)

3. Mesleğinizi kaç yıldır yapıyorsunuz: _____

4. Bu bölümde, lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmamaya ilgili görüşünüzü işaretleyiniz.

Not: Bu bölüm, avukatların/adli yardım sağlayıcıların hukukun farklı alanlarında (farklı hukuki ihtiyaçlar, ceza hukuku, medeni hukuk, aile hukuku, idare hukuku ve davacı, mağdur, tanık veya suçlu olarak) kadın ve erkeklerin deneyimlerine ilişkin algılarına odaklanmaktadır.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. "Kadınlara yönelik ayrımcılık artık Türkiye'de kanuni bir sorun değil".				
2. "Dezavantajlı kadınlar, dezavantajlı erkeklerle aynı adli yardıma ihtiyaç duyar".				
3. "Adli yardım bütçelerinin sınırlı olduğu durumlarda, özgürlükten yoksun bırakılma sanık için ciddi bir olası sonuç olduğundan, öncelik sanıkların cezai konularda adli yardıma erişiminin sağlanmasıdır".				
4. "Cezai adli yardım, medeni adli yardımdan ayrı olarak verilmelidir."				
5. "Erkekler ve kadınlar, hukuk hizmetlerini problem çözmede aynı şekilde kullanmaktadır".				

8. Bu bölümde, lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmamaya ilgili görüşünüzü işaretleyiniz.

Not: Bu bölüm, avukatların/adli yardım sağlayıcıların evlilik, aile ve mülkiyet hakları, kadına karşı şiddetin sonlandırılması, kadınların kanunlarla yaşadığı çatışmalar gibi belirli kanuni alanlara ilişkin sahip olabileceği yaygın yanlış algılara odaklanmaktadır.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. "Ailenin geçimini erkekler sağlar ve aileyi maddi olarak desteklemek onların işidir".				
2. "Kadın bir ilişki yaşamış bu nedenle anne olmaya uygun değil".				
3. "Kadınlar tabiatı gereği çocuklara ve diğer aile üyelerine erkeklerden daha iyi bakarlar".				
4. "Kadınlar bir erkekten intikam almak istediklerinde genellikle tecavüz veya cinsel saldırıya uğradıklarına dair hikayeler uydururlar".				
5. "Bir kız sarhoşsa ve çok dekolte giyinmişse, bu suça neden olabilir".				
6. "Şiddet ve taciz gerçekten söylediği kadar kötü olsaydı, kocasını uzun zaman önce terk ederdi".				

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
7. "İstismarcılar, saldırgan olan ve "kafası atmış" (kontrolü kaybetmiş) erkeklerdir. Sanık mahkemede ifade verirken sakin ve mantıklıdır, bu yüzden gerçekten istismarcı biri olamaz."				
8. "Kocasının ona vurmasını gerektirecek bir şey yapmış olmalı."				

9. Bu bölümde, lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmamaya ilgili görüşünüzü işaretleyiniz.

Not: Bu bölüm, avukatların/adli yardım sağlayıcılarının, adli yardıma erişimde erkeklere kıyasla kadınların önündeki engeller hakkındaki görüşlerine odaklanmaktadır.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. "Adli yardım kanunları ve programları, adli yardımın cinsiyetten bağımsız olarak herkes tarafından eşit şekilde erişilebilir olmasını sağlamak için cinsiyet ayrımı gözetmez".				
2. "Kadınlar ve erkekler adli yardıma erişim konusunda eşit fırsatlara sahiptir".				
3. "Adaletin terazisini taşıyan gözleri bağlı kadın gibi, adli yardımın sağlanması da tarafsızdır ve ayırım gözetmez".				
4. "En yakın adliyeye 450 mil (725 km) uzaklıktaki bir köyde yaşayan karı koca, adalete erişimde aynı engellerle karşılaşmaktadır".				
5. "Adli yardım hizmetleri, işsizlik, coğrafi uzaklık, etnik köken ve gelir desteği için sosyal güvenlik sistemine bağımlılık dâhil olmak üzere sosyal mahrumiyete dayalı olmalıdır".				
6. "Ortalama aile gelirinden daha düşük brüt aile gelinine dayanan adli yardım mali kriterleri (gelir testi) cinsiyet ayrımı gözetmez ve erkekler ve kadınlar için eşit şekilde geçerlidir".				
7. "Adli yardımın talebin gerçek değerine, başvuru sahibi tarafından sunulan delillerin gücüne ve başarı olasılığına göre değerlendirilerek sağlanmasına esas olan kanuni kriterler (uygunluk testi) cinsiyet ayrımı gözetmez ve erkekler ve kadınlar için eşit şekilde geçerlidir".				
8. "Aile içi şiddet mağduru polise ihbarda bulunmamayı seçerse, aile içi şiddet mağduru olduğunu kanıtlayacak belgelerin olmadığı düşünüleceğinden adli yardım alması zor olacaktır".				
9. "Kadınların erkeklere göre yoksulluk olasılığının daha yüksek olması, kadınların adli yardım hizmetlerinden erkeklerden daha sık yararlanmaları anlamına gelir".				
10. "Adli yardım sistemi, kadınlara yönelik ayrımcı muameleyi hâlâ yeterince ele almamaktadır".				

10. Bu bölümde, lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmamayla ilgili görüşünüzü işaretleyiniz.

Not: Bu bölüm, avukatların/adli yardım sağlayıcılarının adli yardım sunumunun Türkiye’de an itibarıyla toplumsal cinsiyete ne kadar duyarlı olduğuna ilişkin görüşlerine odaklanmaktadır.

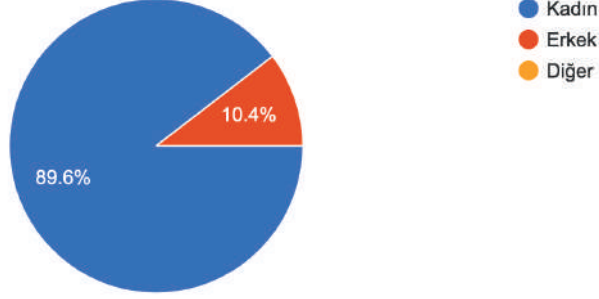
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. “Türkiye’de adli yardım sunumunda cinsiyete dayalı bir önyargı yoktur”.				
2. “Erkekler ve kadınların adli yardım hizmetlerinden fiili olarak faydalanma oranlarına bakılmaksızın, Türkiye’deki kanuni sistemler, başvuranların adli yardıma uygunluğu ve hak kategorileri ile ilgili kanuni tercihler açısından cinsiyet ayrımı gözetmez”.				
3. “Adli yardım sistemleri, ödeme yapan müvekkillere sunulan hukuki hizmetlerin modeline göre tasarlanmalıdır”.				
4. “Kadın avukatlar ceza hukuku yerine aile hukuku alanında çalışmayı tercih etmektedirler”.				
5. “Bütün avukatların hukuku uygulamak üzere eğitim aldığı için, adli yardım alanların avukatlarını seçmelerine gerek yoktur”.				
6. “Avukatların farklı adli yardım müvekkillerine çözüm sağlamak için özel bir eğitime veya uzmanlığa ihtiyaçları yoktur”.				
7. Kadınların adli yardım programlarında yönetici olmamasının nedeni, kıdemli pozisyonlarda daha az sayıda kadın olmasına neden olan belirli ayrımcı politikalar veya uygulamalar değil, kendilerinin bunu tercih etmemesidir”.				
8. “Son birkaç yıldır, adli yardım sistemi içinde, kadınlara yönelik muamelenin kadınların gerçek deneyimlerine dayalı olması konusunda daha fazla kaygı ortaya koyulmaktadır”.				
9. “Adli yardım bütçesi eşit olmayan bir şekilde dağıtılmaktadır ve başta cezai olmak üzere erkeklerin hukuki sorunları kadınların hukuki sorunlarına, özellikle evlilikle ilgili sorunlarına göre daha fazla ön plana çıkarılmaktadır”.				
10. “Avukatların ceza hukuku davalarında adli yardım hizmeti sunmalarına yönelik teşvikler (tarife ücretleri), ceza hukuku davaları dışındaki konulardakilerle aynıdır.”				

ZAMAN AYIRIP BU ANKETİ TAMAMLADIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ.

ANKET SONUÇLARI

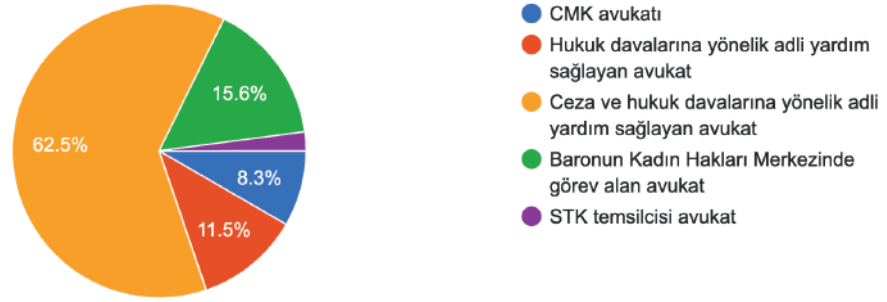
Cinsiyet

96 responses

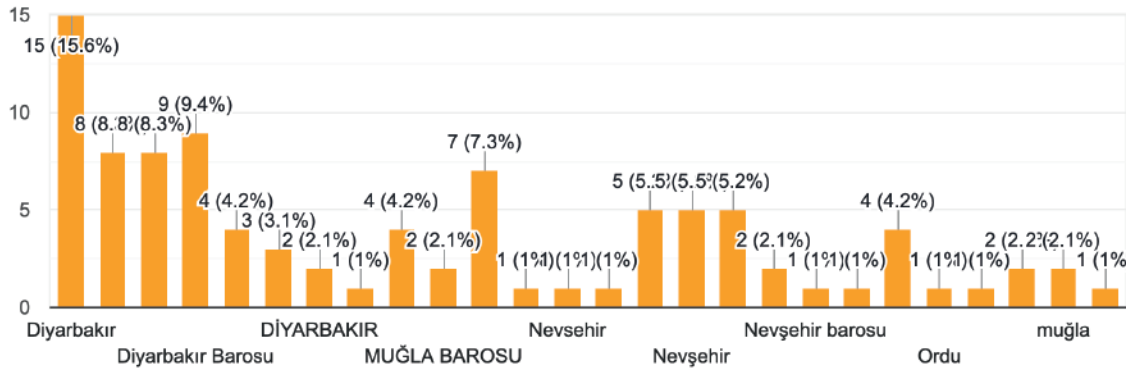
Avukatlık mesleğinize dair aşağıda belirtilenlerde hangisi sizi tanımlamakta?

96 responses

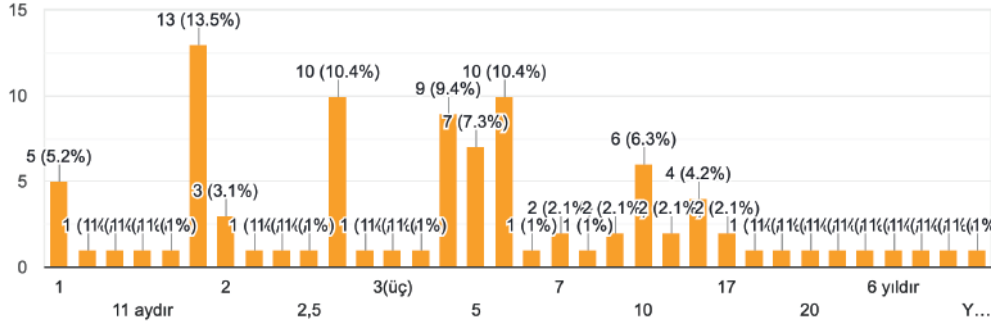
Bağlı olunan Baro

96 responses

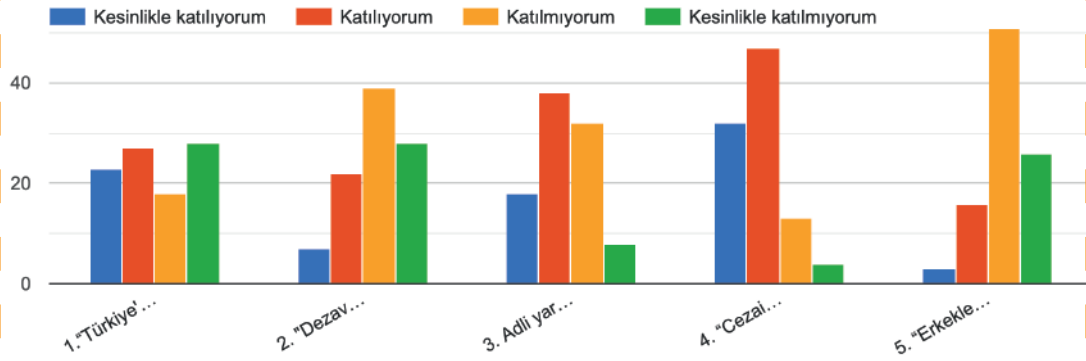

Mesleğinizi kaç yıldır yapıyorsunuz?

96 responses

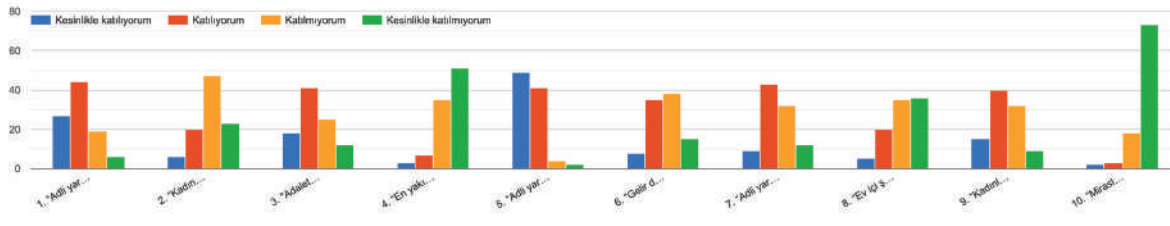
Aşağıdaki ifadelerle katılıp-katılmama ile ilgili görüşünüzü işaretleyiniz.

Aşağıdaki ifadelerle katılıp-katılmama ile ilgili görüşünüzü işaretleyiniz.

Aşağıdaki ifadelerle katılıp-katılmama ile ilgili görüşünüzü işaretleyiniz.

EK 2 Türkiye'deki İyi Uygulamalar

Bu raporda umut verici bir uygulama, kadınların adalete ve adli yardıma erişimleri konusunda daha iyi sonuçlara yol açan veya yol açması muhtemel olan bir faaliyet, prosedür, yaklaşım, politika veya program anlamına gelir. Aşağıda listelenen uygulamalar umut verici olarak rapora dâhil edilmiş olsa da, bunların çoğunun kapsamlı bir analize veya değerlendirmeye tabi tutulmadığını belirtmekte fayda vardır.

1. Gelincik Merkezi

Ankara Barosu Gelincik Merkezi, şiddet mağduru kadınlara adli yardım ve diğer hizmetleri sağlayan ve mağdurlar için bir çağrı hattı sağlayan uzman bir kuruluş örneği olarak görülmektedir. Gelincik Merkezi, Ankara Barosu tarafından şiddete uğrayan kadınlara ücretsiz hukuki danışmanlık ve danışmanlık hizmeti vermek üzere kurulmuş, kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. Ankara Barosu tarafından 2011 yılında başlatılan Gelincik Projesi kapsamında fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik istismara uğramış kadın, çocuk ve LGBTİ+ bireylere hizmet verilmektedir. Merkezde kadınlara, çocuklara ve LGBTİ+ bireylere yönelik şiddet konusunda özel eğitim almış, alanında uzman 45 danışman ve 221 gönüllü avukat bulunuyor. Adli yardıma ek olarak, psikologlardan ve sosyal hizmet uzmanlarından danışmanlık ve destek gibi başka hizmetler de mevcuttur.

Merkez, 2022'de tamamlanan bir izleme projesinde yer almıştır:

Hak temelli bir izleme yaklaşımı olarak uygulanan proje, aynı zamanda şiddet mağduru kadınların Ankara Barosu Gelincik Merkezi'ne yaptıkları başvuruların göstergelere göre değerlendirilmesini, şiddetle mücadelede hukuki mekanizmaların etkinliğinin izlenmesini ve bu proje kapsamında kanıta dayalı bir politika tesis etmeyi amaçlamaktadır. Projenin doğrudan hedef kitlesi, Ankara Barosu Gelincik Merkezi çalışanları ve gönüllü avukatlarıdır.¹⁵

Proje, göstergelere dayalı verilerin nasıl toplanacağına odaklanmıştır ve verilerin toplanmasının istatistiksel olarak değerlendirilmesine olanak sağlamak için sürdürülebilir bir "Veri Toplama Formu" geliştirilmiştir. Bu veriler, dosyalarda yer alan ve başvuru sahiplerinden elde edilen bilgilerden türetilmiştir. Veriler, başvuru sahiplerine ilişkin yaş, ikamet yeri, eğitim düzeyi, meslek, medeni durum, sosyal güvenlik durumu, engellilik durumu, çocuk sayısı, gayrimenkul, banka hesapları ve kadınlara ait mücevherler gibi çok detaylı bilgileri içermektedir.

Gelincik Merkezi, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF) ve Ankara Barosu ile iş birliği protokolü kapsamında kadınlara kanuni hakları, kanuni süreçleri, engelleri ve çözümleri gibi çeşitli konularda eğitimler vermektedir. Ankara Barosu, TKDF tarafından yönlendirilen kadın ve çocuklara hukuki danışmanlık hizmeti verecektir. TKDF'ye başvuran kadın ve çocukların kanuni yollara başvurmak için avukata ihtiyaçları varsa ve Ankara Barosu tarafından belirlenen gerekli şartları karşıyorlarsa, Gelincik Merkezi'nden avukat görevlendirilmektedir.

2. Türkiye'de Adli Yardımın Güçlendirilmesi Projesi

Adalete Erişimin Sağlanması İçin Adli Yardım Uygulamalarının İyileştirilmesi Projesi, adli yardıma ilişkin sorunların giderilmesinde önemli bir girişimdir. Bu projenin I. Aşaması aşağıdaki faaliyetler aracılığıyla Türkiye'deki adli yardım hizmetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur: sistemin etkin işleyişi ile ilgili boşlukların ve ihtiyaçların belirlenmesi; avukatların kapasitesi, avukatlar arasındaki koordinasyon ve avukatların görevlendirmesine yönelik programların geliştirilmesi; ve performansların izlenmesi ve ölçülmesi için otomasyon sisteminin güçlendirilmesi.¹⁶ Bu proje, Türkiye'nin güney illerinde yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeliler gibi dezavantajlı gruplara özel önem göstermiştir.

15 Proje için bkz. 6284 Sayılı Kanunun Şiddetin Önlenmesinde Uygulanmasına İlişkin Veri Değerlendirme Raporu, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/2075> (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2022).

16 Bu proje için bkz. <https://ilaprojesi.org/en/project-summary/> (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

Projenin II. Aşaması, kadına yönelik şiddetle mücadelede odaklanmaktadır. Barolar Birliği, münferit barolar, avukatlar, kadın örgütleri ve sivil toplum arasındaki koordinasyonu artıracak mekanizmaların geliştirilmesi ve ağlar oluşturulması ve çevrimiçi eğitimler yoluyla avukatların kapasitesinin artırılması öngörülmektedir. Cinsiyete dayalı şiddet mağdurlarına yönelik özel adli yardım hizmetlerine yönelik pilot ölçekli girişimler de hedefler arasındadır. Proje faaliyetleri, Ankara Barosu'nun Gelincik Merkezi örneğinden hareketle seçilen barolarda Şiddeti Önleme Merkezlerinin (ŞÖM) kurulmasını içerecektir. Şu ana kadar Türkiye'nin altı ilinde (Antalya, Balıkesir, Denizli, Mardin, Rize ve Samsun) Şiddet Mağdurlarına Destek Merkezleri açılarak adalete erişimin iyileştirilmesi ve başta aile içi şiddete ve diğer cinsiyete dayalı şiddete maruz kalan kadınlar olmak üzere kırılgan grupların adli yardım hizmetlerinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Merkezler, TBB ve Türkiye Adalet Bakanlığı ile ortaklaşa çalışan UNDP tarafından desteklenmiştir. Merkezlerin amacı şu şekilde belirtilmektedir:

Bu merkezlerde ulusal ve uluslararası mevzuat, psikoloji, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal hizmetler konularında özel eğitim almış avukatlar görev yapacaktır. Amaç, özellikle şiddet mağdurlarının ihtiyaçlarına göre hazırlanmış hizmetler ve rehberlik sağlamaktır. Bu girişim, adli yardım alma haklarının farkında olmayanları mevcut hizmetler hakkında bilgilendirmek için tasarlanmış sosyal yardımlarla desteklenecektir.¹⁷

3. Avrupa Konseyi- HELP-ONLINE Kadınların Adalete Erişimi / Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddet Eğitimi

Help Online Education, insan haklarıyla ilgili bir dizi konuyu ele almakta ve Avrupa Konseyi'nin çeşitli çalışma alanlarını yansıtmaktadır. Daha spesifik olarak, Avrupa İnsan Hakları Standartlarında Avukatların Kapasitesinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi kapsamında tercüme edilen ve uyarlanan Help Online kursu, "Kadınların Adalete Erişimi" ve "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddet" konularını kapsamaktadır. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) dersi, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin temel kavramları, müdahale yollarını, ilgili içtihatları ve uluslararası hukuki belgeler ve Avrupa hukuki belgelerinin kapsadığı diğer konuları ele almaktadır. HELP Online'da hesabı olan herkes bu eğitimden yararlanabilir.¹⁸

Bu platform, hâkim, savcı, avukat/vekil, müdafî ve kıdemli mahkeme personeli için geliştirilmiştir. Ayrıca eğitim içeriği ile ilgili alanlarda çalışan kolluk kuvvetleri, adli tıp uzmanları, STK temsilcileri ve medya ile diğer meslek mensupları da kurstan faydalanabilmektedir. HELP kurslarının eğitim yöntemi etkileşimli, görsel ve uygulamalıdır.

4. Adalet İçin Adli Yardım Aracı- İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İzmir Barosu

İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal Projeler Daire Başkanlığı Kentsel Adalet ve Eşitlik Şubesi ve İzmir Barosu "İnsan Haklarının Başkenti İzmir Projesi" kapsamındaki "Adalet için Adli Yardım Aracı" uygulaması Ocak 2021'de hizmete açılmıştır. Bu Adli Yardım Aracının şehir merkezinden uzak ilçelere hizmet vermesi planlanmaktadır. Adli yardım İzmir Barosu avukatları tarafından, avukatlık ücretleri ise İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından karşılanacaktır.¹⁹

5. Hukuk Klinikleri

Hukuk Klinikleri, hukuk fakültesi öğrencileri için geliştirilmiş uygulamalı bir eğitim yöntemidir. Klinik uygulamalarla öğrencilerin hukuk meslek yaşamlarında ihtiyaç duyacakları bilgi, beceri ve değerleri kazanmaları amaçlanmaktadır. Öğrenciler, klinik çalışmalar sayesinde hukuk eğitiminde öğrendikleri

¹⁷ Şiddet Önleme Merkezleri için bkz. <https://www.undp.org/turkiye/press-releases/victims-violence-support-centres-will-provide-improved-legal-aid-those-need> (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

¹⁸ Bu eğitimler için bkz. <http://help.elearning.ext.coe.int/login/index.php>; <http://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=3380>, (Erişim Tarihi: 03.10.2022).

¹⁹ Ayrıntılar için bakınız: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/baskan-soyer-izmir-de-adalet-araci-uygulamasini-baslatti/45086/156> (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

teorik bilgileri gerçek hayata aktarabilmekte ve hukuki sorunları olan kişilere **ücretsiz** hukuki bilgiler sunabilmektedir. Bu kapsamda çeşitli üniversitelerin hukuk fakülteleri yerel kurumlarla iş birliği içinde adli yardım hizmeti sunmaktadır.

5.1 Ankara Üniversitesi Hukuk Kliniği

Üniversite merkezli hukuk klinikleri, kadınların adli yardıma erişimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki hukuk klinikleri, 2006 yılından bu yana dezavantajlı gruplara hukuki bilgi sağlamaktadır. Hukuk Fakültesinde Güz ve Bahar yarıyılı olmak üzere iki dönemlik Hukuk Kliniği dersi verilmektedir. Klinik dersini almadan önce öğrencilere toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısına sahip olacakları şekilde eğitim verilmekte ve HELP programından ilgili dersleri almaları sağlanmaktadır. Klinik kapsamında engelli haklarından başlayıp çocuk haklarına kadar uzanan farklı klinik türleri yer almaktadır. Bu kliniklerden biri de özellikle şiddet mağduru kadınlara hukuki bilgi vermeyi amaçlayan 'Kadına Yönelik Şiddet' hukuk kliniğidir. Diğer bir hukuk kliniği ise, kadın mahkumlara adli yardıma erişimde yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Ankara Barosu, KSGM ve Adalet Bakanlığı iş birliğiyle, bu kliniklerdeki hukuk öğrencileri mahkeme ve sığınma evlerinde bilgi sağlamaktadır.

Ankara Adliyesi'nde Adalet Bakanlığı iş birliğiyle, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin 6284 sayılı Aile İçi Şiddet ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun hakkında bilgi verdiği masalar kurulmuştur. Öğrenciler, adli yardıma ihtiyacı olan kişileri Ankara Barosu'nun Gelincik Merkezi'ne, ŞÖNİM'e veya ilgili diğer kurumlara yönlendirerek sunulan hizmetler hakkında bilgi verecektir. Aynı zamanda öğrenciler, İlk Kabul Merkezlerinde kalan mağdurların hakları konusunda kanuni bilgiler sağlamaktadır. Ankara Sincan Kadın Cezaevi'nde tutuklu ve hükümlü kadınlara her yıl bir ay süreyle hukuki bilgilendirme hizmeti verilmektedir. Bu hizmet, adli yardım sağlanması konusunda Ankara Barosu'nun Gelincik Merkezi ile iş birliği yapmaktadır. Ayrıca Ankara Üniversitesi Hukuk Kliniği ve Ankara Büyükşehir Üniversitesi iş birliği ile Mobil Araç Uygulamaları da sağlanmaktadır. Bu sayede Ankara'nın uzak ilçelerinde mobil araç yoluyla hukuki bilgilendirme hizmeti verilmektedir. İlçelerdeki yerel yönetimlerin desteğiyle, bilgiye ve adli yardıma erişimi kısıtlı olan kişilere yerinde danışmanlık ve adli yardım hizmeti verilmektedir.

5.2 İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Kliniği

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Kliniği iki yarıyılık bir derstir (Güz ve Bahar). Bu dersi alan öğrenciler, ilk yarıyıl sınıfta bir hazırlık sürecinden geçerek, görüşme, müzakere ve iletişim kurma, hukuki sorunları tanımlama ve çözüme, dezavantajlı gruplarla iletişim, yoksulluk, sosyal dışlanma ve kanuni yetkilendirmenin amacı konularında beceriler kazanmaktadır. İkinci yarıyıda "saha" çalışmalarına başlarlar. Bu dersi alan öğrencilere iki farklı hukuki faaliyet alanı sunulmaktadır. Birinci alan "Uygulamalı Hukuk Kliniği" kapsamında öğrenciler, sosyal ve ekonomik koşulları nedeniyle hukuki hizmetlerden yararlanma ve hukuki bilgiye ulaşma imkânları kısıtlı olan kişilere hukuki bilgi vermektedir. İkinci alan olan "Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği" kapsamında öğrenciler, İstanbul'daki bazı cezaevlerinde (Bakırköy, Maltepe, Ümraniye) hükümlü ve tutuklulara gerek cezaevi içinde gerekse cezaevi dışında ihtiyaç duydukları hukuki bilgileri sağlamaktadır.

5.3 Hukuk Kliniği Projesi-İstanbul Barosu ve MEF Üniversitesi

İstanbul Barosu ile MEF Üniversitesi arasında 2019 yılında imzalanan Hukuk Kliniği Projesi, 2021 yılında İstanbul Barosu'nda düzenlenen açılış konuşmasıyla başlamıştır. Bu projenin amacı, adalete erişim sağlama ve kadın, çocuk ve mülteci haklarını uygulama konusunda hukuk öğrencilerin deneyim kazanmasını sağlamaktadır.

6. Hukuk Klinikleri-Türkiye Barolar Birliği ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)

Barolar Birliği ve UNHCR tarafından "Türkiye'de Mülteci, Sığınmacı ve Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Adalete Erişiminin Desteklenmesi Projesi" kapsamında Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay ve Kilis'te açılan hukuk

kliriklerinde geçici koruma ve uluslararası koruma altındaki kişilere telefon ve görüntülü sohbet yoluyla adli yardım sağlanmaktadır. Bu klinikler, genellikle, geçici koruma ve uluslararası koruma prosedürleri (kayıt, belgelendirme, başvurunun reddi ve başvurunun geri çekilmesi), medeni hukuk (evlilik, boşanma, velayet), çıkış ve yeniden giriş prosedürleri, ailenin birleşimi ve vatandaşlık prosedürleri ile ilgili konularda yardım sunmaktadır.

7. Kadınlar İçin Hukuki Bilgiler - şişli Belediyesi ve İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi

şişli Belediyesi kadına yönelik şiddet konusunda toplumu bilinçlendirmeyi ve şiddet-mücadele mekanizmalarını yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Bu amaçla İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi ile 9 Mart 2021 tarihinde iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol kapsamında şişli Belediyesi Kadın Danışma Merkezi'ne başvuran kadınlara İstanbul Barosu'ndan bir avukat tarafından haftada bir kez kanuni hakları konusunda bilgilendirme yapılacaktır.

8. Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı - Kadının İnsan Hakları Yeni zmler Derneği

Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı (KIHEP), ulusal ve uluslararası düzeyde kanuni olarak tanınan çeşitli hakları kadının insan hakları çerçevesinde ele alan, toplumsal dönüşüm için kadının yerel örgütlenmesine ve seferberliğine odaklanan bir insan hakları eğitimi programıdır. Program aynı zamanda hukuk okuryazarlığı konusunda farkındalık yaratmayı ve kadınların kendi kendini güçlendirmesini desteklemeyi amaçlar. Kadının İnsan Hakları Yeni zmler Derneği'nin eğitim vermek için, çoğunluğu belediyeler olmak üzere 18 kurumla protokol imzalamıştır.²⁰

9. "Aile İçi şiddet Danışma Hattı" protokolleri - Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu ve Belediyeler

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu'nun (TKDF) aralarında Ankara, İzmir, Antalya gibi büyük şehirlerin de bulunduğu 14 belediye ile protokolü bulunmaktadır. TKDF, şiddete maruz kalan kadınların daha hızlı yardım alabilmesi için 2021 yılında "Aile İçi şiddet Danışma Hattı" adlı akıllı telefon uygulamasını hayata geçirmiştir. Bu uygulama ile şiddete maruz kalan kadınlar acil yardım hattını arayabilmektedir.

10. Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu ve Antalya Barosu

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF) ile Antalya Barosu arasında kadına yönelik şiddet ve ocuk istismarı vakalarının önlenmesi amacıyla "Acil Yardım Hattı İş birliği Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokol ile Antalya ve ilçelerinde kadın ve çocuklara yönelik şiddet ve cinsel istismar vakaları doğrudan baroya bildirilecektir.

11. Kadınları Güçlendirme Merkezi - Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Hollanda Krallığı Büyükelçiliği

Ankara Büyükşehir Belediyesi ev sahipliğindeki ve Hollanda Krallığı Büyükelçiliği tarafından desteklenen Kadın Güçlendirme Merkezi Projesi, 25 Kasım 2021 tarihinde hizmete açılmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Daire Başkanlığı tarafından 24 ay süreyle (Eylül 2023'e kadar) yürütülecektir. Proje, Kadın Danışma Merkezi'nin mevcut çalışmalarını Kadın Güçlendirme Merkezi çerçevesinde yürütmeyi, sivil toplum kuruluşlarına dayalı bir hizmet modeline geçmeyi ve üniversitelerin yerel yönetimlerle kadın çalışmalarını yürütmesini sağlamayı hedeflemektedir. Ankara'da yaşayan kadınlar için yeni bir mekanizma geliştirecek olan Merkez, dijital bir altyapı oluşturacaktır ve 7 STK ve 4 niversitenin Kadın alışmaları Bölümünü içerecektir. Büyükşehir Belediyesi'nin haftanın belirli günlerinde sağladığı masalar yoluyla, STK'ların kadınlara hukuki desteği de dâhil olmak üzere danışmanlık hizmeti vermesini sağlayacaktır.

12. Mor Haritam Uygulaması- Ankara Büyükşehir Belediyesi ve UN Women

Mor Haritam Uygulaması, İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA) tarafından finanse edilen ve UN Women tarafından yürütülen "Türkiye'de Siyasal Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi" kapsamında tasarlanmıştır. Projenin lansmanı 4 Ocak 2021'de gerçekleşmiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin kenti kadınlar için güvenli hale getirmeyi hedeflediği "Yerel Eşitlik Eylem Planı" kapsamında, kadınlar Mor Harita üzerinden Ankara'da güvensiz ve riskli bölgeleri tespit ederek geri bildirimde bulunabilmektedir. Bu harita kapsamında, hizmetlerin planlanması ve bütçelenmesi süreçlerinde kadınlar da yer almaktadır. Kadınlar; anaokulları, şiddet önleme merkezleri, meslek kursları ve danışma merkezleri gibi hizmetlerin adres ve telefon numaraları gibi mahallelerindeki tüm verilere ulaşabilmektedir. Proje, Başkent Mobil uygulamasına da eklenmiştir. Bu harita uygulaması, şehirdeki tüm kadınların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçlara cevap verecek şekilde planlanması açısından Türkiye'de bir ilktir.

13. Nilüfer Belediyesi

Nilüfer Belediyesi, "dernekler yerleşkesinde" kadın ve LGBTİ+ derneklerinin çalışmalarını yürütmeleri için alan sağlamaktadır.

14. Atakum Belediyesi (Samsun)-CEİD

Karadeniz Yeni Ufuklar Derneği (Samsun-Atakum), CEİD hibe programının desteğiyle "Daha Fazla Eşitlik, Daha Güvenli Şehirler İçin Daha Fazla İzleme Projesi"ni yürütmektedir. 2021 yılı Ağustos ayında başlayan proje, 15 ay boyunca ve 7 farklı ilde (Samsun, Çanakkale, Rize, Hatay, Manisa, Eskişehir ve Antalya) belediyelerle yürütülecektir. Bu proje kapsamında Ankara Büyükşehir Belediyesi referans alınarak Samsun Atakum Belediyesi'nde de Mor Harita Uygulaması başlatılacaktır.

15. Diyarbakır Kadın Hakları Merkezi

Diyarbakır Barosu'ndan katılan katılımcılar, kadın hakları merkezlerinin adli yardım avukatlarına sürekli eğitim verdiğini ve ilk adli yardım başvurusunu alan avukatların bu eğitim sürecini tamamlayan avukatlar arasından seçildiğini kaydetmiştir. Bu da adli yardıma başvuran kadınların taleplerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konusunda bilinçli avukatlar tarafından değerlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, 6284 sayılı Kanun kapsamında koruma tedbiri başvurusunda bulunan kadınlara yönelik adli yardım sağlayıcıların bu kanunla ilgili eğitimleri tamamlamaları gerekmektedir.

16. Avrupa Konseyi ile Türkiye Barolar Birliği (UTBA) Arasındaki Hibe

Avrupa Konseyi ile UTBA arasındaki hibe anlaşması, Avrupa Birliği/Avrupa Konseyi'nin "Türkiye'de Kadınların Adalete Erişimi" ortak projesine ilişkindir. Bu hibe, kadınların adli yardıma erişimini iyileştirmeyi ve bununla ilgili engelleri kaldırmayı amaçlamaktadır. Yani hibe kapsamında, özellikle de şiddet mağduru kadınlara ve mülteciler ve göçmenler gibi hassas gruplara mensup kadınlara adli yardım ve adli yardım hizmetleri sunmayı ve Baroların adli yardım konusundaki kapasitesini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla bağlantılı olarak, toplumsal cinsiyete duyarlı adli yardımın özelliklerini açıkça hibe kapsamında dâhil edilmiştir. Örneğin, avukatlar toplumsal cinsiyete duyarlı olmak üzere eğitilmelidir, başvuru sahipleri kesşimsellik ilkesine göre değerlendirilmelidir, farklı adli yardım ihtiyaçları olan başvuru sahiplerine aynı adli yardım sağlayıcısı sağlanmalıdır ve adli yardım kadınların ihtiyaçlarını yansıtmalıdır.

Hibe kapsamında, engeller, kesşen dezavantajlar ve coğrafi engellerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca adli yardım avukatları, Hibe Alan'ın talebi üzerine, özellikle kadın hakları merkezlerinden olmak üzere, yerel barolar tarafından ve Türkiye'de kadınların adalete Avrupa Standartlarına uygun şekilde erişimini destekleme konusundaki motivasyonlarına, önceki deneyimlerine ve bilgilerine dayalı olarak seçilecektir. Seçilen avukatlar daha sonra HELP Online programları gibi kapasite geliştirme faaliyetlerinde yer alır; Avrupa Konseyi tarafından kadınlara hakları, hakları nasıl talep edilecekleri, olası kanuni riskler ve ilgili kanuni işlemlerin gereklilikleri

hakkında kaliteli kanuni tavsiye ve yeterli bilgi sağlamaya ilişkin olarak geliştirilen ve sağlanan yönergeler/kontrol listelerine saygı göstermeyi ve bunlara uymayı taahhüt eder; kadınların insan haklarını savunmayı ve toplumsal cinsiyete duyarlı ve mağdur-merkezli yaklaşımları uygulamayı ve adalet zincirindeki diğer profesyonellerden ilgili yargılama boyunca bunu yapmalarını talep etmeyi; acil koruma kararları ve ihtiyati tedbirler dâhil olmak üzere, iç hukukta mevcut olan uygun kanuni yollarına başvurmayı ve müvekkillerini adli makamlar ve mahkemeler nezdinde temsil etmeyi; müvekkillerini gerektiğinde kadınlara yönelik özel destek hizmetlerine yönlendirmeyi; ve bu araştırma gibi Avrupa Konseyi tarafından yaptırılan araştırma/çalışmalara mümkün olduğu ölçüde katkıda bulunmayı taahhüt etmeleri sağlanmıştır.

Bu rapor, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyinin ortak programı "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek 2019-2022" kapsamında uygulanan "Türkiye'de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı eylemin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde iki tarafın da resmi görüşünü yansıttığı şekilde yorumlanamaz.

Avrupa Konseyi Avrupa kıtasının önde gelen insan hakları kuruluşudur. Kuruluş, Avrupa Birliği'ne üye tüm ülkeler dahil olmak üzere 46 üye ülkeden oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üyeleri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumaya yönelik Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmenin üye ülkelerdeki uygulamasını denetler.

www.coe.int

Avrupa Birliği üye ülkeleri bilgi, kaynak ve geleceklerini birleştirmeye karar vermiştir. Bu ülkeler, birlikte, kültürel çeşitlilik, hoşgörü ve bireysel özgürlükleri korurken, istikrar, demokrasi ve sürdürülebilir kalkınma bölgesi oluşturmuşlardır. Avrupa Birliği, bu kazanımlarını ve değerlerini sınırları ötesindeki ülkeler ve insanlarla da paylaşmaya karardır.

www.europa.eu

Bu proje Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından finanse edilmektedir

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi tarafından yürütülmektedir

